

בית המשפט לתביעות קטנות בישראל: מגמות רעיוניות, דיוניות ונורמטיביות בנוגע לאנשים החיים בעוני

מאת

אסף טבקה*

בית המשפט לתביעות קטנות הוא טריבוטל שיפוטי בעל פוטנציאל פרוגרסיבי רב. הגישה לבית משפט זה נוחה וקלה, הדיון בו מהיר וזול, והאפשרות לקבל סעד אינה תלויה לכאורה בידע משפטי עמוק ובשליטה ברזי הפרוצדורה אלא בהצגה פשוטה של המסד העובדתי המבסס את עילת התביעה. מכיוון שכך, פלחי אוכלוסייה המאופיינים בחולשתם יכולים למצוא בטריבוטל זה משום זירה שעשויה להקל עליהם להביא את דברם בפני ערכאות, למצער כזו שבה יוכלו לקום על רגליהם, לעמוד על זכויותיהם, להשמיע את קולם, ובסופו של דבר להשפיע לא רק על מצבם שלהם אלא גם על הסדר החברתי הקיים בישראל בת זמננו. מאמר זה מבקש לבחון עד כמה יש בבית משפט זה, במבנהו, בתצורתו ובכלליו הדיוניים הנוהגים בישראל, כדי להיות פלטפורמה מוסדית מעין זו.

על מנת לעשות כן, מבקש המאמר לבחון את כללי ההתנהלות הדיוניים הנוהגים בבית המשפט לתביעות קטנות, לרבות את המבנה ואת עקרונות היסוד של ההליך המשפטי המתנהל בו. הטענה המרכזית שאותה מבקש המאמר לבסס היא כי בחינת עומק של כל אלה מראה שהיעדרו של הליך משפטי קוהרנטי הפועל על פי כללי דיון סדורים, עקיבים ואחידים, דווקא עלול לפגוע באנשים החיים בעוני במסגרת בית משפט ייחודי זה. טריבוטל הרואה בכללי הדיון מטרד ולא הזדמנות אמיתית לממש את הפוטנציאל הפרוגרסיבי הגלום בו – ובתוך כך מניח אותם בצד הדרך מבלי לבצע הבחנה נדרשת בין כללים כאמור, שיש בהם כדי להקשות על בעלי דין המאופיינים בחולשתם ובין כללי דיון אחרים, שיש בהם דווקא כדי לחזק תובעים חלשים (וכנראה להשוות את מעמדם הדיוני לזה של יריביהם החזקים מהם) – חוטא לעיקר. בית משפט שפועל כאמור אינו רואה את פוטנציאל ההעצמה הגלום בחלק מכללי הדיון האזרחי. כשבטריבוטל שתכליתו מקסום ההנגשה לערכאות עסקינן, הרי שההתנהלות האמורה עלולה לתרום לא למלחמה בחולשתם של החלשים אלא דווקא לשימורה של חולשה זו.

במובן זה מציג המאמר צורת חשיבה חדשה על בית המשפט לתביעות קטנות ועל הקשר, המצוי והרצוי, שהוא מקיים עם אנשים החיים בעוני. הוא מנפץ את הנחת היסוד הרווחת בבית המשפט האמור שלפיה התרת הרסן הדיוני ויצירתו של הליך שיפוטי חסר עוגנים פרוצדורליים אחידים וברורים יכולות להקל, ככלל, על תובעים המאופיינים בחולשתם. כפי שמראה המאמר, פעמים רבות רבות יש בהנחה זו דווקא כדי לפגוע בהם.

* בית הספר למשפטים ע"ש שטריקס, המסלול האקדמי של המכללה למנהל; הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים. אני מודה למיכאל קרייני, סיליה וסרשטיין פסברג ואורי אהרונסון, שקראו גרסה מוקדמת של המאמר והעירו הערות חשובות. עוד אני מודה למערכת כתב העת "משפטים", ובעיקר לעורך נדב ישראלי, על ההערות החכמות ועל עבודת העריכה המעולה.

מבוא. א. בית המשפט לתביעות קטנות בישראל: ניתוח דיוני ונורמטיבי. 1. נוהג ראשון: הפרה שיטתית של עקרון היעדר הייצוג; 2. נוהג שני: העדפה עקבית של חלופה לסיום הפלוגתא והיעדר שיטתי של הליך משפטי לבירור הסכסוך; 3. נוהג שלישי: התעלמות מתכליתם של כללים דיוניים והימנעות מקביעתו של מתווה דיוני חלופי סדור שלאורו יתנהל ההליך המשפטי; ב. בית המשפט לתביעות קטנות בישראל: לקראת חשיבה מחודשת. 1. פיקוח, פרסום, ניהול, הגבלה ואיוון של הייצוג המקצועי; 2. שימוש מושכל וזהיר בחלופות דיון; 3. רפורמה נורמטיבית: יצירת מתווה דיוני שיסודו חיווק בעלי דין חלשים; ג. סיכום ומסקנות.

מבוא

בית המשפט לתביעות קטנות כשמו כן הוא: טריבונל המבקש להקל את ההגשה והבירור של תביעות אזרחיות שהסכום המבוקש בהן קטן או ששוויין נמוך. תביעות אלה – פעמים לסעד כספי ופעמים לסעד צרכני (ביטול עסקה, החלפת מצרך או תיקונו) – מתנהלות באמצעות הליך משפטי פשוט, נגיש, מהיר וזול. הנגשה זו חשובה קודם כול משום שהיא מפנימה את ההבנה שלפיה חיוב תובעים בכוח בסכסוך ששווי הכספי נמוך להגיש תביעה רגילה הוא בעייתי: במקרים רבים עלות ניהול התביעה תעלה על תוחלת הזכייה, ולכן יש בדרישה זו משום תמריץ שלילי לעצם הגשת הסכסוך לבירור משפטי.¹ בהמשך לכך, הנגשה זו חשובה גם משום שהיא מפנימה שעבור רבים מאזרחי המדינה ניהול הליך בבית המשפט לתביעות קטנות הוא מפגש ראשון, אולי יחיד, עם מערכת המשפט, ולכן הוא גורם המעצב את תודעתם, את יחסם ואת השקפתם כלפיה. ככזו היא יכולה לשמש לא רק אמצעי המאפשר כניסה למערכת המשפט אלא אף מנוף ללגיטימיות שבהתנהלותה.² על מנת לאפשר הנגשה זו עוצב בית המשפט לתביעות קטנות לצמצום הדרישות הפורמליות בו, ובד בבד להפיכת ההליכים המתנהלים בו לפשוטים יותר. ארבעה מאפיינים מבניים ייחודיים מבקשים להשיג תכלית זו, ובכך מבחינים בין הדיון המתקיים בטריבונל זה ובין ההליך הרגיל המתקיים בבית המשפט:³ ראשית, שיעור האגרה הנדרשת להגשת תביעה בבית המשפט לתביעות קטנות פחות במובהק מזה המתחייב בתביעות כספיות רגילות, ומסתכם על פי רוב בסכומי כסף קטנים.⁴ בכך יש כדי לעודד תובעים משלל שכבות האוכלוסייה להביא את דברם בפני ערכאות במסגרת מסלול דיון זה.

1 יששכר רוזן-צבי ההליך האזרחי 153 (2015).

2 Iain Ramsay, *Small Claims Courts: A Review*, in RETHINKING CIVIL JUSTICE: RESEARCH STUDIES FOR THE CIVIL JUSTICE REVIEW 489, 491 (1996); Terence G. Ison, *Small Claims*, 35 MOD. L. REV. 18, 23–24 (1972).

3 שני המאפיינים הראשונים מבקשים להשיג תכלית זו בכוונם לנקודת הזמן שבהגשת התביעה לבית המשפט או לפנייה. שני המאפיינים האחרונים מבקשים לעשות כן בכוונם לנקודת הזמן שבבירור המשפטי עצמו.

4 בישראל קובעת תקנה 6(א) לתקנות שיפוט בתביעות קטנות (סדרי דין), התשל"ז–1976 (להלן: תקנות השיפוט), כי מדובר ב־1% משווי התביעה ולא פחות מ־50 ש"ח. בהשוואה, בתוספת לתקנות בתי המשפט (אגרות), התשס"ז–2007 נקבע כי בבית משפט השלום מדובר ב־2.5% מהסכום הנתבע ולא

שנית, כתבי הטענות שמגישים בעלי הדין בטריבונל זה קצרים מאוד ופשוטים. למעשה, תקנות השיפוט בתביעות קטנות כוללות תבניות (templates) של כתב תביעה וכתב הגנה, ולכן כל שנדרש מבעלי הדין הפוטנציאליים הוא למלא את הפרטים הרלוונטיים לסכסוך הנתון בטפסים הסטנדרטיים ולהגישם למזכירות בית המשפט.⁵ נוסף על זה, במדינות רבות בעולם, ובכלל זאת בישראל, מונגש בית המשפט לתביעות קטנות באמצעות פרסום מידע לציבור הרחב בנושא סדרי הדין וההיערכות הנדרשת לדיון בטריבונל זה, בין השאר במידעונים, במדריכים, בחוברות, באתרי אינטרנט ובסרטוני הדרכה.⁶ גם כאן מדובר בפרטים שיש בהם כדי להקל מאוד על קבוצות אוכלוסייה מגוונות לעמוד בדרישות המנהלתיות של טריבונל זה.

שלישית, ברוב המדינות שבהן הליך זה נוהג (ובכלל אלה בישראל) מתנהל הדיון המשפטי בפורמליות פחותה בהרבה מדיון משפטי רגיל. כך, דיונים אלה נערכים ללא נוכחותם של עורכי דין, במתכונת בירור אקטיבית, מעין-אינקוויזיטורית.⁷ טעם הדברים נעוץ ברצון להוזיל את הדיון המשפטי, לפשט אותו ולהפוך אותו למהיר ולמותאם לכל סוגי המתדיינים שיכולים להגיע לפתחו.⁸ אך בכך לא סגי. הפחתת מידת הרשמיות ההליכית והדרתם של עורכי דין מזירת המשפט מעניקות לבית המשפט עצמו מקום מרכזי בניהול ההליך. בכך ההליך מאפשר לשופט להיות גורם פעיל בהשוואת יכולות הצדדים בין כותלי בית המשפט אף שאלה אינן שוות בעולם המציאות.⁹

רביעית, הדיון בבית המשפט לתביעות קטנות מתנהל ללא מחויבות של הצדדים לפרוצדורה סבוכה ולמסמכים מורכבים. כמו כן, בהליך זה בית המשפט אינו קשור בסדרי הדין ובדיני הראיות הנוהגים בבתי המשפט האחרים, והוא נדרש לעצב סדר הליכי וראיית חלופי לזה התקני על מנת לברר את הפלוגתא בדרך הנראית לו המועילה ביותר לשם הגעה להכרעה צודקת ומהירה.¹⁰ גם כאן תכלית ההוראה היא להקל את הדיון על בעלי דין שאינם מורגלים בדיונים משפטיים סבוכים ולאפשר להם להיות פעילים בו.

סוג ההליך המתקיים בבית המשפט לתביעות קטנות, על ארבעת סממניו האמורים, הוא אפוא בעל יכולת להגדיל את פוטנציאל ההשתתפות וההשפעה החברתית של מגוון קבוצות אוכלוסייה בפעילות המשפטית הרשמית. פוטנציאל זה הוא תוצר של יצירת זירה דיונית שיכולה לצמצם את הפערים הכלכליים הקיימים מחוץ לכותלי בית המשפט בין אנשים

פחות מ-755 ש"ח. מאפיין זה רווח בבתי משפט דומים בעולם. ראו טל חבקין ויגאל נמרודי התביעה הקטנה 59–60 (2017).

5 בישראל ראו את טופס 1 (כתב תביעה) וטופס 3 (כתב הגנה) בתוספת לתקנות השיפוט.

6 חבקין ונמרודי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 60–63.

7 שם, בעמ' 39–54.

8 ROBERT L. SPURRIER, INEXPENSIVE JUSTICE: SELF-REPRESENTATION IN THE SMALL CLAIMS COURT 69–82 (1980).

9 Bryant Garth, *The Movement toward Procedural Informalism in North America and Western Europe: A Critical Survey*, in THE POLITICS OF INFORMAL JUSTICE vol. 2, 183, 190 (Richard L. Abel ed., 1982).

10 ראו את הוראת סעיף 62 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד–1984, ואת הוראת תקנה 9 לתקנות השיפוט. נושא זה יידון בהרחבה בפרק א.3. להלן.

שונים (Equalizer); לשנות את מאזן הכוחות החברתי הרווח; ולקדם שוויון מהותי, למצער בתוככי ההליך המשפטי, בין מי שמאופיינים פעמים רבות בשוני מעשי וסימבולי.¹¹ בכך יכול הליך מובחן זה לפעול כסוכן שינוי חברתי שיש בכוחו לצמצם את יכולתם של נתבעים איתנים כלכלית לתרגם את עליונותם החומרית בעולם המעשה ליתרון דיוני בין כותלי בית המשפט, ובד בבד להקטין את הסללתם של תובעים שכוחם היחסי דל ביחס לנתבעים האיתנים לכדי עמדה דיונית נחותה אך בשל חולשתם זו.¹²

הנגשה זו היא בעלת ערך מיוחד כשמדובר באנשים החיים בעוני: עבור פלח אוכלוסייה זה הגשת תביעה במערכת בתי המשפט הרגילה היא משימה לא רק ארוכה ומייגעת אלא פעמים רבות גם בלתי אפשרית בעליל בשל העלויות הכספיות הגבוהות הכרוכות בניהול ההליך. במובן זה יכול בית המשפט לתביעות קטנות לשמש עבור אנשים החיים בעוני הזדמנות כנה לעמידה על זכויות ולתיקון עוולות. בכך הוא אף יכול להיות כלי שיחזק את השתתפותם הפעילה במערך הנורמטיבי המדינתי, כזה שיאפשר להם להשמיע את קולם ולהילחם במה שאכנה במאמר בשם "אחרותם החברתית".¹³

11 צמצום פערים זה נדרש בטריבונל זה משום שבשונה מההליך האזרחי הרגיל, בבית המשפט לתביעות קטנות ניתן לתת בתובע ובנתבע הטיפוסיים סימנים מובחנים, בבחינת אפיון כלכלי ברור יחסית ושיוך חברתי מוגדר פחות או יותר. עסקינן בהליך שבו כל התובעים הם יחידים בשר ודם, חלקם אינם מאופיינים באיתנות כלכלית, ואילו חלק לא מבוטל מהנתבעים הם גופים כלכליים מאוגדים וחזקים כלכלית וחברתית: מחקר אמפירי המבוסס על 1,000 תיקים שנבחרו מדגמית מבין אלו שנסגרו בבית המשפט לתביעות קטנות בשנת 2014 מראה כי כמחצית מהנתבעים בטריבונל זה הן חברות (ראו גלי אביב וענבל גלון בית-המשפט לתביעות קטנות 12 (מחלקת המחקר של הרשות השופטת, 2016)). מחקר אמפירי שבחן 84% מכלל התיקים שנדרגו בטריבונל זה בשנים 2011–2015, מראה כי במעט יותר מ-70% מסך כל התיקים שהוגשו לפתחו של בית משפט זה בין השנים הללו, לפחות אחד מהנתבעים שהיה להם חלק פעיל בהליך הוא גוף כלכלי מאוגד ומבוסס (ראו אסף טבקה "תכליתו ופעילותו של בית-המשפט לתביעות קטנות בישראל: המשפט ב(מ)ספרים והמשפט בפעולה" (לא פורסם)). מדובר אפוא בזירה משפטית שבה במקרים רבים מתנהלים זה מול זה באי-שוויוניות שני יריבים שאינם דומים זה לזה לא בעוצמתם הפיננסית, לא בזמן שאותו הם יכולים להקדיש ללימוד הנושא המצוי במחלוקת, לא בידענותיהם, לא בניסיונם המקצועי בתחום שבו עוסקת הפלוגתא, ובעיקר לא ביכולתם לתרגם את כוחם הכלכלי לכדי עמדה דיונית עדיפה בבית המשפט.

12 עוד על יכולתו של ההליך בבית המשפט לתביעות קטנות לשמש Equalizer העשוי למנוע, או לצמצם, את חדירתם של פערי הכוחות החברתיים אל בין כתליו ראו Tal Finney & Joel Yanovich, *Expanding Social Justice Through the People's Court*, 39 LOY. L. A. L. REV. 769, 784 (2006); *Small Claims Courts and the Poor*, 42 S. CAL. L. REV. 493, 504 (1969); Austin W. Scott, *Small Causes and Poor Litigants*, 9 A.B.A. J. 457 (1923); REGINALD H. SMITH, *JUSTICE AND THE POOR* 41–59 (1919).

13 הספרות מראה כי אחד מהסמנים המובהקים של עוני כתופעה חברתית ואחת החוויות העיקריות של אנשים החיים בעוני, היא האחרות (Othering). מדובר במכניזם תרבותי-סימבולי שהחברה משתמשת בו על מנת לכוון הבחנה בין האנשים החיים בעוני ובין אלה שלא. תכליתה של פעולה פוליטית זו לתאר, להגדיר ולעצב שוני. בסיסה ביחסיות שמתקיימת בין חברי האוכלוסייה הכללית ובין מי שאינו דומה להם. תוצאתה בהדרה, בדחיקה לשוליים (Marginalization) החברתיים, הקהילתיים, הכלכליים והפוליטיים, של מי שזהותו קוטלגה כך. להרחבה על היות האחרות סממן מובהק של החיים בעוני ראו RUTH LISTER, *POVERTY* 4–5, 52, 88, 90 (2004); RUTH LISTER, *THE EXCLUSIVE SOCIETY: CITIZENSHIP AND THE POOR* (1990); Peter Beresford & Suzy Croft, *It's Our Problem Too! Challenging the Exclusion of Poor People from Poverty Discourse*, 44–45 CRITICAL SOC.

תכליתו של מאמר זה היא אפוא לעמוד על הקשר – הגלוי והנסתר, ההיסטורי והעכשווי, התאורטי והמעשי – שבין בית המשפט לתביעות קטנות בישראל לאוכלוסייה החיה בעוני. במסגרת קשר מורכב זה מבקש המאמר לבחון אם ועד כמה עשוי טריבונל זה, במתכונת, במבנה ובעקרונות שבהם הוא פועל בישראל, להיות משום כלי לחיזוקם של אנשים החיים בעוני ולשמש עבורם פתרון מוסדי במלחמה באחרותם החברתית, או שמא יש בתצורתו הנוכחית דווקא כדי להחליש מתדיינים חלשים ממילא אלה, להבנות אחרות זו ולשמרה.

את הבחינה האמורה יבקש המאמר לבצע לאור קיומה של מוסכמה הרווחת בבית המשפט לתביעות קטנות: בטריבונל זה אין יישום עקיב של כללי הדיון האזרחי, והלכה למעשה מתנהל בית המשפט ללא עוגנים דיוניים ברורים וקבועים אלא על פי מה שנראה בעיניו נכון וראוי בנסיבותיו של כל מקרה ומקרה. ההיגיון המארגן שביסוד התנהלות זו הוא כי באמצעות התרת הרסן הפרוצדורלי ובאמצעות עיצובו של מרחב דיוני משוחרר כמעט לגמרי מהסדרה תורחב נגישותו של בית המשפט לכל הצריך, ותינתן אפשרות לסיים פלוגתאות משפטיות מבלי שכללי הדיון יסרבלו את ההליך, יקשו על המתדיינים ויטילו עליהם עול.

המאמר יבקש לאתגר הנחת מוצא זו. הוא יצביע על הקשיים ועל הכשלים העמוקים הנובעים ממנה, כשלים החותרים תחת יסודותיו הרעיוניים של טריבונל זה, בהיותם אבני היסוד להבניה ולשימור של אחרותם החברתית של אנשים החיים בעוני בבית המשפט לתביעות קטנות. באמצעות כל אלה יבקש המאמר לעצב לעיני קוראיו מפנה חשיבתי על אודות פוטנציאל ההעצמה – זה הממומש וזה המוחמץ – הגלום עבור אנשים החיים בעוני דווקא במחלקה יעודית של בית משפט השלום, מקום שרבים מדי רואים בו זירה אפורה לבירור פלוגתאות יום-יום, ומעטים מדי מבינים את כוחו ואת עוצם ידו במלחמה באחרותם החברתית של אלו המאופיינים בחולשתם.

א. בית המשפט לתביעות קטנות בישראל: ניתוח דיוני ונורמטיבי

בבית המשפט לתביעות קטנות בישראל מתקיימות בעיות שונות המשתייכות לתחומי חיים מגוונים: בעיות ארגוניות (שהבולטת שבהן באה לידי ביטוי בקביעת מספר רב של דיונים באותה השעה באופן שאינו מאפשר דיון משפטי מאורגן וממצה על פי סדר התיקים שנקבע מראש),¹⁴ בעיות מוסדיות (שמשתקפות לא אחת במצב דברים שבו איש המקצוע היושב

POL'Y 75 (1995); G.J. Room, *Social Exclusion, Solidarity and the Challenge of Globalization*, 8 INT'L. J. SOC. WELFARE 166 (1999); Lee Rainwater, *The Problem of Lower Class Culture*, 26 J. SOC. ISSUES 133 (1970).

14 בעיה מעין זו ידועה ומוכרת בקרב הבאים תדיר לאולמות בית המשפט אף אם היא בבחינת סימן היכר מובהק של בית המשפט לתביעות קטנות. להרחבה על אודות היקפיה ותוצאותיה של בעיה זו, במסגרת טריבונל זה (שאליו מתנקזים דרך קבע אזרחים מן השורה, בשונה מעורכי דין בעלי ניסיון בהלכות ההתנהלות המקובלות בזירה זו), ראו ת"ק (ח') 1539-11-08 שגב נ' שטייף אוניל – ועד הבית (פורסם בנבו, 10.3.2009); ת"ק (א) 34720-10-15 שלומי נ' ע.א.ל.ש ניהול מסעדות בע"מ (פורסם בנבו, 21.7.2016); ת"ק (ח') 6866-04-09 וקנין נ' רום (פורסם בנבו, 13.12.2009).

בדין אינו בקיא בעומק הנושאים שבהם הוא נדרש לפסוק¹⁵ או כאלה שמבטאות פערים בין הציפיות הסבירות של בעלי הדין מטריבונל זה ובין המציאות כפי שהיא משתקפת הלכה למעשה, היינו בעיות שמשפיעות, בשל ההתנהלות המשפטית הרווחת, על מצבם האישי של בעלי הדין בכוח ובפועל (למשל כאשר הטריבונל נחזה לפעול במהירות, בפשטות ובזול, אך בעולם המעשה מתברר לתובעים כי העלות והזמן הנדרשים להשקעה בפתרון הפלוגתא שונים).¹⁶ בכל אלה לא יעסוק המאמר, ולא משום שאין הדברים חשובים, אלא משום הרצון להתמקד בבעיות משפטיות במובן הדיוני. בכגון דא יתמקד הדיון בשלושה נוהגי התנהלות דיוניים מרכזיים המאפיינים את ההווה בבית המשפט לתביעות קטנות, ינתח את מהותם ויעמוד על נפקותם כמו גם על קהל היעד שבו הם עלולים לפגוע.

1. נוהג ראשון: הפרה שיטתית של עקרון היעדר הייצוג

(א) כלל היסוד: היעדר ייצוג וחתימה לשוויון הליכי

מראשיתו התבסס הדיון בבית המשפט לתביעות קטנות בישראל על כלל יסוד בדבר היעדר ייצוג משפטי מקצועי. בהציגו את הכלל בפני מליאת הכנסת במסגרת הדיונים לקראת ההצבעה בקריאה הראשונה של החוק שהקים את בית המשפט, הסביר שר המשפטים את טעמו של איסור הייצוג במילים האלה: "כדי לעשות צדק ככל האפשר בתביעה קטנה, משתדל חוק זה להעניק לשני הצדדים מעמד שווה".¹⁷

בחירת המילים היא מעניינת. נראה כי לשיטתו של מניח הצעת החוק על שולחן הכנסת, ההליך בבית המשפט לתביעות קטנות יכול להכיל שכבות אוכלוסייה מגוונות הנבדלות זו מזו מבחינה חברתית, רטורית וכלכלית. לכן מתן אפשרות לצדדים להיות מיוצגים בדיון המשפטי באופן מקצועי עלול להוביל לשיעתוק פערי כוחות שקיימים ממילא בעולם המציאות ולפגיעה במתדיינים חלשים: תובעים חלשים עלולים להימנע מלהגיש תביעות שהתוחלת שלהן נמוכה ביחס לעלותן של המייצג ולעלות הכוללת של ההליך. חשוב מכך, תובעים ונתבעים חלשים עלולים למצוא עצמם בעמדה דיונית נחותה בהליך, פשיטא משום שמתדיינים חזקים יותר יוכלו לשכור את שירותיהם של באי כוח מקצועיים, יקרים וטובים, שהם אינם יכולים להרשות לעצמם.

התוצאה היא כי מתן אפשרות ייצוג מקצועי עלול לפגוע בעיקר במתדיינים חלשים, וזאת בשל טיבה לתרגם את עדיפותם היחסית בעולם המציאות של מתדיינים חזקים ישירות לתוככי ההליך, ובמקביל לאור אי-יכולתן של ישויות חברתיות אחרות להיחלץ מהמשוואה החברתית שלפיה נחיתות תרבותית, כלכלית או פוליטית מתורגמת ישירות לנחיתות דיונית בין כותלי בית המשפט. המסקנה אפוא, שתקעה יתד ומלווה את בית המשפט מראשיתו, היא כי בהליך האמור מתמודדים הצדדים זה עם זה ללא ייצוג משפטי מקצועי כלל, על מנת

15 שמואל בכר ואבישי קליין "פרדוקס הייצוג והכוח בבית-המשפט לתביעות קטנות? על תביעות ביטוח, פערי כוחות וכף רגלו של השופט" הפרקליט נ 327, 339 (2010).

16 שם, בעמ' 338, ה"ש 46.

17 ד"כ 73, 2886 (התשל"ה). עוד בעניין זה ראו את הדברים שאמר השר בדיון לקראת הקריאה השנייה והשלישית של החוק (ד"כ 77, 3511 (התשל"ו-התשל"ז)).

להשוות ככל האפשר את מעמדם זה לזה ואת הסיכוי לברר את הפלוגתא באופן ההוגן ביותר.

(ב) חריג היתר הייצוג: כוונתו ההיסטורית של המחוקק

חריג היתר הייצוג בבית המשפט לתביעות קטנות בא לעולם בשנת 2001 במסגרת תיקון מס' 29 לחוק בתי המשפט.¹⁸ לפני כן הייתה רק אמירה, ספק הצעה, שעלתה בדיון שערכו חברי הכנסת במהלך הקריאה הראשונה של החוק שעיגן את הקמתו של בית המשפט לתביעות קטנות בגרסתו הראשונית (תחת השם המוקדם, "חוק שיפוט בתביעות קטנות").¹⁹ בישיבה זו העלה אחד מחברי הכנסת חשש שלפיו תובע בטריבונל זה שאינו דובר היטב את השפה העברית, או שהוא חסר יכולת רטורית לטעון בנוגע לעוול שנעשה לו, יימצא במהלך הדיון המשפטי כשידו על התחתונה. מכיוון שכך, מתועדת הצעתו לשר המשפטים – הצעה שלא קיבלה מימוש מעשי ולא הוטמעה בלשון החוק בנוסחו המקורי – לשקול את האפשרות שלפיה בית המשפט יורשה במקרים חריגים להתיר לבעל דין מעין זה "להזמין מישהו שיסייע בידו. הוא יוכל להזמין ידיד מבין עניין, משכיל, היודע מה זה חוק, שיוכל לדבר במקום עורך דין ולהופיע יחד אתו".²⁰

בשלב זה של הדברים הועלתה ההצעה האמורה מבלי לצבוע את נמעניה בצבעים חברתיים-כלכליים ומבלי להתייחס במפורש ונקודתית לחולשתם של אנשים החיים בעוני במישור החברתי והמשפטי. לא כך היה בתיקון 29 האמור, שנוסחו הוא שיצא בסופו של דבר מהכוח אל הפועל. שני עשורים וחצי לאחר הקריאה הראשונה של החוק, ולראשונה בתולדות גלגולו של בית המשפט לתביעות קטנות, נבחנת מעשית ומפורשות האפשרות של טריבונל זה לממש את הפוטנציאל הפרוגרסיבי הגלום בו לקדם את המאבק בהדרה, בשוליות ובהפרדה שחווים אנשים החיים בעוני, ולפעול למען השתתפות פעילה שלהם בזירה המשפטית, כזו שתאפשר הטמעה והכלה שלהם במרקם החברתי הכולל.

תחילתו של המהלך בהצעת חוק פרטית שהגיש חבר הכנסת יולי אדלשטיין בחודש ינואר 2001. דברי ההסבר להצעת החוק אינם אומרים הרבה באשר לנמעניה, לבד מההכרה כי היתר ייצוג בבית המשפט לתביעות קטנות יכול לסייע לאנשים המעוניינים לממש את זכויותיהם אך נמנעים מלעשות כן נוכח הקושי להתבטא נכוחה בשפה העברית.²¹ הדברים שנאמרו בישיבות הכנסת לקראת הקריאה הראשונה ולקראת הקריאות השנייה והשלישית של החוק, הן מפי מניח הצעת החוק והן מפי כלל הנוכחים בדיון, מבארים הרבה יותר בעניין זה. מדברים אלה עולה מפורשות כי נמעני תיקון החקיקה האמור הם אזרחים המאופיינים בחולשתם. ודוק: הדגש העולה מדברי כל הנוכחים בדיון, לרבות מדבריו של

18 חוק בתי המשפט (תיקון מס' 29), התשס"א–2001, ס"ח 198.

19 גלגולו הראשון של החוק עוגן בשנת 1976 בחוק שיפוט בתביעות קטנות, התשל"ו–1976, ס"ח 247. בשנת 1984 הוטמע חוק זה, יחד עם מספר חוקים נוספים, בחוק בתי המשפט. מאז ועד היום סמכותו של בית המשפט לתביעות קטנות מעוגנת בסימן ה' לחוק זה.

20 ד"כ 73, לעיל ה"ש 17, דבריו של חה"כ ישראל קרגמן.

21 הצעת חוק בתי המשפט (תיקון מס' 29) (ייצוג בעל דין), התשס"א–2000, ה"ח 404.

מציע הצעת החוק, הוא כי הצעה זו באה לסייע לבני אדם (להבדיל מלחברות ולתאגידים) המבקשים לנהל הליך בבית המשפט כתובעים (בשונה מנתבעים).

ומיהם אותם אנשים שהצעת החוק אמורה לשרת? מציע הצעת החוק עונה בבירור: "אנשים ששייכים דווקא לשכבות החלשות".²² הוא ממחיש הגדרה זו ויוצק לתוכה תוכן מהותי כשהוא מציין את "אוכלוסיית [ה]עולים [ה]חדשים",²³ אנשים המאופיינים בגילם המופלג (שאותם הוא מכנה "אנשים מבוגרים")²⁴ ואנשים ש"נתקפים חרדה כשהם מופיעים בפני שופט, לא מסוגלים להסביר את העניין, לא מסוגלים להופיע בצורה משכנעת, ולכן הם מפסידים בבית-המשפט לתביעות קטנות".²⁵ המכנה המשותף לפלחי האוכלוסייה שהצעת החוק מסמנת כנמענה היא אפוא אותה חולשה חברתית וכלכלית, זו שמאפיינת פעמים רבות קבוצות אוכלוסייה החיות בדלות, במצוקה או בנזקקות.

ובכך לא סגי. דברי הכנסת מאפשרים הבנה ברורה לא רק בנוגע לנמעני הצעת החוק אלא אף אודות אופיו, זהותו וטיבו המדויק של הכלי שאמור לסייע לנמענים אלה. בעשותם כן מגדירים המחוקקים, ובראשם מציע הצעת החוק, את סוג העזרה הרצויה שהם מבקשים להעניק באמצעות תיקון החקיקה האמור. מיהם אפוא אותם אנשים שמיועדים לשמש כמייצגים בבית-המשפט לתביעות קטנות?

תיעוד הדיונים לקראת הקריאות לתיקון החוק מראה מפורשות כי מדובר במכרים, בחברים או בקרובים של התובע בכוח הזקוק לשירות זה; כי אנשים אלו יבצעו את הפעולה האמורה באופן ספורדי, ארעי ולא קבוע; כי הם לא יהיו אמונים על ייצוג באופן מקצועי; כי הם לא יקבלו שכר או תמורה בעבור ביצוע פעולה זו אלא יבצעו אותה כמחווה של רצון טוב, כביטוי לחברות, לחיבה או מתוך אמונה שנמען השירות זקוק לה על מנת להביא את דבריו בפני בית המשפט. מציע הצעת החוק עומד על הדברים בשפה ברורה וחד-משמעית:

אותו מייצג לא יהיה בדרך קבע מייצג אנשים בבית-משפט לתביעות קטנות. בשפה עממית פשוטה, שלא יתפתח כאן זן של מאכרים, שיכלו כל היום בבתי משפט לתביעות קטנות ויעשו מזה ביוזם משלהם [...] וודאי שהדבר הזה לא ייעשה בתמורה.²⁶

22 פרוטוקול ישיבה מס' 187 של הכנסת ה-15 בקריאה השנייה והשלישית להצעת חוק בתי המשפט (תיקון מס' 29), התשס"א-2001, ד"כ התשס"א, 3537, 3539 (19.3.2001).

23 פרוטוקול ישיבה מס' 175 של הכנסת ה-15, בקריאה הראשונה להצעת חוק בתי המשפט (תיקון מס' 29), התשס"א-2001, 2766 (19.2.2001). וראו דברים דומים בדבריו של חה"כ אמנון רובינשטיין (שהציג את החוק בשם ועדת החוקה, חוק ומשפט) בקריאה השנייה והשלישית להצעת החוק (ד"כ התשס"א, 3537).

24 ד"כ התשס"א, 2766.

25 שם.

26 שם. וראו אף את דבריו של אדלשטיין בהמשך אותה ישיבה, שם הוא אומר: "יוגש ייפוי כוח לבית-המשפט לתביעות קטנות ויוכל לבוא שכן, קרוב, חבר של אותו אזור שמזדקק לבית-המשפט לתביעות קטנות, לייצג אותו או אותה נאמנה, ואני מקווה לפחות, לאפשר לשופט בית-המשפט לתביעות קטנות לקבל החלטה על סמך מלוא הנתונים, ולא, כפי שאמרתי, בנסיבות שצד אחד לא שולט בעברית, מלא חרדה, לא יודע להסביר את עצמו וכן הלאה וכן הלאה" (שם). וראו בעניין זה ניסוחים דומים בדבריו של חבר הכנסת רובינשטיין, כנציג ועדת החוקה, חוק ומשפט, בקריאה השנייה והשלישית

כוונות מפורשות אלה קיבלו את ביטויין בנוסחו הסופי של תיקון 29 האמור לחוק בתי המשפט. מרגע חקיקתו ועד היום נותר הנוסח שקבע המחוקק ללא כל שינוי, והוא קובע: "יכול אדם, באישור בית-המשפט לתביעות קטנות, לייצג בעל דין בבית-משפט לתביעות קטנות, אם בעל הדין ייפה את כוחו לכך וייפוי הכוח הוגש לבית-המשפט לתביעות קטנות; אין לייצג אדם לפי סעיף קטן זה: (1) אם המייצג עוסק בייצוג בדרך קבע; (2) אם הייצוג נעשה במהלך הרגיל של עסקיו של המייצג; (3) אם הייצוג נעשה בתמורה".²⁷

(ג) המשכה של המגמה: קביעותיו של בית המשפט העליון בדבר היתר הייצוג
זיהוי של היתר הייצוג עם תובעים המאופיינים בחולשתם היחסית, כפי שכיוון המחוקק, וכן שימוש בעיקרון זה על מנת לקדם צמצום פערי כוחות חברתיים, נטמע היטב בפסיקתו של בית המשפט העליון שעסקה בסוגיה זו. נקודת המוצא של הדיון שעורך בית המשפט העליון בהחלטות אלה היא כי על בית המשפט לתביעות קטנות להימנע ככל האפשר מלאשר ייצוג מקצועי של מי מהצדדים המתדיינים בפניו. התרת הייצוג האמור, קובע בית המשפט, לא רק פוגעת בתכליות הכלליות המיועדות להליך ייחודי זה (ובכלל זאת פשטות, מהירות ויעילות) אלא גם ובעיקר חותרת תחת שמירת האיזון בין המתדיינים וההקפדה על שוויון הליכי.²⁸ החריג לכך הוא פשוט: מקום שבו מתקיימים פערי כוחות בין הצדדים להליך יכול מתן היתר הייצוג לבעלי דין המאופיינים בחולשתם לתרום לאיזון חוסר השוויון וליצירתה של סימטריה הליכית בין מי שמתקיים ביניהם פער חברתי-כלכלי רחב בעולם המציאות.²⁹

וזהו המפתח להבנת השימוש הראוי בחריג היתר הייצוג לשיטתו של בית המשפט: היתר זה נוצר על מנת לשרת את מי שמלכתחילה מצוי בעמדת נחיתות דיונית בשל חולשתו היחסית. נמנע היתר זה מאופיין בקושי או בחוסר יכולת להתמודד באופן הוגן עם יריבו; הוא מוגדר באמצעות החסר שלו בידע, בכוח, בממון וביכולת רטורית; הוא מובחן בהיותו שונה, אחר, ביחס לבעל הדין הטיפוסי המביא את עניינו בפני בית המשפט. היתר הייצוג בא לתמוך בו, לחזק אותו, להעצים את יכולותיו, ובכך להשוות את מעמדו הדיוני לזה של יריבו.³⁰

מכלל הן אפוא אתה שומע לאו: חריג היתר הייצוג לא נועד לשרת נתבעים מאורגנים ואיתנים כלכלית. על נתבעים אלה, קובע בית המשפט, להביא את דברם בהליך ייחודי זה

להצעת החוק. בעיקר ראו שם את תיאור זהותו של המייצג בבית משפט זה, לאמור כי מדובר ב"קרוב, מכר, חבר [ש]אינו מקבל כל תמורה לייצוג זה" (שם, בעמ' 3537).

27 ס' 63(ב) לחוק בתי המשפט.

28 רע"א 5711/08 פרטוק נ' סול טורג'מן בע"מ, פס' 11 לפסק דינה של השופטת ארבל (פורסם בנבו, 17.3.2009).

29 רע"א 6892/13 חיימוביץ' נ' אוריון, פס' יא לפסק דינו של השופט (כתוארו אז) רובינשטיין (פורסם בנבו, 23.2.2014) ("הוראת סעיף 63 לחוק בתי המשפט נועדה איפוא לשמור על שוויון ועל סימטריה בין בעלי הדין בבית-המשפט לתביעות קטנות, ולמנוע סיטואציה שבה כוחו העדיף של צד אחד מביא לידי א-סימטריה בהיבט הייצוג").

30 רע"א 1868/16 רז נ' האפרתי, פס' יב לפסק דינו של המשנה לנשיאה רובינשטיין (פורסם בנבו, 19.6.2016). וראו קביעה דומה בעניין חיימוביץ', לעיל ה"ש 29, פס' יב לפסק דינו של השופט (כתוארו אז) רובינשטיין.

באמצעות עובד החברה המטפל טיפול שוטף בסוגיה מושא הסכסוך המשפטי.³¹ כך יגבר הסיכוי לשמירתו של שוויון דיוני, וכך יהיה ניתן אף לשמור על הוגנות ההליך. על מנת לוודא כי תכליות והוראות אלה אכן נאכפות הלכה למעשה, המשיך וקבע בית המשפט העליון כי בכל הליך שבו מתקיים ייצוג בבית המשפט לתביעות קטנות שומה על בית המשפט לבחון כבר בתחילת הדיון את הקשר שבין המייצג למתדיין שאותו הוא מבקש לייצג ולשקול אם לאשר את הייצוג על ידיו.³² בעשותו כן, על בית המשפט לבחון כי הוראות סעיף 63(ב)(1)–(3) לחוק בתי המשפט אכן נשמרות, כלומר כי המייצג אינו עוסק בייצוג באופן שיטתי, כי הייצוג אינו נעשה במהלך הרגיל של עסקיו, וכי הוא אינו מקבל כל תמורה בעד פעולה זו.³³ כל אלה, כך בית המשפט העליון, יסייעו ודאי לקיים הגינות דיונית שבמסגרתה יינתן חריג הייצוג למי שבאמת זקוק לו ויימנע ממי שמבקש להשתמש בו בניגוד לכוונת המחוקק כקרדוס לחפור בו.³⁴

(ד) מסקנת ביניים: תכליתו של היתר הייצוג, זהותו של המיוצג וטיבו של המייצג

המחוקק ובית המשפט העליון תמימי דעים אפוא בקביעותיהם הן באשר לזהותו של נמען היתר הייצוג בבית המשפט לתביעות קטנות והן בנוגע לטיבו של המייצג בטריונל זה. היתר הייצוג הוא מכשיר שתכליתו צמצום פערי הכוחות החברתיים המתקיימים מחוץ לכותלי בית המשפט. הוא נועד לחזק תובעים יחידים המאופיינים בחולשתם החברתית והכלכלית היחסית ולהעניק להם את אותה נקודת מוצא מעשית שממנה שאר בעלי הדין מנהלים את ההליך המשפטי. אנשים אלה מבקשים לממש את זכויותיהם באמצעות הגשת תביעה לטריונל זה, ובשל הפערים בעולם המציאות בינם ובין בעלי דינם המיועדים, מאפשר להם הדין להיעזר באדם קרוב – מכר, שכן, חבר או בן משפחה, אך לא מייצג מקצועי מיומן שזוהי עבודתו – שישמש להם לפה ויביא את דברם בפני בית המשפט בשמם, כפי שהם היו מביאים לו היו יכולים לעשות כן בעצמם.

היתר הייצוג נועד אפוא לכוון הליך משפטי החותר ככל יכולתו להשגת שוויון בין בעלי הדין השונים. הוא אינו מבקש לייצר פער או יתרון כלשהו עבור מקבל הייצוג ואף לא לאפשר לנמען זה להעתיק את כוחו החברתי והכלכלי העודף אל בין כותלי בית המשפט לתביעות קטנות. כך מגדיר הדין בעבור מי מיועד ההיתר החריג, מי ישמש מייצגו של מקבל ההיתר, ובעיקר מי לא ראוי שיקבל היתר מעין זה בהיות הדבר בבחינת הקניית יתרון לא הוגן למי שמלכתחילה מחזיק בעדיפות חברתית-כלכלית בעולם המציאות. כיצד מקבלת כוונה היסטורית זו ביטוי הלכה למעשה?

31 שם, פס' יד. בכך בית המשפט מאמץ את עמדתה של נציבת תלונות הציבור על השופטים (ראו חוות דעת 7/06 של נציבות תלונות הציבור על שופטים "ייצוג בבית המשפט לתביעות קטנות (השלמה)" דין וחשבון שנתי לשנת 2006 188 (7.8.2006) (להלן: חוות דעת 7/06). לדיון על אותם מקרים שבהם עובד החברה האמור מחזיק השכלה משפטית, ראו הדיון שמתקיים להלן בה"ש 202.

32 עניין חיימוביץ', לעיל ה"ש 29, פס' יד לפסק דינו של השופט (כתוארו אז) רובינשטיין. שם.

34 עניין רז, לעיל ה"ש 30, פס' יג לפסק דינו של המשנה לנשיאה רובינשטיין. גם בכך אימץ בית המשפט העליון את עמדת הנציבה, כפי שזו הופיעה בסיפא לחוות הדעת 7/06, לעיל ה"ש 31, פס' 6.

(ה) המשפט בפעולה: חריג שהפך לכלל, מנגנון צמצום פערים שהפך זירה לשיעתוקם הקורא בעיון את פסקי הדין של בית המשפט לתביעות קטנות, והמבקר התדיר בין כתליו, אינו יכול שלא לזהות סממן מובהק של סוגיית היתרי הייצוג, מעין סימן היכר השב ונשנה בדיונים ובפסיקות השונות: הגורמים המיוצגים בהמוניהם בטריבונל זה הם נתבעים המאופיינים בהיותם גופים כלכליים מאורגנים ומבוססים.

עובדה זו רווחת כל כך בבית המשפט האמור עד שנדמה כי הדיון שמתקיים בין כתליו בעניינה הוא מינורי, כמעט לא קיים, משל מדובר בעובדה קיימת, טבעם הסדיר של הדברים, שאין כל צורך לחטט בהם ולהעיר בעניינם דוברים מרבים. ולא רק שקופה היא עובדה זו. היא אף מקיימת מגוון רחב של אופנים שבמסגרתם גופי משק חזקים וממוסדים זוכים לייצוג משפטי לעילא: החל מהגדרת תפקיד חיוני בחברה לעורך דין המאפשר לו ללוות ולגבות את פעילותה של החברה מבחינה משפטית³⁵ וכלה בהימצאותו של עורך דין לצידו של עובד החברה הנתבעת, בשמשו לו יועץ הלוחש על אוזנו כיצד לנהוג ולטעון.³⁶

קריאה וניתוח של פסקי הדין שבתי המשפט לתביעות קטנות מוציאים מתחת ידם מעלה כי הדרך הרווחת ביותר לאפשר לנתבעים מהסוג האמור ייצוג משפטי אינה באמצעות שכירת שירותיו המשפטיים של עורך דין מן השורה אלא באמצעות עקיפת הוראת סעיף 63(ב) האמור ושכירת שירותיהם של נציגים מקצועיים. מדובר באנשים בעלי ידע וניסיון משפטי – פעמים סטודנטים למשפטים, פעמים מתמחים במשרדי עורכי דין, וברוב המקרים מי שצברו בקיאות ושליטה בהליך המתקיים בטריבונל זה מחיי המעשה – ששירותי הייצוג שלהם נשכרים בעבור תשלום מאת הנתבעים האמורים לצורך הדיפת תביעות שהוגשו נגדן בבתי המשפט. עד כמה רווחת מגמה זו בחיי המעשה?

עיון במאגרי המידע המשפטיים המקוונים וברישומי פסקי הדין שקיבל הח"מ מהנהלת בתי המשפט מראה כי בית המשפט לתביעות קטנות בישראל מוצף בנציגים מקצועיים שכאלה, המשמשים ללא כחל ושרק באי כוחם של גופי משק חזקים שונים ורבים שנתבעים במסגרת הליך זה. כך, בשנים האחרונות שימשה ר"א/ח"א מייצגת מקצועית של אלה: חברת הביטוח הראל,³⁷ חברת הביטוח מנורה,³⁸ חברת ביטוח ישיר,³⁹ חברת הביטוח

35 יובל אלבשן "נגישות האוכלוסיות המוחלשות בישראל למשפט" עלי משפט ג 497, 523 (2003); יובל אלבשן זרים במשפט: נגישות לצדק בישראל 83–84, והאסמכתאות שהוא מביא בה"ש 187–188 (2005) (להלן: אלבשן זרים במשפט).

36 וראו את המקרים המתועדים בחוות דעת 7/05 של נציבות תלונות הציבור על שופטים "ייצוג בבית המשפט לתביעות קטנות" דין וחשבון שנתי לשנת 2005 154 (13.7.2005); ובחוות דעת 7/08 של נציבות תלונות הציבור על שופטים "ייצוג בבית המשפט לתביעות קטנות (תוספת)" 1 (11.6.2008).

37 ת"ק (ת"א) 24961-09-12 שחובר נ' אהרוני (פורסם בנבו, 6.2.2013); ת"ק (רח"ק) 19193-08-13 דוידסון נ' הראל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 2.3.2014).

38 ת"ק (אש"י) 46371-02-16 זיו נ' סייף (פורסם בנבו, 22.8.2017); ת"ק (אשד"י) 60962-06-15 אהרוני נ' קליין (פורסם בנבו, 17.5.2017); ת"ק (ב"ש) 10933-08-16 נירנברג נ' דהן (פורסם בנבו, 16.1.2017); ת"ק (קר) 20196-12-14 כהן נ' קוזמין (פורסם בנבו, 6.12.2015); ת"ק (בי"ש) 28162-06-13 סבין נ' יעקב (פורסם בנבו, 10.4.2014); ת"ק (ראשל"צ) 54236-12-14 גרוס נ' ג'בר (פורסם בנבו, 22.6.2015); ת"ק (רח"ק) 31033-06-13 סולימני נ' שגיב (פורסם בנבו, 29.12.2013). הן ייצוג זה והן זה שצוין בהערת השוליים הקודמת היו בפני אותו שופט, וזאת, כאמור, כשבייצוג מקצועי של חברות ביטוח שונות עסקינן.

הפניקס,⁴⁰ חברת הביטוח שירביט,⁴¹ חברת הביטוח שלמה,⁴² חברת הביטוח איילון⁴³ וחברת אופטיקה הלפרין.⁴⁴ מייצג סדרתי נוסף הבולט בפסיקת בית המשפט לתביעות קטנות הוא ג"ל, שרישומי פסקי הדין מעידים כי בשנים האחרונות שימש מייצג מקצועי של אלה: חברת הביטוח כלל,⁴⁵ חברת הביטוח מנורה,⁴⁶ חברת הרכב אלבר,⁴⁷ חברת הביטוח איילון,⁴⁸ חברת

- 39 ת"ק (רח') 3819-03-10 חיס נ' ליבוביץ (פורסם בנבו, 23.6.2010); ת"ק (רמ') 2958-03-10 יהודה נ' חברת ביטוח ישר (פורסם בנבו, 14.9.2010); ת"ק (ת"א) 35434-06-10 לרנר נ' לוי (פורסם בנבו, 9.12.2010); ת"ק (ת"א) 15836-07-09 קנופ נ' חיים (פורסם בנבו, 20.12.2009); ת"ק (פ"ת) 3867-04-10 נחום נ' רוזנר (פורסם בנבו, 29.6.2010); ת"ק (ב"ש) 1015-09 בניסטי נ' ביטוח ישר (פורסם בנבו, 15.11.2010); ת"ק (ת"א) 748-09-09 דניאל נ' אלמליח (פורסם בנבו, 2.9.2010); ת"ק (ת"א) 34505-01-10 גורן נ' ליברמן (פורסם בנבו, 1.9.2010); ת"ק (רמ') 23887-03-10 סודרי נ' ביטוח ישר (פורסם בנבו, 2.9.2010); ת"ק (ראשל"צ) 2219/09 שטרית נ' קליש (פורסם בנבו, 20.10.2010); ת"ק (רמ') 1584/08 מחמוד נ' מאיר (פורסם בנבו, 10.12.2008); ת"ק (ת"א) 12226-11-08 לאמי נ' אלדן השכרת רכב (פורסם בנבו, 2.6.2009); ת"ק (ת"א) 32266-02-10 כהן נ' לייטס (פורסם בנבו, 25.7.2010); ת"ק (רח') 5142-05-10 דמלין נ' גליקסברג (פורסם בנבו, 5.10.2010); ת"ק (רח') 2179-01-10 בן ברוך נ' פילו (פורסם בנבו, 18.4.2010). שני הדיונים האחרונים שלעיל הם הפעם השלישית שבה הופיעה מייצגת מקצועית זו בפני אותו שופט, כשהיא משמשת נציגתן של שלוש חברות ביטוח שונות.
- 40 ת"ק (ק"ג) 34332-07-13 יעקובוביץ נ' הפניקס חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו 7.12.2013); ת"ק (ת"א) 37683-07-13 שכרוף נ' עמר (פורסם בנבו, 8.1.2014); ת"ק (רח') 4671-08-13 אמר נ' הפניקס חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 20.2.2014). ושוב, דיון אחרון זה הוא הרביעי שבו הופיעה מייצגת מקצועית זו בפני אותו שופט, כשהיא משמשת נציגתן של ארבע חברות ביטוח שונות.
- 41 ת"ק (ת"א) 36105-02-13 יצחק נ' לוינסקי (פורסם בנבו, 31.10.2013).
- 42 ת"ק (בי"ש) 64002-10-13 גולומב נ' גזאווי (פורסם בנבו, 1.6.2014).
- 43 ת"ק (אש') 38206-12-16 דויד נ' נבטיאן (פורסם בנבו, 20.6.2017); ת"ק (נצ') 38530-02-12 כילאני נ' נסרה (פורסם בנבו, 17.12.2012).
- 44 ת"ק (ת"א) 19077-02-14 ויצמן נ' אופטיקה הלפרין בע"מ (פורסם בנבו, 24.8.2014).
- 45 ת"ק (ת"א) 2041-08-09 וצר נ' אופיצי (פורסם בנבו, 25.11.2010); ת"ק (רמ') 27145-03-10 טאייב נ' מנורה חברה לביטוח (פורסם בנבו, 18.7.2010); ת"ק (ת"א) 35913-04-11 פולדי נ' פרל (פורסם בנבו, 11.8.2011); ת"ק (נצ') 42599-02-14 תאברי נ' עוכל (פורסם בנבו, 12.11.2014); ת"ק (רח') 42818-05-12 קירגוזייב נ' קסלסי (פורסם בנבו, 25.10.2012); ת"ק (ת"א) 13024-03-11 בן צבי (שטוצ'קו) נ' סבן (פורסם בנבו, 20.5.2012); ת"ק (אשד') 12893-01-11 אברקוב נ' כהן (פורסם בנבו, 9.2.2012); ת"ק (רח') 49395-07-10 שהם נ' גיטר (פורסם בנבו, 28.12.2010); ת"ק (רח') 10801-11-10 איצקוביץ נ' עיסוי (פורסם בנבו, 1.5.2011); ת"ק (רח') 37342-10-11 שניאור נ' שולדופר (פורסם בנבו, 31.5.2012).
- 46 ת"ק (ת"א) 28805-12-10 דרעי נ' הופמן (פורסם בנבו, 20.7.2011); ת"ק (ראשל"צ) 34790-07-10 גוטפריד נ' באביצב (פורסם בנבו, 14.12.2010); ת"ק (נצ') 24068-03-11 קלמפרט נ' טבר (פורסם בנבו, 12.1.2012); ת"ק (רח') 11963-05-11 סטרלין נ' יסילביץ (פורסם בנבו, 20.11.2011); ת"ק (ת"א) 26544-02-11 אמיתי נ' מנורה חב' לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 29.8.2011); ת"ק (ת"א) 36376-12-09 חזבון נ' מנורה חב' לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 21.7.2010); ת"ק (רח') 29712-03-10 רז נ' עוז עמי (פורסם בנבו, 6.7.2010); ת"ק (רח') 35930-06-10 אלמליח נ' מורגן קפיטל (ישראל) בע"מ (פורסם בנבו, 21.11.2010); ת"ק (רח') 34578-03-10 קרקו נ' יעקב (פורסם בנבו, 6.7.2010). ושוב, שלושת הדיונים האחרונים שצינו בהערת השוליים הנוכחית ושלושת הדיונים שצינו בהערת

הביטוח הראל,⁴⁹ חברת ביטוח ישיר,⁵⁰ חברת הביטוח שירביט,⁵¹ חברת הביטוח AIG,⁵² חברת הביטוח הפניקס,⁵³ חברת הביטוח שומרה,⁵⁴ הביטוח החקלאי,⁵⁵ חברת הביטוח הכשרת היישוב,⁵⁶ חברת הביטוח מגדל,⁵⁷ חברת הביטוח ענבל,⁵⁸ חברת הרכב והביטוח

השוליים הקודמת היו בפני אותו שופט, וזאת, כאמור, כשמדובר באדם אחד הפועל כמייצג מקצועי של שתי חברות ביטוח שונות.

47 ת"ק (ת"א) 29088-05-10 רוזן נ' אלבר (פורסם בנבו, 25.7.2011); ת"ק (רח') 37931-08-10 שבדקו נ' אלבר שירותי מימוני בע"מ (פורסם בנבו, 2.1.2011). גם בדיון אחרון זה הופיע אותו מייצג מקצועי בפני אותו שופט, כשהוא משמש נציג של חברות שונות.

48 ת"ק (ת"א) 45928-12-10 מלמד כהן נ' איילון חברה לביטוח (פורסם בנבו, 27.7.2011); ת"ק (ת"א) 53776-01-11 מזור נ' גיל (פורסם בנבו, 29.8.2011); ת"ק (ת"א) 33099-02-11 נתן נ' גולד הירש (פורסם בנבו, 31.8.2011); ת"ק (רח') 35271-10-10 עוזן נ' הריי (פורסם בנבו, 2.6.2011); ת"ק (ת"א) 7826-08-11 כהן נ' הפניקס חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 11.9.2012); ת"ק (עפ') 31006-10-10 פרי נ' מור (פורסם בנבו, 5.4.2011).

49 ת"ק (ת"א) 31721-03-13 זוהר נ' בונן ינאי (פורסם בנבו, 25.8.2013); ת"ק (ב"ש) 7340-04-10 מימון נ' חברת ביטוח הראל (פורסם בנבו, 29.3.2011).

50 ת"ק (ת"א) 44325-01-11 פלדמן נ' סלע (פורסם בנבו, 28.8.2011); ת"ק (רח') 60126-10-10 אהרונוב נ' הראל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 30.6.2011); ת"ק (ת"א) 44325-01-11 פלדמן נ' סלע (פורסם בנבו, 28.8.2011); ת"ק (עפ') 51495-01-11 יואל נ' יפעת (פורסם בנבו, 10.7.2011); ת"ק (ת"א) 16747-11-10 גורדייב נ' אישי ישיר חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 22.6.2011).

51 ת"ק (ת"א) 17828-11-09 נרקיס נ' אלדן השכרת רכב (פורסם בנבו, 2.11.2010); ת"ק (ת"א) 20542-10-09 ממן נ' יוסי טורס (פורסם בנבו, 20.9.2010); ת"ק (הר') 18875-05-10 בואהרון נ' קלפנר (פורסם בנבו, 28.12.2010); ת"ק (הר') 15743-08-10 ברזילי נ' אייגר (פורסם בנבו, 11.1.2011); ת"ק (הר') 14447-04-10 מזרחי נ' רט (פורסם בנבו, 14.9.2010); ת"ק (ת"א) 5211-07-10 רוטשילד נ' גומעה (פורסם בנבו, 15.12.2010).

52 ת"ק (ת"א) 9860-10-10 טלמון נ' A.I.G. ישראל חברה לביטוח (פורסם בנבו, 6.6.2011).

53 ת"ק (ת"א) 45023-03-10 מלכה נ' יאיר-פור מנופים בע"מ (פורסם בנבו, 3.8.2010); ת"ק (רמ') 1179/09 עאדל נ' הפניקס חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 24.5.2009); ת"ק (הר') 14612-11-08 הורביץ נ' הפניקס הישראלי חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 26.4.2009); ת"ק (ת"א) 16753-05-09 ביטון מלול נ' אוסמנאל (פורסם בנבו, 2.6.2010); ת"ק (ת"א) 8516-09-08 יוחנן נ' הפניקס חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 9.2.2009); ת"ק (טב') 21286-10-10 שמעוני נ' גרשט (פורסם בנבו, 16.1.2011).

54 ת"ק (ת"א) 21897-01-11 גוטפלד נ' סטריקובסקי (פורסם בנבו, 28.8.2011).

55 ת"ק (ק"ג) 30570-06-11 קוסמטיוק נ' ביטוח חקלאי אגודה שיתופית מרכזית בע"מ (פורסם בנבו, 2.2.2012); ת"ק (ק"ש) 238/07 נאדר נ' ביטוח חקלאי אגודה שיתופית מרכזית בע"מ (פורסם בנבו, 21.1.2008); ת"ק (נת') 27534-02-13 ניסלי נ' גיאבר (פורסם בנבו, 6.10.2013).

56 ת"ק (ת"א) 3568-12-13 אזוראי נ' הכשרה חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 31.12.2014); ת"ק (נצ') 11897-03-09 פיינ נ' סועאד (פורסם בנבו, 2.11.2009); ת"ק (הר') 11729-03-09 גולדשטיין נ' זאהר (פורסם בנבו, 2.6.2009).

57 ת"ק (צפת) 12354-01-10 חאג'ב-אסדי נ' חליחל (פורסם בנבו, 21.3.2011); ת"ק (ב"ש) 40611-03-11 אלעמרני נ' רחמים (פורסם בנבו, 28.7.2011); ת"ק (עכו) 26205-09-09 דיראוי נ' חטיב (פורסם בנבו, 14.6.2011).

58 ת"ק (נצ') 48-11-07 מריסי נ' ענבל חברה לביטוח בע"מ (לא פורסם, 18.1.2008).

שלמה,⁵⁹ חברת הרכב אלבר,⁶⁰ חברת הרכב אלדן,⁶¹ חברת דלק,⁶² חברת הליסינג אמפא קפיטל קאר-ליס,⁶³ חברת נור אש,⁶⁴ עיריית רעננה⁶⁵ ועיריית הוד השרון.⁶⁶ גם א"ב שימש בשנים האחרונות מייצג מקצועי של חברת הביטוח שירביט,⁶⁷ של חברת הביטוח שומרה,⁶⁸ של חברת הביטוח הראל,⁶⁹ של חברת הביטוח הפניקס,⁷⁰ של חברת

- 59 ת"ק (טב') 33409-11-16 שלום נ' ש. שלמה רכב בע"מ (פורסם בנבו, 11.5.2017); ת"ק (עכו) 28537-03-15 אלבו נ' ש. שלמה (ניהול ציים) בע"מ (פורסם בנבו, 6.7.2015); ת"ק (ת"א) 49089-04-13 אביטל נ' זילברמן (פורסם בנבו, 5.3.2014); ת"ק (נת") 48275-06-13 בן אבו נ' ש. שלמה רכב בע"מ (פורסם בנבו, 15.1.2014); ת"ק (ת"א) 40092-03-13 שטיינברג נ' ש. שלמה רכב בע"מ (פורסם בנבו, 17.6.2013); ת"ק (ת"א) 33021-04-12 בר-נור נ' שלמה תחבורה (2007) בע"מ (פורסם בנבו, 25.7.2012); ת"ק (רח') 15866-06-12 חן (חלפון) נ' מידאני (פורסם בנבו, 25.10.2012); ת"ק (רח') 15572-10-11 אגאי נ' ש. שלמה רכב בע"מ (פורסם בנבו, 20.5.2012). ושוב, גם בשני דיונים אחרונים אלה הופיע אותו מייצג מקצועי בפני אותו שופט, כנציג של חברות שונות.
- 60 ת"ק (ת"א) 8884-03-09 שחר נ' שרבן (פורסם בנבו, 23.7.2009); ת"ק (ת"א) 29088-05-10 רזון נ' אלבר (פורסם בנבו, 25.7.2011); ת"ק (ב"ש) 2133-09 ברקוביץ' נ' דבש (פורסם בנבו, 27.4.2011); ת"ק (ת"א) 3895-09-10 סגל נ' אלבר ציי רכב בע"מ (פורסם בנבו, 16.2.2011); ת"ק (ת"א) 4517-10-09 חיימוב נ' אלבר מחלקת תביעות כלי רכב (פורסם בנבו, 4.7.2011); ת"ק (ב"ש) 25491-02-10 מירצקי נ' להב (פורסם בנבו, 29.3.2011).
- 61 ת"ק (רמ') 41898-08-16 בוכריס נ' אלדן תחבורה בע"מ (פורסם בנבו, 8.11.2016); ת"ק (ת"א) 55370-10-10 ברזילי נ' אלדן השכרת רכב (פורסם בנבו, 7.9.2011); ת"ק (ראשל"צ) 34113-05-10 זהבי נ' לוי (פורסם בנבו, 25.10.2010); ת"ק (ראשל"צ) 39522-02-11 צמח נ' דוד (פורסם בנבו, 19.6.2011); ת"ק (ת"א) 13530-07-10 שרון נ' אחרון (פורסם בנבו, 7.3.2011); ת"ק (ת"א) 21154-07-10 לויטנסקי נ' בן יוסף (פורסם בנבו, 15.3.2011); ת"ק (חי') 50876-12-10 נחשול נ' אלדן תחבורה בע"מ (פורסם בנבו, 30.5.2011).
- 62 ת"ק (ת"א) 1419-10-07 חיים נ' דלק מוטורס בע"מ (פורסם בנבו, 17.7.2008).
- 63 ת"ק (עפ') 49149-07-10 סויסה נ' אמפא קפיטל קאר ליס בע"מ (פורסם בנבו, 14.2.2011).
- 64 ת"ק (פ"ת) 44251-11-10 רובינשטיין נ' טואשי (פורסם בנבו, 10.2.2011).
- 65 ת"ק (כ"ס) 48335-01-16 שלום נ' עיריית רעננה (פורסם בנבו, 31.7.2016) (בהחלטה זו מוצג ג"ל כ"נציג המבטחת של הנתבעת").
- 66 ת"ק (כ"ס) 20959-08-10 מסילתי נ' עיריית הוד השרון (פורסם בנבו, 13.1.2011).
- 67 ת"ק (ת"א) 45925-01-11 זוהר נ' סונגו (פורסם בנבו, 5.4.2011); ת"ק (ת"א) 42918-08-10 גבירץ נ' שירביט חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 6.9.2011); ת"ק (ב"ש) 6766-03-11 הרץ נ' רז (פורסם בנבו, 12.7.2011); ת"ק (רח') 30105-11-10 בלטר נ' שירביט חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 15.5.2011); ת"ק (נת') 1656-09-10 וררו נ' שירביט חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 11.4.2011); ת"ק (ב"ש) 27351-03-11 עזריה נ' שירביט חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 28.7.2011).
- 68 ת"ק (קר') 9259-11-11 מתתיב נ' שומרה – חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 9.4.2013); ת"ק (רח') 7215-07-11 גובר נ' בשרי (פורסם בנבו, 15.1.2012); ת"ק (ת"א) 28458-11-10 זכר נ' שומרה – חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 26.6.2011); ת"ק (ת"א) 40727-10-10 הראל נ' מזרחי (פורסם בנבו, 17.4.2011); ת"ק (הר') 48286-10-10 שחם נ' שומרה – חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 15.3.2011); ת"ק (ת"א) 9887-11-10 אנגלברג נ' זינגבוים (פורסם בנבו, 1.6.2011); ת"ק (ראשל"צ) 30532-10-10 סומך נ' פרג' (פורסם בנבו, 23.2.2011).
- 69 ת"ק (רח') 1934-05-12 אלישיב נ' ברויאר (פורסם בנבו, 23.10.2012); ת"ק (רח') 20046-05-11 ארביב נ' טויטו (פורסם בנבו, 24.11.2011); ת"ק (ת"א) 27005-04-11 רשף נ' ענבי (פורסם בנבו, 3.8.2011); ת"ק (רח') 37095-12-10 מקרוב נ' קשרי (פורסם בנבו, 26.6.2011); ת"ק (ת"א) 30402-12-10 שרון נ' אקש (פורסם בנבו, 24.7.2011); ת"ק (ת"א) 4167-02-11 טוריאל נ' קריכלי (פורסם בנבו, 24.8.2011).

הביטוח כלל, ⁷¹ של חברת הביטוח הכשרת היישוב, ⁷² של הביטוח החקלאי, ⁷³ של חברת הביטוח AIG, ⁷⁴ של חברת הביטוח איילון, ⁷⁵ של חברת הביטוח והרכב שלמה, ⁷⁶ ושל חברת הרכב אלבר. ⁷⁷

קשת המיוצגים הרחבה כל כך היא אף מנת חלקו של מ"פ, מייצג מקצועי נוסף שבשנים האחרונות שימש בא כוחן של אלה: חברת הביטוח שירביט, ⁷⁸ חברת הביטוח איילון, ⁷⁹ חברת הביטוח שומרה, ⁸⁰ חברת הביטוח הראל, ⁸¹ חברת הביטוח אליהו, ⁸² חברת הביטוח

- 70 ת"ק (ב"ש) 22941-08-16 לוי נ' מובילי רהט חברה לעבודות עפר והובלות בע"מ (פורסם בנבו, 30.11.2016); ת"ק (ב"ש) 2750-08 איבגי נ' פחימה (פורסם בנבו, 5.4.2011); ת"ק (ת"א) 11965-04-12 טנדובסקי נ' הפניקס חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 23.10.2012); ת"ק (ת"א) 7826-08-11 כהן נ' הפניקס חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 11.9.2012); ת"ק (רח"י) 20846-05-11 סוויד נ' כוכבי (פורסם בנבו, 18.12.2011); ת"ק (ב"ש) 21434-05-10 אלקבץ נ' דהן (פורסם בנבו, 12.4.2011); ת"ק (ת"א) 23150-08-10 חמי-בולרד נ' גרינברג (פורסם בנבו, 8.2.2011).
- 71 ת"ק (ב"ש) 3996-10-13 שלום נ' אוטו שי שירות מימון והשכרה 2006 בע"מ (פורסם בנבו, 12.6.2014); ת"ק (ת"א) 14852-01-10 קניג נ' שרון (פורסם בנבו, 27.5.2010); ת"ק (הר"י) 36765-12-09 כלפון נ' דמבו (פורסם בנבו, 27.4.2010); ת"ק (ב"ש) 37054-03-10 אייבי נ' שניאור (פורסם בנבו, 24.11.2010); ת"ק (ת"א) 39756-03-10 גרונדלנד נ' זירוני (פורסם בנבו, 26.7.2010); ת"ק (ב"ש) 856-09 אבו שריקי עיסון נ' יהודה (פורסם בנבו, 25.10.2010); ת"ק (ת"א) 3752-12-09 שהרבני נ' אזולאי (פורסם בנבו, 23.6.2010).
- 72 ת"ק (ת"א) 33678-02-11 רוזנר נ' הכשרת היישוב (פורסם בנבו, 28.8.2011); ת"ק (ת"א) 17935-03-11 מרקוביץ נ' משיח (פורסם בנבו, 21.8.2011); ת"ק (ת"א) 3563-05-10 פז נ' הכשרת היישוב חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 4.7.2011); ת"ק (ת"א) 38566-07-10 פמיני נ' בוחבוט (פורסם בנבו, 24.2.2011); ת"ק (רמ"י) 8599-07-10 דוידוב נ' חברה לביטוח "הכשרת היישוב" (פורסם בנבו, 3.3.2011).
- 73 ת"ק (רמ"י) 40960-01-11 עדני נ' קייטרינג בית אבא בע"מ (פורסם בנבו, 5.7.2011); ת"ק (ת"א) 10657-09-09 לוי נ' בנימין (פורסם בנבו, 21.6.2011); ת"ק (רח"י) 47049-11-10 טולמסוב נ' גלמפ (פורסם בנבו, 22.5.2011); ת"ק (הר"י) 27626-10-10 ממנ נ' מנצורי (פורסם בנבו, 1.3.2011).
- 74 ת"ק (ת"א) 4045-11-10 ליזי נ' טולדאנו (פורסם בנבו, 6.6.2011).
- 75 ת"ק (נח"י) 14568-12-15 פרין נ' אבוטבול (פורסם בנבו, 7.11.2016); ת"ק (ת"א) 11452-11-10 חיו נ' ברקוביץ (פורסם בנבו, 20.6.2011).
- 76 ת"ק (ת"א) 21164-01-11 לנדוב נ' פרפרה (פורסם בנבו, 24.8.2011); ת"ק (ת"א) 27336-11-10 חממה נ' ש. שלמה רכב בע"מ (פורסם בנבו, 26.6.2011).
- 77 ת"ק (רח"י) 24592-05-11 ביכלר נ' אלבר ציי רכב בע"מ (פורסם בנבו, 24.11.2011); ת"ק (ת"א) 18849-11-10 בר דוד נ' אלבר שירותי מימונית בע"מ (פורסם בנבו, 26.6.2011).
- 78 ת"ק (רח"י) 2170-09 קריספין נ' פרבר (פורסם בנבו, 24.1.2010).
- 79 ת"ק (ת"א) 5104-03-11 קארו נ' איילון חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 8.9.2011); ת"ק (ת"א) 1439-09-10 ישראלוב נ' אלדר (פורסם בנבו, 23.5.2011); ת"ק (ת"א) 40709-10-10 גרינולד נ' נציגות הבית המשותף (פורסם בנבו, 26.4.2011); ת"ק (פ"ת) 7612-12-10 לוי נ' איילון חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 27.4.2011); ת"ק (פ"ת) 48159-02-11 עגמי נ' כץ (פורסם בנבו, 14.9.2011).
- 80 ת"ק (ראשל"צ) 20213-01-16 פולדיאן נ' בנו (פורסם בנבו, 21.11.2016); ת"ק (קר"י) 67094-12-14 ארנוב נ' שומרה – חב' לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 14.7.2015); ת"ק (ק"ג) 600-09 מלכה נ' שיפנבאואר (פורסם בנבו, 8.3.2010); ת"ק (ת"א) 34446-10-10 רבינוביץ נ' חודין (פורסם בנבו, 30.5.2011); ת"ק (י-ם) 40882-01-11 קיי נ' שומרה חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 3.8.2011); ת"ק (ת"א) 996-07 רימר נ' ברנדין (פורסם בנבו, 1.3.2010); ת"ק (עפ"י) 28236-11-10 כץ נ' חתן (פורסם בנבו, 27.4.2011); ת"ק (חי"י) 14415-10-09 חוסין נ' שומרה חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 10.10.2010).

מגדל,⁸³ חברת הביטוח הכשרת היישוב,⁸⁴ חברת הביטוח מגורה,⁸⁵ חברה הביטוח כלל,⁸⁶ חברת ביטוח ישיר,⁸⁷ חברת הביטוח והרכב שלמה,⁸⁸ חברת הרכב הרץ (ושל זכייניתה בישראל, חברת קשר רנט א קאר),⁸⁹ חברת הרכב אלבר,⁹⁰ מלון הנסיכה באילת,⁹¹ רשת מרפאות השיניים כללית סמייל⁹² ועיריית רמת גן.⁹³

- 81 ת"ק (קר') 21080-04-14 גלר נ' כהן (פורסם בנבו, 3.5.2015); ת"ק (י-ם) 41646-10-10 סבג נ' משפחה אחת (פורסם בנבו, 25.1.2011); ת"ק (נת') 1114-09 טהרני נ' מרגלית (פורסם בנבו, 25.3.2010); ת"ק (ת"א) 8395-07-10 שריג נ' מזרחי (פורסם בנבו, 15.12.2010); ת"ק (רח') 39743-04-10 ידין נ' כהן (פורסם בנבו, 3.10.2010); ת"ק (נת') 32525-10-10 מולר נ' מכללת סמינר הקיבוצים (פורסם בנבו, 26.5.2011); ת"ק (י-ם) 14473-06-10 לוי נ' קו-אופ ישראל – רשת סופרמרקטים בע"מ (פורסם בנבו, 17.4.2011); ת"ק (חי') 1814-12-10 יואל נ' הראל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 30.3.2011).
- 82 ת"ק (פ"ת) 19344-07-10 דלוג' נ' אליהו חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 21.2.2011); ת"ק (עפ') 19000-08-09 גמליאל נ' אליהו חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 11.11.2010); ת"ק (עפ') 5650-11-09 סוריה נ' יפרח (פורסם בנבו, 11.11.2010).
- 83 ת"ק (ב"ש) 10860-02-11 עפש נ' הורביץ (פורסם בנבו, 14.6.2011); ת"ק (י-ם) 27964-01-11 עליאן נ' מגדל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 27.7.2011); ת"ק (י-ם) 20151-10-10 רשק נ' אבלס (פורסם בנבו, 29.6.2011).
- 84 ת"ק (ראשל"צ) 55332-02-17 קוט נ' הכשרה החזקות ביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 21.12.2017); ת"ק (ת"א) 4609-03-09 קפלינסקי נ' כלל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 23.7.2009); ת"ק (ת"א) 8225-07-10 ירון נ' פרקש (פורסם בנבו, 20.12.2010); ת"ק (ת"א) 6813-05-10 אטיאס נ' הכשרת היישוב חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 25.7.2011); ת"ק (ת"א) 3374-08-10 שיפמן נ' דרעי (פורסם בנבו, 11.1.2011); ת"ק (ב"ש) 1998-09 שהרבני נ' הכשרת היישוב חברה לביטוח (פורסם בנבו, 30.11.2010); ת"ק (ראשל"צ) 2578-09 ארצי נ' שמסיאן (פורסם בנבו, 14.7.2010).
- 85 ת"ק (פ"ת) 6561-09-10 עוזר נ' אודיז (פורסם בנבו, 27.4.2011); ת"ק (ת"א) 2283-10-10 אופיר נ' מנשורי (פורסם בנבו, 8.9.2011); ת"ק (ב"ש) 40349-12-10 ריאתה נ' גריוגריוס (פורסם בנבו, 12.7.2011); ת"ק (טב') 17540-03-11 ח'טיב נ' דיב (פורסם בנבו, 3.7.2011); ת"ק (טב') 16176-04-11 הורוביץ נ' מגורה חברה לביטוח (פורסם בנבו, 16.9.2011); ת"ק (ת"א) 8420-12-11 אבו דין נ' אחמאטוב (פורסם בנבו, 23.7.2012).
- 86 ת"ק (ב"ש) 24399-04-13 גרשונוביץ נ' עמירה (פורסם בנבו, 27.2.2014); ת"ק (ב"ש) 46093-01-11 אבונונה נ' דהן (פורסם בנבו, 19.7.2011); ת"ק (ת"א) 705-10-10 באבאני נ' אברמוביץ (פורסם בנבו, 30.5.2011).
- 87 ת"ק (פ"ת) 46398-02-11 אבו מיאלה נ' מורסקי (פורסם בנבו, 14.9.2011).
- 88 ת"ק (ב"ש) 57105-01-11 ססי נ' גילברט (פורסם בנבו, 14.6.2011); ת"ק (ב"ש) 927-01-11 שמילה נ' חן (פורסם בנבו, 12.7.2011); ת"ק (טב') 29404-03-11 אביטל נ' שגב (פורסם בנבו, 3.7.2011); ת"ק (קר') 53732-05-11 יוסף נ' כהן (פורסם בנבו, 7.3.2012); ת"ק (כ"ס) 21605-11-10 חמו נ' שלמה חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 13.9.2011).
- 89 ת"ק (ת"א) 22537-08-10 בירנפלד נ' הרץ השכרת רכב (פורסם בנבו, 6.2.2011); ת"ק (ת"א) 20837-03-10 זוארץ נ' רובין (פורסם בנבו, 7.2.2011); ת"ק (ת"א) 21979-12-10 שרמן נ' קשר רנט א קאר בע"מ (פורסם בנבו, 25.7.2011).
- 90 ת"ק (ב"ש) 25762-01-11 בן יעקב נ' חסון (פורסם בנבו, 12.7.2011); ת"ק (טב') 19563-07-10 אוחיון נ' חברה למשק וכלכלה (פורסם בנבו, 22.12.2010); ת"ק (ת"א) 4680-09-10 הישראלי נ' חברת אלבר (פורסם בנבו, 10.2.2011).
- 91 ת"ק (ב"ש) 10970-06-10 בריאר נ' מלון הנסיכה אילת חוף טאבה לקסן ישראל בע"מ (פורסם בנבו, 8.2.2011).
- 92 ת"ק (ת"א) 41821-10-10 שלום נ' מרפאת שיניים בן נון כללית סמייל (פורסם בנבו, 26.4.2011); ת"ק (די') 11428-11-10 ברקוביץ נ' ש.ל.ה. שירותי רפואה בע"מ (פורסם בנבו, 12.7.2011) (בפסק דין אחרון זה מופיע מ"פ לא כמייצג החברה אלא כמנהל התפעול שלה).
- 93 ת"ק (ת"א) 43689-10-10 ארמה נ' עיריית רמת גן (פורסם בנבו, 26.4.2011).

תמונת ייצוג דומה ניתן לראות אצל א"ס, גם הוא מייצג מקצועי שבשנים האחרונות שימש בא כוחן של אלה: חברת הביטוח שירביט,⁹⁴ חברת הביטוח הפניקס,⁹⁵ חברת הביטוח הראל,⁹⁶ חברת הביטוח מנורה,⁹⁷ חברת הביטוח הכשרת היישוב,⁹⁸ חברת הביטוח איילון,⁹⁹ חברת הביטוח ק.ש. חתמים בינלאומיים,¹⁰⁰ חברת הרכב אלבר,¹⁰¹ חברת הרכב דרכים שירותי דרך וגרירה¹⁰² וחברת אופטיקה הלפרין.¹⁰³

וכך עוד ועוד עד בלי די. רישומי פסקי הדין בבתי המשפט לתביעות קטנות מציגים שורה ארוכה, ארוכה מאוד, של מייצגים מקצועיים שקצרה היריעה מלהכיל את פרטי כולם. המעמיק מבטו בפסיקה זו מגלה שמדובר בעשרות רבות. למעשה, נראה שמעטים וספורים הם המקרים שבהם בית המשפט מונע ממייצגים מקצועיים שכאלה לבצע את עבודתם בשל העובדה הפשוטה – הם אינם עובדי החברה. מקרה אחד כזה ניתן למצוא בהחלטה שקיבל בית המשפט לתביעות קטנות בירושלים, שם גילה השופט כי האדם שעומד מולו, ע"א שמו, המשמש נציגה של חברת הביטוח הקשורה לתיק, איננו עובד החברה אלא מייצג אותה משפטית בשכר. קביעתו של בית המשפט כאמור הייתה חריגה בנוף הכללי: "לאור העובדה שמר [...] איננו עובד של חב' הביטוח אלא מייצג אותה בשכר, לא אוכל להתיר לו לייצג בתיק זה".¹⁰⁴

- 94 ת"ק (רח') 32790-02-13 פרץ נ' בנאי (פורסם בנבו, 21.7.2013); ת"ק (ב"ש) 9426-12-12 בודה נ' שירביט חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 28.2.2013); ת"ק (ב"ש) 45584-05-12 דהן נ' אלפסי (פורסם בנבו, 5.12.2013); ת"ק (רח') 53236-01-13 לוזון נ' שירביט חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 27.6.2013); עניין ניסלי, לעיל ה"ש 55.
- 95 ת"ק (ת"א) 10392-11-13 יעקובוב נ' טוינה (פורסם בנבו, 24.12.2014); ת"ק (נת') 29852-06-12 ראדי נ' גמיל (פורסם בנבו, 19.1.2014); ת"ק (ת"א) 10966-10-13 קום נ' הפניקס חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 5.3.2014); ת"ק (רח') 19263-11-13 לגרסמן נ' הפניקס חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 19.6.2014); ת"ק (ת"א) 49187-05-13 זידמן נ' דן (פורסם בנבו, 1.4.2014).
- 96 ת"ק (ב"ש) 19855-12-12 אבוהצירה נ' סבג (פורסם בנבו, 1.5.2014); ת"ק (ב"ש) 7447-05-13 מסברה נ' רטוביץ (פורסם בנבו, 1.5.2014).
- 97 ת"ק (קר') 18986-07-14 מלאך נ' ולדיסלאו (פורסם בנבו, 15.3.2015); ת"ק (קר') 21472-08-13 צאיג נ' מנורה מבטחים ביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 8.12.2013).
- 98 ת"ק (ת"א) 4931-06-13 עורקבי נ' מזרחי (פורסם בנבו, 5.3.2014).
- 99 ת"ק (ראשל"צ) 13245-12-14 עבד אל קדר נ' פלומבו (פורסם בנבו, 28.5.2015).
- 100 ת"ק (רח') 42804-05-13 בן עזרא נ' אזולאי (פורסם בנבו, 23.1.2014).
- 101 ת"ק (ת"א) 32431-11-11 איפרגן (פורסם בנבו, 5.2.2013).
- 102 ת"ק (ת"א) 26721-04-13 רטובסקי נ' דרכים שירותי דרך וגרירה בע"מ (פורסם בנבו, 17.11.2013).
- 103 ת"ק (ת"א) 40364-06-16 דרייב נ' אופטיקה הלפרין בע"מ (פורסם בנבו, 20.3.2017).
- 104 ת"ק (י-ם) 4579-09 פריד נ' דחליקה (פורסם בנבו, 24.6.2010). ואכן, בדיקה שערך הח"מ ברישומי פסקי הדין של בתי המשפט לתביעות קטנות מגלה כי בשנים האחרונות שימש אדם זה מייצגם המקצועי של כמה וכמה נמענים שונים. כך, ביום 31 באוגוסט 2011 ייצג את עיריית רמת גן בבית המשפט לתביעות קטנות בתל אביב (ראו ת"ק (ת"א) 1842-02-11 שבתאי נ' אלוש (פורסם בנבו, 31.8.2011)) אף שרק יום לפני כן ייצג את חברת הביטוח שומרה בבית המשפט לתביעות קטנות בהרצליה (ראו ת"ק (הר') 25533-06-11 פרחן נ' שטרלינג (פורסם בנבו, 30.8.2011)). על פי רישומים אלה, ייצג אדם זה את חברת הביטוח הראל ביום 21 ביולי אותה שנה (ראו ת"ק (ת"א) 29113-12-10 פינטו נ' הראל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 21.7.2011)), ורק יום לפני כן ייצג באותו בית משפט, בשני דיונים נפרדים, הן את חברת הביטוח שומרה (ראו ת"ק (ת"א) 13448-12-10 חמיאס נ' דוקט (פורסם בנבו, 20.7.2011))

היותו של מקרה זה חריג במציאות קיומו של בית המשפט לתביעות קטנות מתחזק מההבנה שנשזרה בתיאור קשת הייצוגים הרחבה שלעיל: פעמים רבות מתקיימים ייצוגים אלה באותו בית משפט, בפני אותו שופט, כשאותו מייצג משמש בא כוחן של חברות מסחריות שונות בדיונים שמתקיימים באותו היום ממש, או בהפרש של ימים ספורים. כך, מראים רישומי פסקי הדין כי ביום 28.8.2011 שימש ד"ש מייצגה של חברת הביטוח הראל בדיון שהתקיים בבית המשפט לתביעות קטנות בתל אביב,¹⁰⁵ וממש באותו היום, באותו בית משפט ובפני אותו שופט, שימש המייצג המשפטי של חברת הביטוח החקלאי.¹⁰⁶ תמונת מצב זוהי לחלוטין הייתה גם חודש ומעט לפני כן, ביום 18.7.2011,¹⁰⁷ ושוב ב-16.5.2011:¹⁰⁸ אותו מייצג מקצועי מופיע בפני אותו שופט באותו יום ממש, ובכל פעם הוא משמש בא כוחה של חברה מסחרית שונה.

עיון ברישומי פסקי הדין האמורים מגלה כי אין מדובר במקרים יחידים אלא במגמה של ממש המייצגת את מצב הדברים בטריבוטל זה. כך, גם ת"ת מתועד ברישומי פסקי הדין כמי שייצג ביום 4.7.2011 את חברת הביטוח מנורה בבית המשפט לתביעות קטנות בעפולה,¹⁰⁹ ובאותו היום ממש, בפני אותה שופטת, ייצג את חברת הביטוח הראל.¹¹⁰ תמונת ייצוג זה של מייצג מקצועי זה הייתה גם יום לפני כן, ב-3.7.2011,¹¹¹ וגם כשבועיים לפני כן, ב-13.6.2011,¹¹² שניהם בבית המשפט לתביעות קטנות בתל אביב, שניהם בפני אותה שופטת.

והן את חברת הביטוח איילון (ראו ת"ק (ת"א) 28473-01-11 עגיב נ' מסיעי שאשא (פורסם בנבו, 20.7.2011)). בתחילת החודש שלפני כן, ייצג בבית המשפט בדימונה את חברת הראל (ראו ת"ק (די') 33884-10-10 ביטון נ' הראל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 1.6.2011)) ועוד באותו היום ייצג בבית המשפט בבאר שבע את חברת הביטוח איילון (ראו ת"ק (ב"ש) 6967-07-10 דנינו נ' קרב (פורסם בנבו, 1.6.2011)).

105 ת"ק (ת"א) 44177-01-11 שוילי נ' קוטלר (פורסם בנבו, 28.8.2011).

106 ת"ק (ת"א) 43977-01-11 באומן נ' כלל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 28.8.2011).

107 בת"ק (ב"ש) 25111-12-10 היחאם נ' ברנס (פורסם בנבו, 18.7.2011) שימש ד"ש מייצגה המשפטי של חברת הביטוח הראל, ובת"ק (ב"ש) 23229-12-10 פרץ נ' דהן (פורסם בנבו, 18.7.2011) שימש בא כוחה של חברת ביטוח חקלאי.

108 בת"ק (ת"א) 55506-10-10 צור נ' ענאבוסי (פורסם בנבו, 16.5.2011) שימש ד"ש מייצגה המשפטי של חברת הביטוח הראל, ובת"ק (ת"א) 58293-10-10 משה נ' אגאי (פורסם בנבו, 16.5.2011) שימש בא כוחה של חברת ביטוח חקלאי.

109 ת"ק (עפ') 32977-01-11 מרעי נ' בסאם (פורסם בנבו, 4.7.2011).

110 ת"ק (עפ') 19672-01-11 עמירה נ' הראל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 4.7.2011).

111 בת"ק (ת"א) 32434-11-10 יצחקי נ' גלית עזרא בע"מ (פורסם בנבו, 3.7.2011) שימש ת"ת מייצגה של חברת הביטוח הראל, ובת"ק (ת"א) 40612-11-10 סמוכיאן נ' מנורה מבטחים (פורסם בנבו, 3.7.2011) שימש מייצגה של חברת הביטוח מנורה.

112 בת"ק (ת"א) 3669-11-09 שמוחי נ' כלל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 13.6.2011) שימש מייצג של חברת הביטוח כלל, ובת"ק (ת"א) 22874-11-09 פלאגי נ' סאגורי (פורסם בנבו, 13.6.2011) שימש מייצגה של חברת הביטוח הראל.

ושבו, אין די מקום להכיל את פרטי כל המייצגים והמיוצגים שרישומי פסק הדין האמורים חושפים,¹¹³ אך התמונה המתקבלת ברורה: עשרות מייצגים מקצועיים ששם שב וחוזר ברישומי פסקי הדין, מאות מיוצגים סדרתיים, כולם נתבעים המאופיינים בהיותם איתנים כלכלית ומאורגנים היטב, וכולם, ללא יוצא מן הכלל, מקבלים שירות משפטי מנוסה ומיומן. ה"מאכרים" שביקש המחקר להדיר מבית המשפט לתביעות קטנות מצויים בהליך המשפטי בהמוניהם ולפי האמור נדמה כי הם אף עושים בו כבשלהם. והיתר הייצוג, שהיה אמור להיות חריג המשרת תובעים חלשים, הפך לסטנדרט, מוסכמה הבאה לחזק נתבעים המאופיינים בהיותם חזקים ממילא.

והיכן הוא בית המשפט בכל זה? המעיין בפסקי הדין של בתי המשפט לתביעות קטנות מבין לאיטו כי הוא כבר השלים זה מכבר עם מצב הדברים האמור ופועל דבר יום ביומו כשהוא מרים ידיו ומרכין ראשו בפני מציאות זו אף מבלי לנסות לשנותה כלל. הנה הם דברי בית המשפט לתביעות קטנות בירושלים המעידים על קבלת הדין:

דומה כי הניסיון למנוע ממתמחים – שעדיין אינם עורכי דין – כמו גם מגורמים מקצועיים אחרים, לייצג בבתי המשפט לתביעות קטנות נדון מראש לכישלון. בעניין זה, חיי המעשה מנצחים. מדובר בנוהג מושרש מימים ימימה, הנוהג מדי יום בעשרות רבות של תיקים, וספק רב אם ניתן לשרשו.¹¹⁴

113 ברישומי פסקי הדין בולט המייצג המקצועי י"ג, שביום ה-31 ביולי 2011 מתועד כמי שייצג בבית המשפט לתביעות קטנות בתל אביב את חברת הביטוח שומרה (ראו ת"ק (ת"א) 26828-04-11 הופיין נ' חברת שומרה – מחלקת תביעות (פורסם בנבו, 31.7.2011)), ועוד באותו היום, ובפני אותה שופטת, ייצג את חברת הביגוד ניס נפולי (ראו ת"ק (ת"א) 25628-04-11 וולף נ' ניס נפולי (פורסם בנבו, 31.7.2011)). וכך שוב פחות משבועיים לפני כן: ביום ה-19 ליולי 2011 הוא מתועד כמי שייצג בבית המשפט לתביעות קטנות בתל אביב בפני אותה שופטת גם את חברת הביטוח הראל (ראו ת"ק (ת"א) 35501-09-10 טהר נ' שילואן (פורסם בנבו, 19.7.2011)) וגם את חברת הביטוח איילון (ראו ת"ק (ת"א) 19918-07-10 פנחס נ' מן (פורסם בנבו, 19.7.2011)). כמה לא מפתיע לגלות כי שבועיים נוספים לפני כן, ביום ה-5 ליולי 2011, הוא מתועד כמי שייצג באותו בית משפט ובפני אותו שופט גם את חברת הביטוח שומרה (ראו ת"ק (ת"א) 42148-11-10 ברנאי נ' חברת שומרה (פורסם בנבו, 5.7.2011)) וגם את חברת הביטוח הראל (ראו ת"ק (ת"א) 3867-08-09 פרי נ' גולדווסר (פורסם בנבו, 5.7.2011)). שם נוסף שבולט ברישומים אלה הוא של א"צ, שמתועד כמי שביום ה-29 באוגוסט 2011 ייצג בבית המשפט לתביעות קטנות בתל אביב, בפני אותה השופטת ממש, הן את חברת הרץ (ראו ת"ק (ת"א) 13688-02-11 קרמר נ' הרץ קשר רנט א קאר (פורסם בנבו, 29.8.2011)) והן את חברת הביטוח ציוותית (ראו ת"ק (ת"א) 56813-01-11 דהן נ' לבייב (פורסם בנבו, 29.8.2011)). חודש וחצי לפני כן, ביום ה-12 ביוני 2011, מתועד א"צ כמי שייצג בפני אותה שופטת בית המשפט לתביעות קטנות בעפולה את חברת הביטוח הכשרת היישוב (ראו ת"ק (עפ') 41270-11-10 זובטוב נ' שני (פורסם בנבו, 12.6.2011)) ואת חברת הרכב הרץ (ראו ת"ק (עפ') 32229-12-10 יצחק נ' הרץ ליסינג (פורסם בנבו, 12.6.2011)). גם ביום ה-25 במרץ 2011, ייצג א"צ בבית המשפט לתביעות קטנות בטבריה, ובפני אותה שופטת את חברת הביטוח הכשרת היישוב (ראו ת"ק (טב') 5723-09-10 סלימאן נ' סאלח (פורסם בנבו, 25.3.2011)) ואת חברת הביטוח אליהו (ראו ת"ק (טב') 53355-11-10 ברזיק נ' שטרית (פורסם בנבו, 25.3.2011)).

114 ת"ק (י-ם) 2860/07 כהן נ' גפן, פס' 14 לפסק הדין (פורסם בנבו, 29.8.2007). עוד ראו את פס' 9 לפסק הדין, שם נכתב: "בית-המשפט גם אינו יכול למנוע מ'לחשנים' למיניהם (עורכי-דין ואחרים) להתייצב

דברים אלה ותמונת הייצוג הרחבה שהוצגה לעיל מעלים יחד את שאלת נפקותו של המצב הקיים בנוגע לתובעים המאופיינים בהיותם חלשים.

(ו) השפעותיה של המגמה: יתרונותיהם של השחקנים החוזרים והפגיעה בשחקנים החלשים

אם נאמץ את הטיפולוגיה הידועה שהתווה גלנטר (Galanter), הרי שהנתבעים הסדרתיים בבית המשפט לתביעות קטנות ומייצגיהם המקצועיים הם בבחינת שחקנים חוזרים (Repeat Players), וכאלה הם נהנים מיתרונות דיוניים לא מעטים ביחס לשחקן החד-פעמי (One Shooter) התובע אותם.¹¹⁵ יתרונות אלה מקבלים משנה תוקף כשהשחקן החד-פעמי הוא אדם החי בעוני המשמש תובע בבית המשפט לתביעות קטנות. עוצמתם של יתרונות אלה בולטים בסיטואציה הנוכחית בעיקר כאשר עסקינן בנגישות גבוהה יותר של השחקנים החוזרים למומחים, ביתרון המובנה שלהם בניהול מידע ובקבלתו, וכמובן ב"כיס עמוק" המקנה להם יכולת לפזר את הנזק ולהתנהל אסטרטגית תוך כדי שקילת האינטרסים המשפטיים-כלכליים הכלליים שלהם (למשל להעדיף להתפשר מקום שבו עולה חשש מפסק דין שיפעל לרעתם רוחבית).

נראה כי ארבעה מאפייני יסוד מעצבים את עמדת היתרון הדיוני המשמעותי שבה מחזיקים המייצגים המקצועיים, ואיתם מיוצגיהם הסדרתיים, זו המועצמת מקום שבו עסקינן בתובע החי בעוני. היתרון הראשון, וזאת יאמר כל מי שנכח בדיון מהסוג האמור,

לדיונים ולסייע בייצוג. האולם של בית-המשפט פתוח לכל, וממילא שכל ניסיון למנוע תופעה זו, עשוי להיפתס כקטנוני או מגוחך. לדעתי, ספק אם יש בכלל הצדקה למנוע את התופעה". לעמדה דומה, שרואה במצב הדברים הקיים לא רק עובדה מוגמרת אלא אף השתקפות מציאות שלא ראוי להתערב בה, ראו ת"ק (חד') 23410-06-13 טלמור נ' סדקי הובלות בע"מ, פס' 10 לפסק הדין (פורסם בנבו, 20.10.2013); ת"ק (ת"א) 40088-06-14 מנורה מבטחים ביטוח נ' לבטר, פס' 8 לפסק הדין (פורסם בנבו, 11.1.2015). עוד לעניין הקושי המעשי שביסוד מניעה זו, ראו את דבריו של נציב תלונות הציבור על השופטים, השופט בדימוס ריבלין בחוות דעת 516/15 של נציבות תלונות הציבור על שופטים "ייצוג חברה בבתי משפט לתביעות קטנות באמצעות מייצג מקצועי שאינו עובד של החברה" פס' 6 (8.12.2015). להרחבה נוספת ראו חוות דעת 74/15 "על חובת הבירור בבית המשפט לתביעות קטנות אשר ל'מייצגים מקצועיים'" פס' 2 (31.3.2015). חוות דעת זו נכתבה בעקבות תלונה שהגיש תובע בבית המשפט לתביעות קטנות נגד רשם בית משפט השלום שבמסגרת ההליך התיר למייצג מקצועי לשמש בא כוחה של חברת ביטוח. במסגרת החלטתו מביא הנציב מדבריו של הרשם שלפיהן מדובר ב"המתכונת הרגילה" שבה מתנהלים תיקים מסוג זה: מן העבר האחד תובע לא מיוצג, ומן העבר השני חברה מסחרית מאורגנת ומבוססת כלכלית המיוצגת על ידי מייצג מקצועי מיומן ומנוסה. נראה כי בית המשפט לתביעות קטנות השלים עם מצב הדברים המתואר עד כי לא אחת הוא אף עומד בעצמו על כוחם העודף של המייצגים המקצועיים מושא דיונו. ראו ת"ק (ת"א) 1257-09-14 אברמוביץ נ' גבן, פס' 18 לפסק הדין (פורסם בנבו, 18.5.2015) ("מדובר בשחקנית חוזרת, הפועלת באמצעות נציגים שזה להם עיסוקם ואשר היא אמונה על כללי הדיון וניהול הליכים בבתי המשפט"). חשוב לציין כי לצד אלה ניתן לזהות פסיקות שבהן בית המשפט מביע התנגדות פעילה לתופעה, למשל באמצעות הטלת קנס כספי על נתבעת ממוסדת המיוצגת על ידי מייצג מקצועי, ואף באמצעות קביעה שלפיה שליחת מייצג מקצועי כבא כוחה של נתבעת ממוסדת היא בבחינת אי-התייצבות לדיון, על כל המשתמע מכך דיונית. ראו את פירוט הדברים להלן בה"ש 203, 204, ובטקסט הנלווה להן.

Marc Galanter, *Why the Haves Come out Ahead: Speculations on the Limits of Legal Change*, 115 9 LAW & SOC'Y REV. 95 (1974).

מצוי במומחיות ובמקצועיות שבגינן נשכרים שירותיהם של מייצגים אלה. לבקאות זו פן מוסדי ופן מהותי. הפן המוסדי עוסק בהכרת ההליך, סדרו, מבנהו ושלביו על בוריים וכן בשליטה בזכויות הנתונות לבעלי הדין בהליך זה. הפן המהותי עוסק בידע המשפטי הכללי הרחב יחסית שבו מחזיקים מייצגים אלה, בהכרת הדין שסביבו סב האירוע הנקודתי מושא התביעה, ובעיקר ביכולת שלהם ליטול אירועים ופעולות שביצעו הגורמים ששכרו אותם, לתרגם אותם לכדי נרטיב משפטי מקובל ולתבנת אותם לתוך דוקטרינות נורמטיביות רווחות שבית המשפט מורגל בהבנתן.

תובעים חלשים בבית המשפט לתביעות קטנות אינם חולקים היבטים מקצועיים אלה, ובדיונים בטריבונל זה הם בבחינת נחלתם הבלעדית של המייצגים המקצועיים. הסיבה לכך נובעת בין היתר מהקושי המוגבר של אוכלוסייה זו להתמודד עם ההליך המשפטי ביחס לאוכלוסייה הכללית. מחקרים אמפיריים שנערכו על מתדיינים מסוגים שונים בבית המשפט לתביעות קטנות שתצורת פעולתו דומה לזו שמתקיימת במקומותינו זיהו חוסר הבנה של מתדיינים חלשים בנוגע להליך המשפטי, למשמעותו ולסדר שבו הוא חל.¹¹⁶ תובעים מסוג זה מגיעים אל ההליך המשפטי מבלי להכיר אותו כלל ומבלי שתהיה להם האפשרות הכלכלית להסתייע בגורם מקצועי שיאפשר הכרה ושליטה כזו. הם אינם בקיאים בשלביו של ההליך, בדרך הפעולה המצויה והרצויה בו ובזכויות המוקנות להם במסגרתו. שלא כמייצגים המקצועיים, הם אינם מופיעים בבית המשפט ואינם טוענים בו תדיר, אינם מכירים את דרך החשיבה המאפיינת את הדיסציפלינה המשפטית ואינם יכולים לצפות את התנהגותם, את תגובותיהם, את דרישותיהם ואת אמירותיהם של השופטים שבפניהם הם מופיעים. גם בהיבט המהותי ניכר לכל מתבונן כי במצב דברים מעין זה עלול לבלוט חסר של ממש: קודם כול בשליטה בדין הנוהג במקרה שבגיננו מוגשת התביעה (בכלל זאת אי-הכרת החוק וחוסר מודעות לקיומם של מקרים דומים שנפסקו בבתי משפט שונים בעבר), ובהמשך לכך בהכרה שלפיה התובעים ובית המשפט אינם דוברים את אותה השפה ואינם שותפים לכללי התנהלות, שיח ומראה דומים.

הקושי האמור מנביע פעמים רבות רתיעה מוגברת של אוכלוסייה זו מההליך המשפטי. מחקרים מראים כי בשונה מהבנתה של האוכלוסייה הכללית את המשפט, אנשים החיים בעוני מתייחסים אליה בדרך כלל בחשדנות, באי-אמון ובתחושה כללית שהמשפט איננו כלי מעצים המהווה מקור לכוח ולזכויות אלא מנגנון בירוקרטי המטיל עליהם סנקציות והמאיים לקחת מהם את המעט שיש להם.¹¹⁷ על זה יש להוסיף כי שלא כמתדיין המיומן,

William M. O'Barr & John M. Conley, *Lay Expectations of the Civil Justice System*, 22 LAW 116 & SOC'Y REV. 137, 159–160 (1988).

117 המחקר החשוב בנושא נכתב בידי אוסטין סאראט (Austin Sarat) וברבות השנים הפך קלאסי. ראו Austin Sarat, *The Law is All Over: Power, Resistance and the Legal Consciousness of the Welfare Poor*, 2 YALE J.L. & HUMAN. 343, 380 (1990). להרחבה נוספת ראו Lucie E. White, *Subordination, Rhetorical Survival Skills, and Sunday Shoes: Notes on the Hearing of Mrs. G.*, 38 BUFF. L. REV. 1, 58 (1990); JOHN GILLIOM, *OVERSEERS OF THE POOR: SURVEILLANCE, RESISTANCE, AND THE LIMITS OF PRIVACY* 51 (2001) ("You have to watch every step like you are in prison. All the time you are on welfare, yeah, you are in prison. Someone is watching like a guard"); Jerome E. Carlin, Jan Howard & Sheldon L. Messinger,

המגיע לבית המשפט כקצהו הגלוי של מערך משפטי סמוי מסודר וענף, אדם החי בעוני שנדרש להליך משפטי מאופיין על פי רוב בבידודו, היינו בעובדה הפשוטה שלפיה אל ההליך המשפטי הוא מגיע כיחיד הנדרש לפעול לבדו.¹¹⁸ לא ייפלא אפוא כי תצפיות שנעשו בבית המשפט לתביעות קטנות מעבר לים הצביעו על דפוס של פרקטיקות התנהגות ודיבור שמבחינות מתדיינים חלשים ממתדיינים חברי האוכלוסייה הכללית, בעיקר בסגנון דיבור המאופיין בניסוחים מהוססים, בחוסר אונים ובמיעוט ניכר של טרמינולוגיה המכילה שיח של זכויות. כמו כן זוהה בקרב מתדיינים חלשים נימוס יתר כלפי סביבתם, תכונה שהחוקרים מייחסים לרצונם של הדוברים למצוא חן בעיני זולתם, לא להרגיזם יתר על המידה, ובה בעת לבטא את כפיפותם במערך הכוחות היחסי.¹¹⁹

אכן, המבקר בין כותלי בית המשפט לתביעות קטנות יוכל לזהות בנקל תובעים חלשים. שלא במפתיע הוא יזהה כי לא אחת טוענים תובעים אלה בבית המשפט באופן מגומגם, לא מאורגן, חלקי וחסר מבחינה עובדתית ומשפטית, באי־סדר משווע המערב עובדות, מחשבות, תחושות ורצונות, פעמים רבות מבלי לדעת את הזכויות המוקנות להם בהליך ומבלי להכיר את כללי הדיון הנוהגים בטריבונל זה. למולם לא יתקשה המתבונן לזהות את הנציגים המקצועיים המייצגים את הנתבעות הממוסדות והאיתנות, ואף לא יחוש במורכבות כלשהי לפענח את רהיטות דיבורם, לפצח את בקיאותם בדין ולאתר את העובדה הפשוטה כי מרחק רב בינם ובין עורכי דין של ממש – אין.

חשיבותה הדיונית של עובדה זו היא רבה במובן המעשי והתוצאתי: ההליך המשפטי בטריבונל זה כולל אפשרויות דיוניות הניתנות לבעל הדין או לנציגו על פי דרישה בלבד ולא כחלק ממערכת חובות פרוצדורליות קשיחות המעוגנות בפורמט אחיד ושיטתי. זכות החקירה הנגדית היא אפשרות כזו, וכך גם הזכות לסכם, עובדתית וראייתית, את הטיעון.¹²⁰ התוצאה המידית של מצב דברים זה, כפי שכל משפטן מבין מיד, היא הקניית יתרון דיוני עצום לבעל הדין שלא רק שמכיר את מבנה ההליך, את סדרו, את שלביו ואת זכויותיו, אלא שהוא אף היחיד שמשנה חזית, שמערער את גרסתו של הצד שכנגד ושפוגע באמינותו באמצעות מי מהכלים האמורים. אכן, הגם שמדובר בטריבונל שאינו כבול לכללי הפרוצדורה התקניים, הרי שבמצב דברים שבו מתמודדים זה מול זה מייצג מקצועי מיומן ואדם המאופיין בחולשתו, יזכה המייצג המקצועי דרך כלל ליתרון דיוני מובהק. פשיטא: מקום שבו רק בעל דין אחד מבין השניים מכיר את האפשרות הנתונה לו לזמן עדים, לצרף

Civil Justice and the Poor: Issues for Sociological Research, 1 LAW & SOC. 9, 81 (1966)

("The poor man looks upon the law as an enemy, not as a friend. For him the law is always taking something away". לדיון קצר בעברית ראו נטע זיו "משפט ועוני – מה על סדר היום? הצעה

לאגנדה משפטית לעוסקים בייצוג אוכלוסיות החיות בעוני" **עלי משפט** ד' 17, 18 (2005).

118 להרחבה על אודות ממד הבידוד האמור ראו אלבשן **זרים במשפט**, לעיל ה"ש 35, בעמ' 161–164.

119 ראו John M. Conley, William M. O'Barr & E. Allan Lind, *The Power of Language: Presentational Style in the Courtroom*, 1978 DUKE L.J. 1375, 1379–1385 (1979).

120 לעניין ביצוע החקירה הנגדית כאפשרות דיונית הנתונה לאישורו של בית המשפט לתביעות קטנות ראו רע"א 6350/15 אוסטין נ' דיין, פס' 5 (פורסם בנבו, 2.12.2005); בר"ע (מחוזי י-ם) 1052/05 אזולאי נ' פוני (פורסם בנבו, 27.4.2006). לעניין סיכום הטענות כשלב דיוני הנתון לאישורו של בית המשפט לתביעות קטנות ראו חבקין ונמרודי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 277.

בעלי דין או להחליפם, לחקור בחקירה נגדית, לבקש ארכות, לתקן את כתב טענותיו, לסכם את דבריו במקצועיות ועוד כהנה וכהנה, לעומת יריבו שעלול לא רק שלא להכיר את אלה אלא גם להיות חסר באשר להבנות יסוד הנוגעות לתובעים באשר הם (כדוגמת האפשרות לקבל פסק דין מקום שבו הנתבע לא התייצב לדיון, או הזכות לסרב להצעות לא איכותיות המגיעות מצד הנתבעת או בית המשפט), הרי שעסקינן בזירת התגוששות לא שוויונית שעלולה לקפח את המתדיין החלש אך בשל היותו חלש.

גם השליטה בפן המשפטי-מהותי של ההליך יוצרת יתרון דיוני משמעותי מאוד עבור נציגים אלה, וזאת נוסף על היתרון הברור מאליו שלפיו אדם היודע שלפיו אדם היודע את הדין יכול להעלות טענות פרוצדורליות ומהותיות שיריבו ההדיוט אינו יכול. כאן עסקינן בהיבט עמוק יותר של ההליך המשפטי הנוגע ביכולת של צד אחד בלבד לדבר בשפה המשפטית, להשתמש בדוקטרינות, בתקדימים ובתבניות מקובלות בעולם המשפט ולרתום את דרך החשיבה, את השיח, את כללי ההתנהגות ואפילו את כללי הלבוש לטובתו שלו. חשוב להתעכב מעט על נקודה זו: מול השופט עומד אדם המדבר בשפתו, החולק עימו ידע מקצועי דומה, המציית לאותם כללי התנהגות, מינוח וחשיבה המגדירים את זהותו המקצועית. הוא אפילו מחזיק בידיו תיק מסמכים דומה להפליא לזה שרואה השופט בידי ציבור עורכי הדין המופיעים בפניו, וגם לבושו אינו רחוק מקוד הלבוש הנהוג בקרב פרופסיה זו. אדם זה דומה לו. הוא איננו אחר ואיננו שונה, והוא בוודאי איננו זר בזירה המקומית, אלא נדמה כבן-בית בה, הן בהתנהלותו והן בחזותו. נקודה זו מדגישה הן את אחרותו של האדם החי בעוני, זה שאינו נראה, מדבר ומתנהג על פי הקונונצייה הנוהגת בזירה המשפטית, והן את היות הנציג המקצועי גורם שמשלב בזירה זו בטבעיות. להבחנה האמורה יש משמעות עמוקה לא רק בקביעת קווי הגבול הסימבוליים בין מי ששייך לזירה זו ומי שהוא זר בה, אלא גם מבחינה אופרטיבית באשר למידת האמינות והרצינות שמייחס בית המשפט לנציג המקצועי, כשהוא מביא בפניו טענות במישור העובדתי, המשפטי והראייתי. מחקרים אמפיריים שנעשו בבית המשפט לתביעות קטנות המתקיימים בתצורה דומה לזו המתקיימת בישראל מראים כי אימוצה של שפה משפטית מקצועית ושימוש תדיר בנרטיב משפטי מקובל מעלים במידה רבה את הסיכויים לשכנע את בית המשפט באמינותם ובנכונותם של הדברים הנאמרים לו והמוצגים בפניו.¹²¹

היתרון השני שממנו נהנים המייצגים המקצועיים בבית המשפט לתביעות קטנות בא לידי ביטוי בניסיון הרב שצברו לאורך השנים שבהן הפכו לבני בית בטריבוטל זה. חשיבותו של ניסיון מצטבר זה מגולמת קודם כול בהפחתת החשש של המייצג להופיע בפני בית המשפט ולהביא בפניו את טענותיו, עדיו וראיותיו, דבר המאפשר לו לטעון באופן רהוט, בהיר וסדור יותר ביחס לתובע שזו לו הפעם הראשונה בהליך משפטי מעין זה. כאן שב ומתעצם היתרון הדיוני שבו מחזיקים הנציגים המקצועיים מקום שבו בעל הדין שכנגד נמנה עם אוכלוסייה חלשה. כזכור, עקרון היעדר הייצוג ביקש למחוק את היתרונות הדיוניים הנובעים מפערי כוחות חברתיים בין צדדים שכוחו של כל אחד מהם שונה מזה של האחר ולהעמיד את בעלי הדין החלשים בנקודת פתיחה שווה ליריביהם החזקים מהם. דא עקא

William M. O'Barr & John M. Conley, *Litigant Satisfaction versus Legal Adequacy in Small Claims Court Narratives*, 19 LAW & SOC'Y REV. 661, 662, 698 (1985)

שניסיון מצטבר זה מאפשר למייצג המקצועי, אך לא לבעל הדין החלש כלכלית, לא רק להתנהל באופן שמקנה לו יתרון מובנה כאמור, אלא גם להבין כבר בתחילת ההליך, ולמעשה לכל אורכו, מהי נטייתו של בית המשפט כלפי התביעה שהובאה בפניו, ובעקבות זאת לשקול לשנות את קו ההגנה, לנסות להרחיב את החזית הדיונית או לחתור לקראת סיום הסכסוך בפשרה. טקטיקות דיוניות אלה, שהן לחם חוקם של מתדיינים מקצועיים, לא רק שאינן מזוהות כלל על ידי תובעים חלשים בבית המשפט לתביעות קטנות, לעיתים הן אף זוכות לתמיכה ולהסכמה מצידם. סוגיית הפשרה היא דוגמה מובהקת בכגון דא, והרחבה באשר למשמעותה בטריבונל זה תתקיים במסגרת תת-הפרק הבא.

היתרון השלישי המאפיין את התנהגותם המקובלת של הנציגים המקצועיים הוא המשכו של הקודם. הניסיון המצטבר בין כותלי בית המשפט מנביע מטבע הדברים הופעה שבה ונשנית בפני אותה קבוצה מצומצמת יחסית של שופטים היושבים בדין בטריבונל זה. סדרתיות הייצוג יוצרת אפוא היכרות מוקדמת בין המייצג המקצועי ובין השופט היושב בדין. מלבד אפשרות יצירתו של מוניטין חיובי שיכול לסייע למייצג זה, מצב הדברים האמור מקנה יתרון חשוב בשל החזרתיות שביסודו: המייצג המקצועי מקבל הזדמנות ללמוד את דרך החשיבה, את אופן ההתנהלות, את ההעדפות המהותיות והפרוצדורליות ואת היסטוריית הקביעות של בית המשפט, ולפי כל אלה לתכנן אסטרטגיית ייצוג נקודתית המתאימה את טענות ההגנה, את אופיים וניסיונם של העדים ואת דרך ההתייחסות אל התובע, לנטייתו המקצועית והאישיות של השופט. לכל אלה לא שותף התובע המזדמן בטריבונל זה. שלא כמייצג המקצועי, הוא יתקשה, ולעיתים לא יוכל כלל, לנתב את התנהלותו בהליך ניתוב מושכל בזכות הכרת מאפייניו המקצועיים והאישיים של השופט היושב בדין. פעולה אחרונה זו דורשת השקעה לא מבוטלת של זמן, כסף, מיומנות וידע מקצועיים, ואת אלה הוא פעמים רבות חסר. יתרון זה מתעצם כשמדובר בבעל דין חלש, שהרי מתדיין זה מאופיין בחסר המובהק של משאבים כדוגמת כסף, ידע מקצועי וזמן.

היתרון הרביעי שיש לתת עליו את הדעת נעוץ באופיו של הנתבע הסדרתי בטריבונל זה, והוא מועצם בשל היות המייצגים האמורים מקצועיים. פעמים רבות תביעה קטנה היא ביטוי יחיד לסכסוך או לבעיה משפטית רוחבית שעלולה להשפיע על מצבם המשפטי של אנשים רבים, במובן זה שהפסד בהליך יקים חיוב של הנתבע כלפי אחרים שחוו נזק דומה. מכיוון שכך, ועל מנת לצמצם לכדי מינימום את סיכויי ההפסד הקטגורי בתביעה הנחזית להיות קטנה, הנציג המקצועי הוא אך קצה קצהו הגלוי של מערך משפטי סמוי מן העין. מנגנון מנוסה זה, הכולל עורכי דין ומתמחים, דואג על פי רוב לצייד את הנציג המקצועי בתקדימים רלוונטיים היכולים לסייע לו בהליך, בטענות מהותיות ופרוצדורליות שישרתו אותו, במערך עדים וראיות שיתמכו בו, במסמכים, בכתב הגנה ובבקשות שיחזקו אותו, ובכלל פועל על מנת לשלוח את הנציג המקצועי אל המערכה המשפטית כשהוא מגובה ומוכן להתמודד עם הטענות והראיות שעלול התובע להעלות. גם במקרה זה כוחם העודף של הנציגים המקצועיים על פני תובעים מזדמנים, ובוודאי על פני תובעים חלשים, הוא ברור וכולט. התובעים החלשים מגיעים לזירת המשפט לבדם, כשהם חסרים זמן, כסף, ידע ומיומנות משפטית. פשיטא כי עמידתם בזירה זו במצב דברים מעין זה כנגד נציג המערך המשפטי

המסועף והמשוכלל ממצבת אותם מטבע הדברים בעמדה דיונית נחותה שסיכויי הצלחתה נמוכים מאלה של בעלי דינם.

היו שטענו כי מערך היתרונות המגוון העומד לזכות המייצגים המקצועיים בבית המשפט לתביעות קטנות אינו רב כפי שהוא נחזה להיות, וכי מבדיקה אמפירית עולה כי סיכויי של תובע לזכות בתביעתו גדלים במידה ניכרת כשהנתבעת היא חברת ביטוח המיוצגת על ידי בא כוח מקצועי.¹²² המחקר שביקש לאשש טענה זו התבסס על בדיקת 150 תיקי תאונות דרכים שבהן נגרם נזק רכוש ("תיקי פח") שנדונו בבתי משפט לתביעות קטנות בשנת 2007. בשליש מתיקים אלה התנהל אזור מן השורה נגד חברת ביטוח, בשליש אחר מהתיקים לא הייתה חברת ביטוח מעורבת כלל וההליך התנהל בין שני פרטים, והשליש האחרון עניינו תביעות המערבות יותר מחברת ביטוח אחת. מבדיקה זו עלה כי דווקא בתיקים מהסוג הראשון, שהיה מצופה שייפסקו לטובת הצד המיוצג, ניצחו התובעים הלא מיוצגים באחוזים משמעותיים יחסית לשאר סוגי התיקים שנבחנו.

לכאורה לא נדרשת התייחסות לדברים אלה: המחקר לא פילח את התובעים שאת עניינם בדק לפי אפיונם החברתי-כלכלי אלא אך את היותם "יחידים". היותו של תובע בבחינת "יחיד" אינה אומרת דבר וחצי דבר על מצבו הכלכלי שיכול להיות איתן או רעוע. מכאן שאין בדברים אלה כדי לסתור את הטענות הנורמטיביות בנוגע לקשיים שבהם מצוי תובע המאופיין בחולשתו החברתית-כלכלית בבית המשפט לתביעות קטנות. נראה כי זו אף לא הייתה כוונתם של מחברי המחקר.

אלא שלמעשה ההתייחסות לעניין זה היא נחוצה. המחקר, אף שאינו קובע דבר בעניין התובעים המאופיינים בחולשתם הכלכלית, אפשר שיוכן כאילו הוא קובע מסמרות בנוגע לכל "יחיד" בטריבונול זה, ומכיוון שגם תובע המאופיין בחולשתו הוא בבחינת "יחיד" זה, הרי שגם הוא עלול להיות מובן כחוסה בטענה הנתמכת בנתונים אלה.

אם כך, התייחסות ביקורתית לדברים נדרשת, והיא צריכה להתקיים לא רק בדבר היעדר האפיון הנוגע לבעלי דין חלשים בטריבונול זה, אלא בראש ובראשונה בנוגע למתודולוגיה האמפירית של המחקר עצמו. כפי שנראה מיד, מתודולוגיה זו מעלה קשיים לא פשוטים בנוגע למסקנות הכלליות שאליהן המחקר חותר, אלו הנוגעות ל"יחיד" המתואר בו, וממילא ל"יחיד" זה המאופיין בחולשתו הכלכלית, זה שאינו מתואר בו כלל ועיקר.

הקושי הראשון נוגע לשיטת הדגימה שעליה התבסס המחקר. מהמחקר לא ברור כלל כיצד נבחרו התיקים הנבחרים, כיצד הוגדרה האוכלוסייה הנדגמת, וכיצד בוצעה הדגימה עצמה.¹²³ ערפול מתודולוגי זה מציג קושי היורד לשורש תקפותו של המחקר האמפירי

122 בכר וקליין, לעיל ה"ש 15, בעמ' 355–366.

123 וראו את הניסוחים הכלליים שם, בעמ' 355–357. לעיתים מעלים הדברים בעיה מתודולוגית של ממש. כך למשל מציינים בכר וקליין כי "דגימת 150 התיקים נעשתה באופן אקראי לחלוטין", אך באותו עמוד, בתיאורם את שיטת הדגימה, הם מציינים גם כי "בשלב הראשון נערכו תצפיות על הדיונים בבית המשפט לתביעות קטנות, שעליהם ניתנו פסקי דין בשלב מאוחר יותר. שיטה זו אפשרה בחירה מושכלת של תביעות פח שבהן נדונה שאלת האחריות. בנוסף, התצפיות אפשרו להבין טוב יותר את התנהלות הצדדים בדיון עצמו ואת יחסו של השופט אל הצדדים" (שם, בעמ' 357). מהציטוט האחרון עולה כי בכר וקליין בחרו תיקים ספציפיים שהם מצאו מתאימים למחקרם. לא ברור כיצד שיטת דגימה כזו יכולה לעלות בקנה אחד עם מדגם אקראי, והמחברים לא מבארים זאת.

שבוצע ושל תוצאתו, והוא אף מוביל למצב דברים שמחקר זה אינו עומד, ואינו יכול לעמוד, בדרישת יכולת השחזור (replicability), שהיא יסוד להכרה בממצאי מחקר אמפירי מקצועי.

הקושי השני נובע מהעובדה שלא ברור כלל מהמחקר אם גודל המדגם נגזר ממספר תיקי הביטוח הנדונים בטריבונל זה, ואם וכיצד נבדקה במסגרתו מובהקות סטטיסטית. המחקר בחן מספר מסוים של תיקים וביקש להסיק מהם על אודות אפיונם של כלל התיקים הנמנים עם האוכלוסייה הרלוונטית בטריבונל זה.¹²⁴ על מנת לעשות כן היה עליו להשתמש בכלי הסקה סטטיסטיים שיאפשרו את השלכת הנתונים שמצא על כלל התיקים הרלוונטיים.¹²⁵ המחקר לא עשה כן והסתפק אך בתיאור סטטיסטי של הדברים, היינו בארגון ובהצגה של הנתונים שאסף.¹²⁶ מכיוון שכך, הנתונים שהוצגו בו אומנם מתארים את 150 התיקים שאותם בחן, אך לא ברור כלל אם הם אכן מייצגים את המציאות הרחבה והכוללת שעליה הוא ביקש להצביע.

אם כן, מחקר זה לוקה בכשלים בסיסיים בכל הנוגע למתודולוגיה האמפירית שנקט. מכיוון שכך, ספק אם מסקנותיו תקפות לא רק לתובע המאופיין בחולשתו (שאותו הוא לא בחן כלל ואת מצבו הוא לא ניתח כלל), אלא אף לתובע היחיד באשר הוא. יוצא אפוא כי אין בדברים המוצגים במחקר הנדון כדי להפריך את מערך יחסי הכוחות שתואר בפרק זה ולא את המשמעויות הנובעות ממנו. מסקנת הדברים היא אפוא זו: כשמדובר בתובע חלש בטריבונל האמור, סיכוייו לעמוד איתן מול הידע, הניסיון והיכולת של הנציג המקצועי אינם גבוהים. והם כאלה קודם כול משום שמתדיין זה מאופיין בזרותו, בהיותו "אחר" ביחס לסביבת ההתרחשות המשפטית, אף שזו האחרונה נחזית להכיל אותו כמות שהוא ולאפשר לו להשמיע את קולו במסגרתה בכנות. זרותו של תובע חלש כאמור מתאפשרת באמצעות היחס השונה שמעניק לו בית המשפט, מקום שבו נדרש לנהוג בו בשוויון. כפי שהראה פרק זה, שוויון במונחים הדיניים שהוגדרו הן בידי המחוקק והן בבית המשפט העליון, יתקיים כשייוחד היתר הייצוג לבעלי דין חלשים בלבד, על מנת לאפשר להם את נקודת המוצא הדיונית שבה מחזיקים יריביהם.

124 שם, בעמ' 362–380.

125 מבחינים אלה מוכרים בספרות הסטטיסטית כמבחני בדיקת השערות ורווחי סמך, ותכליתם להסיק מסקנות מהימנות וכלליות ממידע המבוסס על מדגם קטן. להרחבה על אודות תהליך ההסקה הסטטיסטית המקובל ראו אפרים דרום סטטיסטיקה: עם דוגמאות מתחום החינוך והפסיכולוגיה חלק שני (מהדורה שלישית, 1984).

126 וראו את ריכוז הנתונים, אך לא את השימוש במבחני ההסקה הסטטיסטיים בעניינם: בכר וקליין, לעיל ה"ש 15, בעמ' 357–361. הספרות הסטטיסטית מראה כי סיכום, ריכוז ועריכה של נתונים, אף שהן פעולות מבורכות, אינן יכולות להנביע גזירת מסקנות רחב כלליות ומהימנות בנוגע לנתונים שנאספו. להרחבה ראו אפרים דרום סטטיסטיקה: עם דוגמאות מתחום החינוך והפסיכולוגיה חלק ראשון (מהדורה שלישית, 1984); מרים ברקת יסודות בהסתברות ובסטטיסטיקה כרך ראשון 1–79 (1987); תלמה לויתן ואלונה רביב סטטיסטיקה תיאורית בגובה העיניים (2017).

2. נוהג שני: העדפה עקבית של חלופה לסיום הפלוגתא והיעדר שיטתי של הליך משפטי לבירור הסכסוך

(א) מבוא: היחס להליכים חלופיים ליישוב סכסוכים בהליך האזרחי בישראל
הליכים חלופיים ליישוב סכסוכים (Alternative Dispute Resolution, המוכרים אף בראשי התיבות ADR) הם שם כולל לשורת מנגנונים דיוניים שבאמצעותם צדדים לפלוגתא יכולים להגיע לסיום העימות ביניהם שלא במסגרת ההליך האזרחי הרשמי, על שלביו, עקרונותיו וכלליו השונים. במסגרת חלופית זו ניתנת לצדדים לסכסוך האפשרות להסדיר את המערכה המשפטית שבה הם שורים באמצעות משא ומתן שסופו פשרה, בהליך הידברות שסופו פתרון מוסכם (גישור) או באמצעות ניתוב הפלוגתא להכרעה שיפוטית כובלת במסגרת פרטית (בוררות).

רבות נכתב על ההליכים החלופיים האמורים וכן על החשיבות המיוחדת להם במשפט הישראלי,¹²⁷ במקורות המשפט העברי¹²⁸ ובשיטת המשפט המקובל.¹²⁹ העיסוק האקדמי והמעשי התדיר בהליכים אלה מייחס להם יתרונות רבים ומגוונים, ובהם חיסכון במשאבים, פשטות, סיום סכסוך שלא באמצעות מאבק, הימנעות מהבירוקרטיה המייגעת הכרוכה בניהול הליך משפטי מן המניין, שמירה על סודיות, שליטה מסוימת בניהול ההליך, והכל בהתאמת מנגנון יישוב הסכסוך לצרכים המשתנים של בעלי הדין. מבחינתה של מערכת המשפט הרשמית מדובר בתביעות, בכוח ובפועל, שאינן דורשות קיומו של דיון, וממילא יכולות לחסוך ממנה את המשאבים – הכלכליים והאנושיים – הכרוכים בכך. לא יפלא אפוא כי היא מעודדת ומתמרצת בני פלוגתא לנתב סכסוכים לבירור באמצעות הליכים חלופיים אלה.¹³⁰

127 מראשיתו, ביכר המשפט הישראלי את קידום הפשרה על ניהול ההליך כולו. לדיון ראו יעקב בזק "יישוב סכסוכים משפטיים בדרך של פשרה" הפרקליט כו 325–326 (1971); ע"א 188/70 סלוביק נ' מזרחי, פ"ד כד (2) 758, 754 (1970); ע"א 1639/97 אגיאפוליס נ' הקסטוריה אינטרנציונלה דה טרה סנטה, פ"ד נג (1) 337, 350 (1999).

128 המשפט העברי מעדיף את הפשרה על פני מיצוי הדין, בשל הרצון להטמיע את ערך השכנת השלום בין אדם לרעהו. מכיוון שכך, מקובל כי הטריבונל השיפוטי לא רק יוזם את הפשרה בין בעלי הדין אלא אף מדבר אל ליבם של בני הפלוגתא ומשדל אותם להסכים לפשרה. במקרים מסוימים מוסמך הטריבונל על פי שיטת משפט זו אף לכפות פשרה כחלק מפסק דינו. להרחבה ראו יובל סיני השופט וההליך השיפוטי במשפט העברי 173–174 (2010); אליאב שוחטמן סדר הדין בבית הדין הרבני לאור מקורות המשפט העברי, תקנות הדיון ופסיקת בתי הדין הרבניים בישראל כרך ב 587–591, 615–634 (2011); איה ליפשיץ "הפשרה התלמודית – בין תיווך להכרעה" ספר אורי קיטאי 89 (בועז סנג'ור עורך, 2007); מנחם אלון "הדין, האמת, השלום והפשרה: על שלושה וארבעה עמודי המשפט והחברה" מחקרי משפט יד 269, 317–328 (1998); יעקב טירקל "אחד לדין ואחד לפשרה" – על פשרה ועל פסק-דין על דרך הפשרה" שערי משפט ג 13 (2002).

129 להרחבה על אודות ההעדפה המורשת במשפט המקובל לפשרות על פני ניהול הליך משפטי ראו Stephen McG. Bundy, *The Policy in Favor of Settlement in an Adversary System*, 44 HASTINGS L.J. 1 (1992); Chris Guthrie, *Better Settle Than Sorry: The Regret Aversion Theory of Litigation Behavior*, 1999 U. ILL. L. REV. 43, 90 (1999).

130 עידוד מעין זה הוא ביטוי לתפיסה משפטית של ההליך האזרחי העולה בקנה אחד עם המודל הקונפליקטואלי שהציע סקוט (Scott). אליאב דמודל זה, תכליתו של ההליך לשמש אמצעי לפתרון סכסוכים בין צדדים ניצים. מכאן שמנגנונים פרטיים חלופיים כאמור, המשמשים לתכלית דומה, הם

ההליך האזרחי בישראל אימץ את התפיסה האמורה בשתי ידיים, ואף פעל לעיגונה של חובה המוטלת על בעלי הדין במקרים מסוימים להגיע להליכי בירור סכסוך חלופיים עובר להגשת תביעה אזרחית.¹³¹ אנליטית, שני עקרונות יסוד מרכזיים מעצבים בישראל את אופיים של הליכים חלופיים אלו. העיקרון המארגן הראשון עוסק בשליטת בעלי הדין בהליך ובתוצאתו. מדובר במאפיין מרכזי שמבחין הליכים חלופיים אלה מהליך אזרחי תקני בבית המשפט. הצדדים מנהלים את הליך הבירור החלופי בעצמם ומניעים את ההגעה לפתרונם של הסכסוך בנותנם ביטוי עמוק ומתמשך להעדפותיהם, הדיוניות והמהותיות.¹³² העיקרון המארגן השני המעצב את ההליכים החלופיים שבהם עסקין הוא המשכו של זה הראשון ועיקרו התערבות, אסדרה ופיקוח שיפוטיים מינימליים בהתנהלות ההליך החלופי ובתוצאתו, בתוך כדי השרשתה של מדיניות שיפוטית מובהקת החותרת להתערבות כאמור רק במקרי קיצון חריגים.¹³³

בבחינת אמצעי ראוי להקלת עומס התיקים המובאים בפני בתי המשפט ולחיסכון בעלויות מערכת פתרון הסכסוכים המדינתית. להרחבה בעניין זה וכן בנוגע למודל השני שמציע סקוט להבנת ההליך האזרחי (המודל הנורמטיבי) ראו Kenneth E. Scott, *Two Models of the Civil Process*, 27 STAN L. REV. 937 (1975).

¹³¹ ראו את הוראות פרק 1' לתקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984. פרק זה הותקן בעקבות משרד המשפטים דין וחשבון הוועדה לבחינת דרכים להגברת השימוש בגישור בבתי המשפט (2006).

¹³² מידת השליטה של הצדדים בתהליך ובתוצאתו משתנה לפי סוג הפרוצדורה החלופית: במשא ומתן מנהלים הצדדים את התהליך בעצמם ושולטים באופן מלא הן באופן ההגעה לפשרה והן בתוכנה הסופי. גם בהליך הגישור נתונה לצדדים שליטה רבה מאוד על הדברים (המתבטאת בהסכמתם הנדרשת להליך ולתוצאה), אף אם פחותה במעט בשל כניסתו של המגשר למערך הסכמות זה. הליך הבוררות נתפס כזירה שבה מידת השליטה האמורה היא הנמוכה ביותר, היות שהצדדים מפקיעים מעצמם את יכולת ההכרעה הסופית ומעבירים אותה לידי הבורר. עם זאת, גם בהליך זה מדובר במידת שליטה דיונית גבוהה לאין ערוך מזו הנתונה לצדדים בהליך האזרחי התקני, שהרי במסגרת חלופית זו הם רשאים להסכים על זהות הבורר, על אופן הכרעתו, על הדין הדיוני והמהותי שלאורו יפסוק ועל סוג, היקף וטיב הראיות, הטיעונים וההוכחות שיוצגו במסגרת דיונית זו. יוצא אפוא כי מידת הניהול והשליטה של הצדדים בהליכים החלופיים גבוהה במידה ניכרת מזו הנתונה להם בהליך האזרחי הרשמי, ובמסגרת זו רשאים הם להתנהל במידה רבה כראות עיניהם, במנותק מהוראות הדין המחייבות, הן בהיבט הדיוני והן בזה המהותי.

¹³³ אשר לבוררות ראו רע"א 6233/02 אקסטל בע"מ נ' קאלמא ווי תעשיה, שיווק אלומיניום זכוכית ופרזול בע"מ, פ"ד נח(2) 634, 652, 668 (2004); רע"א 7608/99 לוקי ביצוע פרויקטים (בנייה) 1989 בע"מ נ' מצפה כנרת 1995 בע"מ, פ"ד נו(5) 156, 162 (2002). אשר לפשרות ראו רע"א 2495/95 בן לולו נ' אטיאס, פ"ד נא(1) 577 (1997); רע"א 4976/00 בית הפסנתר נ' מור, פ"ד נו(1) 577 (2001); רע"א 7663/11 דדון נ' חדר (פורסם בנבו, 29.4.2013). אשר לגישור ראו בש"א (מחוזי י-ם) 1448/06 עזובן חכיאשווילי נ' הסתדרות מדיצינית הדסה (פורסם בנבו, 3.12.2006); ת"א (שלוס פ"ת) 7230/02 מאור נ' משי טקס (86) 2000 בע"מ (פורסם בנבו, 14.12.2006). מעניינים בהקשר אחרון זה דבריו של אלעד פינקלשטיין שבדק ומצא כי בית המשפט בישראל אף מאשר כבדרך שגרה את הסכם הגישור שנערך בין הצדדים, בהעניקו לו תוקף ומעמד של פסק דין, כפעולה בעלת אופי טכני מבלי שנבחנה כל צורכה שאלת תוכנו ומהותו של הסכם זה, ומבלי שהוא מתערב בהליך ובתוצאתו. פינקלשטיין אף ממשיך ומוסיף כי טרח רבות בחיפוש אחר פסקי דין שיהיו בבחינת חריג לכלל יסודי זה, אך, כדבריו, "על אף חיפוש מעמיק שערכתי במאגרי המידע השונים לא עלה בידי לאתר מקרה שבו סירב בית-המשפט להעניק תוקף של פסק-דין להסכם גישור" (ראו אלעד פינקלשטיין המשטר המשפטי של הליך הגישור 220 (2007)).

שני עקרונות אלה הם תוצאה של הנחת מוצא מכוננת בהליך האזרחי בישראל: בעלי הדין בהליך זה מוחזקים בעיקרם כבני אדם אוטונומיים, בעלי יכולת תפקוד מגוונת, שחקנים חופשיים בעלי יכולות – קוגניטיביות, כלכליות ורטריות – לבצע פעולות מפעולות שונות, כדוגמת תכנון פעולתם העתידית בהליך, התמודדות שווה יחסית עם יריב איתן, תשלום אגרות, הוצאות, שכר טרחת עורכי דינם ושכר מומחים נדרשים מטעמם, הגעה בקלות ממקום למקום בכל רחבי הארץ ועוד.

הנחת מוצא זו, על תוצאותיה האמורות בעניין טיבם של ההליכים החלופיים, זלגה לתוככי ההליך בבית המשפט לתביעות קטנות ומאפיינת את יחסו של טריבונל זה לניתוב הסכסוכים המגיעים לפתחו להליכים החלופיים.

(ב) היחס להליכים חלופיים ליישוב סכסוכים בהליך התביעה הקטנה

המעין בפסקי הדין של בתי המשפט לתביעות קטנות, והנוכח בין כתליו, מזהה על נקלה סממן בולט של טריבונל זה: מספר רב מאוד של תיקים מסתיימים בפשרה, בגישור, בהפניית הצדדים לבוררות (או במתן הכרעה של בית המשפט כבורר) ובמתן פסק דין לפי הוראת סעיף 79א לחוק בתי המשפט. כל אלה נעשים ללא בירור שיפוטי של טענות הצדדים ומבלי לקיים כלל דיון עובדתי, ראייתי או משפטי לגופו של עניין.¹³⁴

מצב דברים זה נתפס בעיני בית המשפט כטבעי בשל אופיו המובחן כטריבונל המבקש לקדם פתרון מהיר, זול ונגיש של סכסוכים. מכיוון שכך, אפשרות סיומו של הסכסוך שלא באמצעות בירורו המשפטי בולטת בנוכחותה בהליך זה מתחילתו ולכל אורכו: כבר בתחילת ההליך מקובל שבית המשפט מציע לצדדים לברר את אפשרות סיום הסכסוך בפשרה, וגם במהלכו של ההליך עולה אפשרות זו ביותר מנקודת זמן אחת, על פי רוב ביוזמת בית המשפט ובעידודו. בשל משכו הקצר יחסית של הדיון הטיפוסי בטריבונל זה לא תהיה בזה אפוא משום הפרזה לומר כי ההליך בבית המשפט לתביעות קטנות מתקיים בצילו התמידי של סיום באמצעים חלופיים, וכי חלופות אלה נוכחות בהליך זה ברציפות ובקביעות.

אף שאין בנמצא נתונים מוסדיים רשמיים באשר להיקפה המלא והמדויק של תופעה זו, הרי שטקסטים שנכתבו על אודות הווייתו של בית המשפט לתביעות קטנות בהתבסס על תצפיות, מחקרים והשתתפות פעילה בדיונים המתקיימים בו מראים, בלא שישתמע לשני פנים, כי מקומם של ההליכים החלופיים בטריבונל זה הוא דרמטי: בית המשפט פועל באופן יזום לכל אורך ההליך לעידוד הפשרות בין בעלי הדין.¹³⁵ פעמים הוא עושה כן באמצעות אמירה, ספק קביעה, שלפיה יואילו הצדדים לנסות להתפשר, ואף מוסיף להמלצותיו נימת איום שאיננה מרומזת, ולפיה דחיית אפשרות הפשרה תוביל לא רק לחוסר ודאות בנוגע

¹³⁴ למסקנה דומה ראו בכר וקליין, לעיל ה"ש 15, בעמ' 376.

¹³⁵ ראו דניאל ארנסט *תביעות קטנות* 72, 102 (1994); יאיר וישי מורד *המדריך לתביעות קטנות* 63 (1996); חבקין ונמרודי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 55–56; רוני לינדר-גנץ "מלחמתו הגדולה של התובע הקטן" *הארץ* (30.5.2006); חגי עמית "את משכירה לאנשים שלוש דירות ועכשיו את רבה איתנו על 50 שקל?" *TheMarker* (17.4.2017) <http://bit.ly/2B4pBRR>.

לתוצאת פסק הדין (שאו עלול הצד המסרב להצעה זו לסיים את ההליך וידיו על ראשו) אלא אף להטלת הוצאות משפט בהיקף של אלפי שקלים.¹³⁶

לא ייפלא אפוא כי אדם הנוכח בדיונים אלה, ודאי מי שקורא ומנתח את פסקי הדין שמוציא טריבונל זה מתחת ידיו, מבין כי ביסוד תבנית החשיבה המאפיינת בית משפט זה בדיון שהוא מקיים עומד הרצון לעודד ולדחוף לקיומה של "פשרה בכל שלב" כ"קו [ה]פעולה [...] אשר יחסל את הסכסוך".¹³⁷ זו הסיבה ששופטים בטריבונל זה כותבים כי "בית-המשפט לתביעות קטנות מתאפיין בגישה מעשית ובניסיון להביא את הצדדים לסיום המחלוקת בדרך של הסכמה או פשרה",¹³⁸ כי בתי משפט אלה נוטים "כחלק מתפיסת תפקידם ותכליתם לפשר בין הצדדים ולנסות להביאם לפתרון מוסכם",¹³⁹ וכי מעורבותו של בית המשפט בייזומן ובהנעתן של הפשרות הללו איננה שולית כלל ועיקר כי אם "פעילה".¹⁴⁰ בדיקה אמפירית שערכה מחלקת המחקר של הרשות השופטת מאששת את ההבנה שבית משפט זה משמש זירה ללא גבולות לפשרות ולמתן גושפנקא שיפוטית לפשרות. בדיקה זו העלתה כי כמעט מחצית מהתיקים המתנהלים בבית המשפט לתביעות קטנות בישראל (48.2%) מסתיימים בפשרות, וכי מבין כל אופני הסיום האפשריים של סכסוך משפטי, רק 21.4% מהתיקים בטריבונל זה מסתיימים בפסק דין מנומק.¹⁴¹

מעניין כי רוח הדברים משתקפת גם ברטוריקה שנוקט בית המשפט כל אימת שהוא עוסק בסוגיית הפשרה. עיון בפסיקתו של בית המשפט לתביעות קטנות מראה כי טריבונל זה מתהדר בהיותו זירה שבה מתקיימות פשרות בין בעלי דין בהיקפים נרחבים של התביעות המגיעות לפתחו. פסקי דין רבים המאשרים פשרות אלה משתמשים במילים חגיגיות על

136 בכר וקליין, לעיל ה"ש 15, בעמ' 379–380. ספרות העוסקת בהתנהלותם של בתי משפט לתביעות קטנות בעולם מראה כי הפעלת לחץ מסוג זה ונקיטת דרכי הפעולה האמורות אינן ייחודיות לבית המשפט הישראלי. ראו Austin Sarat, *Alternatives in Dispute Processing: Litigation in a Small Claims Court*, 10 LAW & SOC'Y REV. 341, 352 (1976); JOHN BALDWIN, SMALL CLAIMS IN THE COUNTY COURTS IN ENGLAND AND WALES: THE BARGAIN BASEMENT OF CIVIL JUSTICE? 17, 64–65 (1997); THERESA M. RUDY, SMALL CLAIMS COURT 85–87 (1990); STEVEN WELLER & JOHN C. RUHNKA, PRACTICAL OBSERVATIONS ON THE SMALL CLAIMS COURT 18–20 (1979); JOHN A. MARTIN, JOHN C. RUHNKA & STEVEN WELLER, SMALL CLAIMS COURT: A NATIONAL EXAMINATION, 140 (1978); Thomas L. Eovaldi & Peter R. Meyers, *Pro Se Small Claims Court in Chicago: Justice for the Little Guy*, 72 NW. U. L. REV. 947, 965–980 (1977–1978); Suzanne E. Elwell & Christopher D. Carlson, *The Iowa Small Claims Court: An Empirical Analysis*, 75 IOWA L. REV. 433, 538 (1990). מעניין בהקשר זה כי יש בתי משפט לתביעות קטנות בעולם שאף מגדירים מפורשות את תכליתם כטריבונלים המבקשים להביא את הצדדים לסכסוך לכדי פשרה מוסכמת, על כל המשתמע מכך בנוגע להפעלת לחץ שיפוטי כאמור על בעלי הדין. כך למשל היה המצב בניו זילנד בעת שהוגדרה שם פעילותו של בית משפט זה. ראו Small Claims Tribunals Act 1976, s 15(1). בשנת 1988 בוטל חוק זה והוחלף ב: Disputes Tribunal Act 1988.

137 כלשונו של ארנסט (לעיל ה"ש 135, בעמ' 98), ששימש שופט בבית המשפט לתביעות קטנות לאורך שנים רבות.

138 חבקין ונמרודי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 55.

139 שם, בעמ' 56.

140 שם.

141 אביב וגלון, לעיל ה"ש 11, בעמ' 25.

אודות חשיבותה של הפשרה בין בעלי הדין,¹⁴² על ההערכה והתורה שרוחש בית המשפט לצדדים על שניאותו לסיים את הסכסוך ביניהם בפשרה¹⁴³ ועל קבלת הסכמת הצדדים כפי שזו הוצגה לבית המשפט בברכה ובשמחה.¹⁴⁴

לא למותר לציין כי פרץ שמחה זה הוא אף הכוח המניע סממן מובהק של פסקי דין רבים המאשרים את הסכמת הצדדים לפשרה בטריבונל זה: התמקדות שיפוטית בלעדית בתוצאת הסכסוך בין הצדדים והתעלמות רבתי של בית המשפט מההליך שהוביל לתוצאה זו. מכיוון שכך, פסקי דין רבים המאשרים את הסכמת הצדדים לסיום הסכסוך אינם מציינים כלל את פרטיה של פשרה זו ומתמקדים אך בנכונותם האמורה של בעלי הדין כמנוף לסיומו של ההליך.¹⁴⁵ משמעותה של דרך פעולה זו היא כי הקורא העתידי של החלטות שיפוטיות אלה – בין שהוא בית המשפט של הערעור ובין שהוא החוקר המבקש לנתח את פסיקתו של בית המשפט לתביעות קטנות – אינו יכול לבחון את איכותה של הפשרה, את הפער הקיים בין הסעד המקורי שהתבקש בכתב התביעה ובין זה שהוסכם עליו בסופו של דבר ואת התשובה לשאלה אם מצבו של צד המאופייין בחולשתו היחסית בשל מצבו החברתי והכלכלי הוטב כאשר ההין לקבל את הפשרה או שמא הוא דווקא יצא בהפסדו. מהן השפעות הרוחב של מצב הדברים הקיים על אנשים החיים בעוני ככלל (בשונה מבמקרה יחידני שבו חלופת דיון יכולה להנביע תוצאה מיטיבה עם תובע המאופייין כאמור)? מהם העקרונות המאפיינים את הזירה האמורה ככזו המבנה נחיתות דיונית שיטתית כלפי בעלי דין אלה? שאלות אלה דורשות בחינת עומק, וזו תבוצע כעת.

142 ראו ת"ק (פ"ת) 2809/03 כהן נ' תיווך מיקי וערן נכסים/רוביסה ערן אלפסי שלמה (פורסם בנבו, 6.6.2004); ת"ק (פ"ת) 3056/03 שלם נ' אפלמן (פורסם בנבו, 3.3.2004); ת"ק (עכו) 4615-04-16 שטרן נ' אי.די.איי. חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 6.7.2016); ת"ק (עכו) 15613-03-16 בן דב נ' יוסף סגלוביץ בע"מ (פורסם בנבו, 16.6.2016), שבהם הביא בית המשפט מובאות בשבח הפשרה מהתנ"ך, מכתבי הרמב"ם, מכתבתו של ביאליק ועוד.

143 ראו ת"ק (עכו) 10036-06-16 אלגמל נ' סלקום ישראל בע"מ (פורסם בנבו, 18.7.2016); ת"ק (עכו) 61662-12-15 בן ישי נ' הכשרה חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 13.3.2016); ת"ק (עכו) 55226-06-16 חדג'אג' נ' סלקום ישראל בע"מ (פורסם בנבו, 16.8.2016); ת"ק (עכו) 58670-05-16 אדרי נ' שירביט חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 8.9.2016); ת"ק (עכו) 4649-03-15 ציצואשוילי נ' הפניקס חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 10.2.2016); ת"ק (עכו) 61111-03-16 זיבטשין נ' הוט מובייל בע"מ (פורסם בנבו, 29.6.2016); ת"ק (עכו) 29029-03-16 אסרף נ' כלל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 11.5.2016).

144 ראו ת"ק (ת"א) 46638-08-10 ארדוט נ' צדיק (פורסם בנבו, 20.3.2011); ת"ק (ת"א) 16016-05-09 בוכמן נ' כלל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 5.10.2010); ת"ק (ת"א) 40520-05-10 אלקריף נ' AIG חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 14.11.2010); ת"ק (ת"א) 21723-07-10 חסל נ' איסתא ישראל (פורסם בנבו, 24.1.2011); ת"ק (ת"א) 23008-11-10 דרוזינין נ' כהן (פורסם בנבו, 23.6.2011).

145 וראו, כדוגמאות מייצגות, את פסקי הדין המופיעים לעיל בה"ש 143–145.

(ג) משמעותו של מצב הדברים הנוהג

(1) סודיות ההליכים החלופיים: על השתקת הפלוגתא והסתרתה מעין הציבור ומביקורת המשפט

הליכי יישוב הסכסוכים החלופיים הם חסויים וסודיים: דברים שנאמרו במהלכם אינם יוצאים את פתח חדר הדיון, ותוצאתם אינה נגלית אלא למי שהוא צד רשמי להליך.¹⁴⁶ פשיטא כי נוהג זה בא לשרת את חופשיות הדיון החלופי ואת הרצון לעודד תקשורת משוחררת בין בעלי הדין, דבר שיכול להביאם לכדי הסכמות, לייעל את הדיון, לקצרו ולפשט. עם זאת משמעותו הישירה של מאפיין זה היא הסתרתו הן של הסכסוך, הן של הליך הבירור שלו והן של תוצאתו מעין הציבור ומשבט הביקורת של מערכת המשפט. מצב דברים זה נוגע לכל רובדי האוכלוסייה, אך כשעסקינן בבעלי דין המאופיינים בחולשתם ובעוניים, הוא טומן בחובו כמה משמעויות המבטאות פגיעה דווקא במי שראוי להגנה.¹⁴⁷ קודם כול, כאשר הדיונים של הליך יישוב הסכסוך ותוצאתו אינם גלויים, לא ניתן להבטיח את קיומם של מנגנוני הגינות דיונית המבקשים להגן על צדדים חלשים: ללא פיקוח ואסדרה שיפוטיים, סודיות הבירור עלולה להנביע מצב דברים שאין מתאפשרת בו ביקורת ציבורית ושיפוטית כשצדדים חלשים ויתרו על זכויותיהם כשהופעל עליהם לחץ לא סביר, כשהם הוטעו וקיבלו החלטות לא מודעות בניגוד להוראות הדין, כשלא ניתנה להם האפשרות להשמיע קול ולזכות בהליך הוגן, או במקרים שבהם הצד השלישי בהליך (במקרי בורות וגישור) פעל שלא כשורה. אכן, לביקורת המשפט ולעין הציבור יש תפקיד חשוב כשהדברים אמורים בבירור סכסוכים ובהכרעה אשר לזכויותיהם של בני אדם. כשמדובר

146 כשהדברים נוגעים לפשרה ולהליך הגישור ראו בע"מ 8769/08 פלוני נ' פלונית, פס' טו לפסק דינו של השופט (כתוארו אז) רובינשטיין (פורסם בנבו, 31.12.2008). להמחשת היקפן של פשרות הנתורות סודיות ראו יסמין גואטה "כך קונים תאגידי הענק את שתיקת התובעים" *TheMarker* (29.9.2013) <http://bit.ly/2FX8zsO>. אשר לסודיות הליך הבוררות ראו סמדר אוטולנגי בורות דין ונוהל כך א' 671 (מהדורה רביעית, 2005) (המגדירה את החשאיות האמורה כ"אחת התכונות המאפיינות את הבוררות"). עוד בעניין זה ראו בר"ע 125/68 שחב נ' שחב, פ"ד כג (1) 16, 20 (1969); ע"א 550/75 מורלי נ' בנן, פ"ד ל (2) 314, 309 (1976); רע"א 4781/12 י.מ. עיני קונדיטוריה בע"מ נ' בנק לאומי לישראל בע"מ, פס' 22 לפסק דינו של השופט דנציגר (פורסם בנבו, 6.3.2013).

147 ראו Erik S. Knutsen, *Keeping Settlements Secret*, 37 FLA. ST. U. L. REV. 945 (2010); Minna J. Kotkin, *Invisible Settlements, Invisible Discrimination*, 84 N.C. L. REV. 927 (2006); Laurie K. Dore, *Secrecy by Consent: The Use and Limits of Confidentiality in the Pursuit of Settlement*, 74 NOTRE DAME L. REV. 283 (1999); Judith Resnik, *Courts: In and Out of Sight, Site, and Cite - The Norman Shachoy Lecture*, 53 VILL. L. REV. 771 (2008); David Luban, *Settlements and the Erosion of the Public Realm*, 83 GEO L.J. 2619 (1995); Laurie K. Dore, *Public Courts versus Private Justice: It's Time to Let Some Sun Shine in on Alternative Dispute Resolution*, 81 CHI.-KENT L. REV. 463 (2006); Penelope Pether, *Inequitable Injunctions: The Scandal of Private Judging in the U.S. Courts*, 56 STAN. L. REV. 1435, 1504-1514 (2003-2004); Ezra Friedman & Abraham L. Wickelgren, *No Free Lunch: How Settlement Can Reduce the Legal System's Ability to Induce Efficient Behavior*, 61 S.M.U. L. REV. 1355 (2008); Jean R. Sternlight, *Creeping Mandatory Arbitration: Is it Just?*, 57 STAN. L. REV. 1631 (2005).

בבעלי דין חלשים, שהוראות הפומביות והשקיפות מאפשרות להגן עליהם בשל אפיונם האמור,¹⁴⁸ הליכי בירור הסכסוך החלופיים הסודיים אינם מממשים אתגר זה. בהמשך לכך, דיונים סודיים של הליך יישוב הסכסוך והיעדר שקיפות של תוצאת הליך זה אינם מאפשרים הגנה מפני גורמים הפוגעים סדרתית בקבוצות אוכלוסייה חלשות: הסתרת מידע בעל ערך חברתי מעין הציבור ומביקורת מערכת המשפט מנטרלת לא רק את היכולת הכללית (שאינה רלוונטית רק כשמדובר באנשים החיים בעוני) להעשיר את הידע הציבורי, ללמוד מטעויות, לתקן פגמים חברתיים ולהעמיק את יישומם של ערכים חברתיים משותפים. במובנה הפשוט ביותר מנביעה הסתרה זו את חוסר היכולת, הציבורית והמשפטית, לבחון לאורך זמן את התנהלותם של גורמים פרטיים וממוסדים מזיקים הפועלים בשיטתיות בדרכים שיש בהן משום פגיעה בקבוצות אוכלוסייה חלשות. אכן, התנהלותו וסיומו של סכסוך בקול ענות חלושה מאפשרים לחברת ביטוח שמפלה פלחי אוכלוסייה חלשים בשל מוצאם, לחברה מסחרית שמזהמת אזורי דיור שבהם מתגוררים קבוצות אוכלוסייה החיות בעוני, לרשויות ולגורמי ממשל שמונעים מאנשים חלשים זכויות, קצבאות וסיוע יום-יומי להמשיך בפעולתם באין מפריע. הציבור אינו יודע על סיום הסכסוך, מערכת המשפט אינה יכולה לנהל פיקוח וביקורת, וגורמי תקשורת ועיתונות אינם יכולים להניח ידם על פרטיה הסודיים של הפרשה, ההסכמה או ההכרעה. בנסיבות אלה נפגעים פלחי האוכלוסייה שיכולתם העתידית להתגונן מפני עוולות, נזקים, אפליה והיעדר קבלת זכויות המוקנות להם על פי דין היא נמוכה בשל מאפייניהם החברתיים-כלכליים, הווה אומר אנשים החיים בעוני. אם נוסיף על דברים אלו את ההבנה המחקרית הרווחת שלפיה כשהנפגע הוא צד חלש, גדלים הסיכויים שיסכים לפרשה,¹⁴⁹ ברי כי לפנינו מצב דברים אבסורדי שבמסגרתו דווקא סודיותו של הליך יישוב הסכסוך בבית המשפט לתביעות קטנות פוגעת במי שהמידע מבקש להגן עליו בשל חולשתו הכלכלית, המנביעה יכולת מצומצמת מאוד להגיע למידע זה בעצמו.

לבסוף, סודיות הדיונים וההכרעות של הליכי יישוב הסכסוכים החלופיים מעודדת גורמים הפוגעים באנשים החיים בעוני כשיטת עבודה לא רק להמשיך בפעולתם המזיקה כאמור, אלא אף לנקוט קו פעולה שיטתי שלפיו (א) יש לנסות ולקנות את שתיקתו הנקודתית של נפגע במקרה נתון אגב יצירת פגיעה עתידית מתמשכת באנשים חלשים אחרים; (ב) במקרה שהוגשה תובענה כאמור, לחתור שלא לפעול על פי הוראות החוק ולא להקנות לנפגע החלש את זכויותיו. על פי קו פעולה כפול זה, התרחיש הגרוע ביותר עבור נתבעים בכוח מהסוג האמור הוא שהם ייאלצו לשלם לנפגע את מלוא זכויותיו על פי חוק. לעומת זאת בכל מקרה אחר ניתן יהיה לחמוק מאחריות ולשלם בהסכם פשרה או הליך

148 רוזן-צבי, לעיל ה"ש 1, בעמ' 78.

149 מחקרים מראים כי עושרו היחסי של המתדיין משפיע על יכולת ההתמקחות שלו, על נטייתו להסכים לפרשה ועל סכום הפרשה שהושג בסופו של דבר. ככל שהמתדיין עני יותר, כך גדלים הסיכויים שיסכים לפרשה, וכך אף סכום הפרשה יהיה נמוך מבמצב דברים שבו מדובר במתדיין בעל אמצעים. להרחבה ראו John Bronsteen, *Some Thoughts about the Economics of Settlement*, 78 FORDHAM L. REV. 467, 495 (2009). לדיון בעברית ראו אורי וייס "האפקט הרגרסיבי על הפסיקה קמא" משפטים 467, 495 (2010).

גישור פיצוי קטן בהרבה לידי מספר מועט של נפגעים, הכול תוך כדי הסתרת המידע הן מהציבור והן ממערכת המשפט.

(2) הפרטת הליך בירור הסכסוכים: משיח של זכויות וצדק לאידאולוגיה המבכרת צרכים, שלום והרמוניה

חשאייתם של ההליכים החלופיים בבית המשפט לתביעות קטנות אינה מתקיימת בחלל ריק. סודיות זו היא קודם כל ביטוי מובהק להפרטה של הליך יישוב הסכסוכים המדינתי: מקום שבו קיומם של הליכים אלה מוסט מהספרה הציבורית (בתי המשפט) לזירה הפרטית, רק הגיוני כי עצם הסכסוך, תהליך בירורו ותוצאתו יוסתרו מעין הציבור וייוותרו נחלתם הפרטית אך של מי שנוגעים לפלוגתא גופא.

תוצאתה הישירה של הפרטה זו באה לידי ביטוי קודם כול בשינוי שהתוו ההליכים החלופיים בשיח האופף את מנגנון בירור הסכסוכים: אם מערכת בתי המשפט המדינתית ממקדת את דפוס החשיבה והפעולה שלה ברעיונות ובמונחים מבוססי זכויות וצדק, הרי שמנגנוני יישוב הסכסוך החלופיים מבנים תפיסה חברתית שבבסיסה אידאולוגיה המבכרת את צורכי הצדדים, את בחירותיהם האישיות ואת שמירת השלום וההרמוניה ביניהם.¹⁵⁰ ואלו הם שורש הבעיה וליבתה: תפקידה של מערכת המשפט, ובכלל זאת של בית המשפט לתביעות קטנות, אינו מסתכם בהיותה מנגנון לפתרון סכסוכים פרטיים גרידא. למערכת זו יש ערך חברתי וחשיבות ציבורית, בהיותה מושתתת על ערכים משותפים של נמעני החברה. מכיוון שכך, היא אינה פועלת אך לצורך מקסום מטרותיהם של גופים פרטיים או רק לשם שמירה על שקט. היא פועלת גם, ובעיקר, מתוך מחויבות ליישם, לעגן, לאכוף, להפיץ, לממש ולהוציא מהכוח אל הפועל עקרונות של חיים משותפים, אתוסים חברתיים קולקטיביים ואידיאלים בעלי משמעות תרבותית.¹⁵¹ ההליכים החלופיים לבירור הסכסוך בבית המשפט לתביעות קטנות נעדרים אחריות ציבורית זו. מכיוון שכך, הם מנביעים כמה בעיות יסוד כלפי אנשים החיים בעוני:

הראשונה היא יסודית: אחד מתפקידי המובהקים של מערך בירור הסכסוכים המדינתי הוא לקדם אינטרסים ציבוריים ארוכי טווח ולהניע טיפוח זכויות וערכים חברתיים בעלי משמעות תרבותית נרחבת.¹⁵² כאשר מערך בירור הסכסוכים משיל מעליו את האחריות והמחויבות האמורה, ותחת זאת מתרכז בשמירה על שקט ומילוי צרכים אישיים, הוא פוגע בעיקר באותם פלחי אוכלוסייה הנזקקים לקידום ההכרה בזכויותיהם, להגנה הפורמלית של החוק ושל בתי המשפט ולפסיקות העקרוניות בשאלות של חלוקה הוגנת ושוויונית של משאבי החברה, הווה אומר, באנשים החיים בעוני.

Laura Nader, *The ADR Explosion – The Implications of Rhetoric in Legal Reform*, 8 WINDSOR 150 Y.B. ACCESS JUST. 269 (1988).

Owen M. Fiss, *Against Settlement*, 93 YALE L.J. 1073, 1089 (1984); Owen M. Fiss, *The New Procedure*, 54 REV. JUR. U.P.R. 209 (1985); Owen M. Fiss, *The Social and Political Foundations of Adjudication*, 6 LAW & HUM. BEHAV. 121 (1982); Owen M. Fiss, *Foreword: The Forms of Justice*, 93 HARV. L. REV. 1 (1979).

152 ראו שם. Fiss עומד על הכרה יסודית זו בכל אחד מחיבוריו שאוזכרו לעיל.

הפניית התיקים השיטתית מבית המשפט לתביעות קטנות להליכי יישוב סכסוכים חלופיים שמתקיימים על פי התצורה המתוארת לעיל עלולה לצמצם אפוא, ולעיתים אף למנוע, מקבוצות אוכלוסייה חלשות אלה להיאבק על קידום וקבלת זכויותיהם בבית המשפט, ובכך להקשות על בית המשפט לממש את הפוטנציאל הפרוגרסיבי הגלום בו. הציפייה להסכמה, לפשרה, לויתור או להפניית התיק אל מחוץ לתחום ההשפעה של בית המשפט מקטינה את מסת התיקים שעליהם יכול בית המשפט להשפיע ושבהם מתאפשרת ההזדמנות לחתור לקידום מעמדם של אלה הנזקקים לכך. היא אף יוצרת מצב דברים שבו סוגיות משפטיות הרלוונטיות למעמד האישי, החברתי והכלכלי של אנשים החיים בעוני מצויות פחות באור הזרקורים ובמרכז השיח המשפטי והתרבותי של טריבונל זה. יוצא אפוא כי הפרטתו של הליך פתרון הסכסוכים, על שינוי מערך השיח שהנביעה, יכולה אולי לשמור על שלום ולמלא צרכים אינדיווידואליים של מתדיינים מסוימים, אך בשמם של עקרונות אלה היא עלולה לפגוע בסיכוי של אנשים חלשים, יחידים וקבוצות, לקדם סדר חברתי מהסוג שייטיב דווקא עם אלו הזקוקים לשיח הזכויות המשפטי הפורמלי ולכלים המשפטיים המוכרים.¹⁵³

בהמשך לכך, כאשר הליך יישוב הסכסוך הוא פרטי, כאשר השיח המכוון אותו הוא חתירה למילוי צרכים ושמירה על שקט, וכאשר הציפייה המארגנת שלו היא שראוי לסלוח, לוותר ולהתפשר, התוצאה היא זירה דיונית שאינה מאפשרת לבעלי דין חלשים לפתח תודעת זכויות ולהיאבק על המגיע להם. כאשר הליכים חלופיים אלה עוסקים בפתרון פלוגתא נוכח הקשר נתון ולא בעקרונות, כאשר הם מתמקדים בעתיד ומזניחים את העבר, כאשר הם עוסקים בבנייה ומפקירים את ההאשמה, הם יוצרים הלכה למעשה סביבה מסוכנת עבור אנשים החיים בעוני, כזו שמדכאת ולא מעצימה, כזו שבטווח הרחוק דווקא מפחיתה את ההזדמנויות והאפשרויות לתקן פגיעות, לצמצם עוולות ולעצב שיפור תודעתי ומעשי.¹⁵⁴

אנו רואים אפוא כי הפרטת ההליך של בירור הסכסוכים ושינוי השיח שנבע ממנו יכולים לתרום, והם אכן תורמים, לשמירה על הרמוניה, שלום ושקט, אך בד בבד הם עלולים להוביל למצב דברים שבו מערכת בירור הסכסוכים המדינתית משילה את האחריות ואת המחויבות החברתית שיש לה כלפי אותם פלחי אוכלוסייה שנזקקים לכוחה ולעוצם ידה.

153 ראו Fiss, *Against Settlement*, לעיל ה"ש 151, בעמ' 1085; Sternlight, לעיל ה"ש 147, בעמ' 1661. לדיון בעברית ראו רונית זמיר "שני הפרויקטים של הגישור: הגישור בין הגמוניה להעצמה" עלי משפט י 125, 126–127, 156 (2012); מיכל אלברשטין "התנגדות לגישור: בין זכויות, תודעה משפטית ורב תרבותיות" מחקרי משפט כד 373, 401 (2008); מיכל אלברשטין תורת הגישור 125, 131 (2007).

154 מקורו של טיעון זה בניתוח פמיניסטי של הליכי יישוב סכסוך חלופיים. להרחבה ראו Trina Grillo, *The Mediation Alternative: Process Dangers for Women*, 100 YALE L.J. 1545 (1991); Lisa G. Lerman, *Mediation of Wife Abuse Cases: The Adverse Impact of Informal Dispute Resolution on Women*, 7 HARV. WOMEN'S L.J. 57, 114 (1984); Penelope E. Bryan, *Killing Us Softly: Divorce Mediation and the Politics of Power*, 40 BUFF. L. REV. 441 (1992).

(3) בידוד הפלוגתא: העלמת ההקשר החברתי, הציבורי והפוליטי של הסכסוך הספציפי

אחת מהנחות המוצא המכוננות של ההליכים החלופיים, הן במערכת בתי המשפט הרגילה והן בבית המשפט לתביעות קטנות, היא שהסכסוך הדורש יישוב הוא תוצר של פלוגתא ספציפית בין אינדיווידואלים, היינו קונפליקט שאין לו משמעות או ערך עבור מי שאינו מצוי בעמדת תובע או נתבע במחלוקת הנתונה. מכיוון שעסקינן בבני פלוגתא אוטונומיים, אך הגיוני כי הם יכולים לקבוע בעצמם מהי דרך יישוב המחלוקת המתאימה להם, אילו כללים ישלטו בהליך זה (ואילו ייעדרו ממנו), ובאיזו זירה הוא יתקיים. אלא שההתייחסות לסכסוך כאל תוצר של מקרה יחידני גרידא מנטרלת את הממד הקבוצתי הטמון בפלוגתאות רבות: היא מתעלמת מהעובדה הפשוטה שלפיה סכסוכים נתונים מייצגים לא אחת פעילות סדרתית, היא מבודדת את הפלוגתא מההקשר החברתי, הציבורי והפוליטי שבו היא נוצרה, והיא מאפשרת מתן מענה שהוא בהגדרה נקודתי ולא קולקטיבי.

כשל מחשבתי זה בולט בבית המשפט לתביעות קטנות כשהתובע הוא אדם החי בעוני. ההנחה כי תביעות שבהן מעורבים פלחי אוכלוסייה חלשים ושסבות סביב ענייני זכות, קיפוח או פגיעה הן עניין לפתרון נקודתי בלבד היא שגויה במקרים רבים: תביעתו של אדם החי בעוני בגין נזקים שנגרמו לו מפניו מהדירה ששכר או בשל תנאי תחזוקה או מגורים לא נאותים, אינה מייצגת במקרים רבים רק את האירוע הנקודתי שהקים את עילת התביעה הספציפית. מצב דברים שבו אדם החי בעוני תובע בנק, חברת ביטוח או חברת סלולר נוכח אי־קבלת זכות המוקנית לו על פי דין או מכוח חוזה, אינו מצב המייצג אירוע יחידני גרידא. גם מצב דברים שבו הופלה אדם כאמור ברכישת מוצר, בקבלת שירות או בכניסה למקום בידור ציבורי הוא בוודאי בבחינת אירוע בעל ממד חברתי־ציבורי מובהק שרק הביטוי המשפטי שלו הוא נקודתי. בכלל, התנהלות של אנשים החיים בעוני נגד חברות גדולות, נגד רשויות מקומיות, נגד משכירי דירות ונגד ספקים ונותני שירות – כל אלה מייצגים במקרים רבים רבים דפוס פעולה שיטתי, המצוי בהקשר חברתי רחב והנובע מתבנית חברתית סדרתית, שהסכסוך הנתון הוא אך ביטוי אחד מני רבים לה.

שתי תוצאות מסתברות למצב דברים זה מגלמות פגיעה בפלח האוכלוסייה האמור: ראשית, יישוב הסכסוך הנתון בהליך בירור הסכסוכים החלופי אינו פותר את הבעיה במובנה החברתי הרחב. הוא אך משתיק אותה בהעניקו לה פתרון רגעי ונקודתי העוסק בביטוי יחידני שלה, אך הוא אינו נוגע בעומקה ובשורשיה, וודאי שאינו מטפל בעצב החשוף של בעיות המבטאות אינטרסים קולקטיביים של קבוצות אוכלוסייה חלשות.¹⁵⁵ מצב דברים זה מעלים את העיוותים החברתיים שמובילים לבעיות סדרתיות שמעורבים בהן אנשים החיים בעוני: הוא משתיק עוולות חברתיות, הוא מטשטש דפוסי פעולה פוגעניים, הוא מטיח קיפוח ואפליה כלפי חלשים, והוא מסתיר הן מעין הציבור והן מביקורת מערכת המשפט את השיטתיות שמנביעה את הנסיבות שבאות לידי ביטוי בסכסוך הנתון, משל

155 ראו Marjorie A. Silver, *Uses and Abuses of Informal Procedures in Federal Civil Rights* 155 Fiss, *Against Settlement*; *Enforcement*, 55 GEO. WASH. L. REV. 482, 590 (1986) לעיל ה"ש 151, בעמ' 1078.

סכסוך ספציפי זה מתקיים במנותק מהרקע החברתי ומהשיטה הכלכלית הנוהגת, זו שמלכתחילה הבנתה את אחרותם של בעלי דין אלה. שנית, מצב דברים זה מאפשר ואף מעודד התנהלות שיטתית שפוגעת באנשים החיים בעוני. מאן דהוא, פרטי או ממוסד, שבא בדין ודברים עם אנשים חלשים ושמעוניין לקפחם קיפוח סדרתי – טוב יעשה אם יחתור לפתור את אותם סכסוכים עם יריביו בהליכי בירור הסכסוך החלופיים: שם, ורק שם, תוצג הפלוגתא בפני עצמה, במנותק ממקרים קודמים או דומים, מבלי שתובן כחוליה אחת בתוך שרשרת פגיעות כלפי נמענים חלשים. יוצא אפוא כי הצגתה של הפלוגתא במבודד, בפני עצמה, אינה רק שגויה באופן תיאורם של הדברים. כשהדברים נוגעים לאנשים החיים בעוני, הרי שלהנחה זו, על ביטוייה המעשיים, נפקויות שהן משום פגיעה דווקא בפלחי אוכלוסייה המאופיינים בחולשתם היחסית.

(4) הליכי פתרון סכסוך חלופיים כזירה המנציחה פערי כוחות, המחלישה אנשים החיים בעוני והמחזקת שחקנים חוזרים

נקודת המוצא המכוננת של הליכי בירור הסכסוך החלופיים בדבר נמעניה האינדיווידואלים של הפלוגתא אינה מסתכמת בכך. במובלע היא כוללת כאמור הנחה בדבר היכולות השוות, פחות או יותר, של בעלי הדין: גם התובע וגם הנתבע מוחזקים כבני אדם אוטונומיים, בעלי כושר קוגניטיבי, כלכלי וגופני מאוזן יחסית.¹⁵⁶ מכיוון שכך, ממשיכה ההנחה, אין כל קושי נראה לעין הן לעניין הפניית הפלוגתא מבית המשפט לתביעות קטנות להליכי בירור הסכסוך החלופיים והן לעניין התהליך והתוצאה הנובעים מהדבר: איכות טענות הצדדים, היקפן של הראיות שיוציגו ויכולות המיקוח שיבואו לידי ביטוי בהליך בירור הסכסוך החלופי הם שיכריעו את הכף בסופו של דבר, והם שינביעו את תוצאת הפלוגתא. אלא שבכל פעם שאחד מבעלי הדין הוא אדם החי בעוני יש, בהגדרה, פער כוחות ניכר בין הניצים – פער במשאבים, בכוח פוליטי, במעמד חברתי, ביכולות להקדיש זמן ומחשבה לביצור העמדה בהליך ובאפשרות לגייס עדים ומומחים שיתמכו בעמדה זו. הנחת המוצא של הליכי בירור הסכסוך החלופיים אפוא אינה רק שגויה עקרונית. במישור עמוק יותר היא אף מעניקה לגיטימציה לניצולם של פערי הכוחות הקיימים ולהעתקתם מעולם המציאות אל תוך זירת ההליך החלופי. כל זאת נאמר כאשר עסקינן כאמור בתצורת פעולתו של טריבונל שכפי שהראה הדיון בפרק שעסק בסוגיית היתר הייצוג, עיקרון יסודי בו אמור להיות השוואת יכולותיהם הדיוניות של הצדדים.

תוצאה זו מתאפשרת קודם כול בשל נפקות חולשתו של המתדיין החי בעוני: לעומת כל בעל דין אחר, יתקשה מתדיין זה במידה רבה יותר לנתח את המידע הנדרש לצורך הערכה וחיזוי של תוצאות ההתדיינות העתידיות. מצב דברים זה ממקם את המתדיין החלש, בהגדרה, בעמדה נחותה בהליך ההתמקחות המאפיין את הפשרה, כמו גם במערך השיח

¹⁵⁶ נקודת הנחה זו היא תוצאה מסתברת של הבנת ההליך המשפטי – כמו גם החלופות הקיימות לו – לפי המודל הקונפליקטואלי שהציג סקוט (ראו Scott, לעיל ה"ש 130, וכן בטקסט לאחר ה"ש 133 לעיל).

החותר להסכמות בהליך הגישור.¹⁵⁷ יתר על כן, בשונה מכל מתדיין אחר, בעל דין מהסוג האמור נזקק לכסף במידה רבה יותר ובמהירות רבה יותר. אם נוסיף לכך את העובדה שלפיה בעלי דין החיים בעוני מתקשים לממן את ההוצאות הכרוכות בהתדיינות בבית המשפט, הרי שתוצאת הדברים המסתברת היא שדווקא בעלי דין מהסוג האמור ייטו לסיים את הליך בירור הסכסוך בפשרה לא איכותית, שאינה עולה בקנה אחד עם המגיע להם על פי דין או מכוח חוזה, ובלבד שלא יאלצו לעמוד בנטל ההוצאות הכספיות המאפיין את בירור הסכסוך בתצורתו המלאה.

בהמשך לכך מתאפשרת התוצאה האמורה אף בשל אופיו של הליך בירור הסכסוך החלופי, שמעצם טיבו מנטרל את יתרונות הפיקוח והניהול השיפוטי האקטיבי של ההליך שיכול להתקיים בבית המשפט לתביעות קטנות. במסגרת הליך זה יכול בית המשפט לצמצם פערי מידע, כוח ויכולת בין צדדים לדיון, בין השאר באמצעות הבחירה לשאול שאלות מטעמו (שלא נשאלו אך נדרש להעלותן), לבדוק מיוזמתו נכסים או חפצים רלוונטיים לסוגיה שבמחלוקת, לזמן עדים שישפכו אור על עניינים שנותרו באפלה ואף לסטות מכללי הפרוצדורה והראיות, ובכך לסייע בהבנת עומק הדברים שבליבת הפלוגתא. כל אלה יכולים לסייע לבעל דין החי בעוני, שבשל יכולותיו הכספיות המוגבלות אין באפשרותו להשיג תוצאות אלה בעצמו.

אלא שערוצי האיזון הדיוני האמורים אינם נגישים לבעלי דין המוצאים עצמם בהליכי בירור הסכסוך החלופיים. גמישותם של הליכי בירור הסכסוך החלופיים לא רק מעניקים לגיטימיות לצדדים חזקים לנהוג באופן פוגעני כלפי בעלי דין חלשים¹⁵⁸ – דבר שאינו מתאפשר בהליך האזרחי הרגיל בשל אופיו הרשמי ואינו מקובל בבית המשפט לתביעות קטנות בגלל נוכחותו של השופט היושב בדיון – הם אף חסרים את אותם כלים ואת אותן יכולות הנתונות לשופט בית המשפט לתביעות קטנות, שבאמצעותם הוא יכול לסייע, ולו במעט, לאיזון הפערים המתקיימים בין בעלי הדין בעולם המציאות.

לא ייפלא אפוא כי לשחקנים חוזרים ואיתנים כלכלית יש יתרון מובהק בהליכים אלה. מחקרים מראים כי סיכויי הצלחתם בכגון דא גבוהים הרבה יותר מאלו של בעלי דין חלשים, וכי בהתנהלותם של הליכים אלו אכן ניכר דפוס פעולה המעניק למתדיינים חזקים יתרונות מובהקים על יריביהם.¹⁵⁹

Larry R. Spain, *Alternative Dispute Resolution for the Poor: Is it an Alternative*, 70 N.D. L. REV. 269, 273–274 (1994); Linda Singer, Michael Lewis, Alan Houseman & Elizabeth Singer, *Alternative Dispute Resolution and the Poor – Part II: Dealing with Problems in using ADR and Choosing a Process*, 26 CLEARINGHOUSE REV. 288, 289 (1992) 157
Richard Delgado, Chris Dunn, Pamela Brown, Helena Lee & David Hubert, *Fairness and Formality: Minimizing the Risk of Prejudice in Alternative Dispute Resolution*, 1985 WIS. L. REV. 1359, 1375–1391 (1985); Richard Delgado, *Alternative Dispute Resolution Conflict as Pathology: An Essay for Trina Grillo*, 81 MINN. L. REV. 1391, 1398 (1997) 158
Carrie Menkel-Meadow, *Do the Haves Come Out Ahead in Alternative Judicial Systems: Repeat Players in ADR*, 15 OHIO ST. J. ON DISP. RESOL. 19, 44, 48–49 (1999); Sarah R. Cole, *Uniform Arbitration: One Size Fits All Does Not Fit*, 16 OHIO ST. J. DISP. RESOL. 759 (2001); Lisa B. Bingham, *Employment Arbitration: The Repeat Player Effect*, 1 EMP. RTS. & EMP. POL'Y J. 189 (1997); Lisa B. Bingham, *On Repeat Players, Adhesive Contracts, and the* 159

מסקנת הדברים מתבקשת אפוא: המהות, התצורה והאידאולוגיה המעצבות את הליכי בירור הסכסוך החלופיים מאפשרות את העתקתם של פערי הכוחות השוררים בעולם המציאות ואת הנצחתם. אדם המאופיין בחולשתו ימצא עצמו בהליכים אלה בעמדה דיונית נחותה, ואילו אדם, גוף או מוסד חזק יוכלו לתרגם את חוזקם ואת עושרם מההווה החיצוני להליכים אלה לכדי עמדה דיונית עדיפה במסגרתם.

(ד) סוף דבר: על שימוש (לא) מושכל בחלופות דיון בבית המשפט לתביעות קטנות הליכי בירור הסכסוך החלופיים בבית המשפט לתביעות קטנות אינם מבטאים משטר דיוני ניטרלי. מכיוון שכך, פעמים רבות הם אינם מבשרים טובות עבור אנשים החיים בעוני. ההפך הוא הנכון. שימוש תדיר ושיטתי בפשרות, בגישור ובבוררות במתכונתם הנוכחית בבית המשפט לתביעות קטנות עלול לשרת דווקא את כוונותיהם ואת תפיסת עולמם של אלו שחשים מאוימים מאקטיביזם שיפוטי בעניינים חברתיים, ולכן מבקשים לצמצמו ולהגבילו ככל האפשר. ככזו, מהווה ההפניה ההמונית של סכסוכים המתנהלים בבית משפט זה להליכים חלופיים המתקיימים בתצורה זו משום סכנה דווקא לאלה הסבורים כי ביכולתו ומחובתו של בית המשפט לתביעות קטנות לממש את הפוטנציאל הפרוגרסיבי הגלום בו, לקדם ולהעצים את מי שמאופיין באחרותו. ודוק, הפניית סכסוכים משפטיים לחלופות הליך כאמור אינן בבחינת רע כשלעצמו. הליכי פתרון סכסוך חלופיים הם אמצעי טבעי, נחוץ וחשוב הן עבור בעלי דין רבים והן עבור מערכת המשפט.¹⁶⁰ אלא, וזה עיקר, כאשר בבית המשפט לתביעות קטנות מדובר, הרי שבשל הפוטנציאל הפרוגרסיבי הרב הגלום בו, טוב ונכון יהיה לנהוג בחשדנות כלפי הליכים כאמור במסגרת זירה זו.

ההכרה כי הליכי בירור הסכסוך החלופיים כוללים, בהגדרה, פוטנציאל פגיעה באנשים החיים בעוני מחייבת – לשם מימוש הפוטנציאל הפרוגרסיבי של בית המשפט לתביעות קטנות – שימוש מושכל, מוגבל וזהיר בהם. מכיוון שעיקרם של הליכי בירור הסכסוך החלופיים אינו עומד להשתנות, לפחות לא בעתיד הנראה לעין, נראה כי המפתח לצמצום פערי הכוחות שמבטאים הליכים אלה מצוי בהתערבות, באסדרה ובפיקוח שיפויים קפדניים ונרחבים. כל עוד ייוותר שדה פעולה זה לא מפקח דיו, כפי שאכן קורה בבית המשפט לתביעות קטנות, תימשך הפגיעה הפוטנציאלית שמאפשרים ההליכים החלופיים באנשים חלשים. לעומת זאת מעורבות שיפוטית סדורה, כזו שהחלטותיה מתפרסמות ברבים במקרים מסוימים, כזו ששוקלת היבטים של צדק וזכויות בפתרון הסכסוך, כזו שאינה מעלימה את ההקשר החברתי שבו מצויה הפלוגתא הנקודתית, כזו שבוחנת את כנות ההסכמה להתדיין בהליך החלופי, וחשוב מכול, כזו שמפנימה את אחרותם של אנשים

Use of Statistics in Judicial Review of Employment Arbitration Awards, 29 MCGEORGE L. REV. 223 (1998).

Samuel Issacharoff & Robert H. Klonoff, *The Public Value of Settlement*, 78 FORDHAM L. REV. 1177 (2009); Leora Bilsky & Talia Fisher, *Rethinking Settlement*, 15 THEORETICAL INQ. L. 77 (2014).

החיים בעוני במציאות חיינו ומאמצת בהתאם לכך חשיבה שחותרת לכבד ולהעצים אותם באשר הם – יכולה לשנות את מצב הדברים הקיים על ראשו.

3. נוהג שלישי: התעלמות מתכליתם של כללים דיוניים והימנעות מקביעתו של מתווה דיוני חלופי סדור שלאורו יתנהל ההליך המשפטי

(א) האיוון הנדרש בהקפדה על החלת כללי דיון: אפיונה של הבעיה בעיני רבים נתפסת הקפדה שיפוטית קשיחה על כללי הדיון האזרחי משום התנהלות נפסדת שיש בה כדי להוביל פעמים רבות למכשול מפני עשיית צדק, הן במישור ניהול ההליך עצמו והן באשר לתוצאתו.¹⁶¹ אלא ששמירה הדוקה על כללי הפרוצדורה האזרחית טומנת בחובה יתרונות רבים, מוכרים וידועים גם כן, ובהם קידום ניהול המשפט ביעילות וביציבות,¹⁶² ביסוסה של שקיפות שיפוטית (המבטיחה בין השאר היעדר משוא פנים)¹⁶³ וכמובן חיזוקה של הוודאות והצפיות מצידם של בעלי הדין בכוח ובפועל, שבשל ההסתמכות על הוראות הדיון יכולים לתכנן את פעולותיהם העתידיות בבירור ולבחור מרצונם ובמודע כיצד לנהוג.¹⁶⁴ יחס דואלי זה לסדרי הדין מחייב את בית המשפט לאיוון תמידי בין נוקשות לגמישות, בין קפדנות באכיפתו של סדר ההליך ובין התרת הרסן הדיוני.

האיוון השיפוטי האמור מקבל בבית המשפט לתביעות קטנות ביטוי רעיוני ונורמטיבי מובהק בשל אופיו המובחן של טריבונל זה. בית המשפט לתביעות קטנות אינו כפוף להוראות הדיון הקבועות בתקנות סדר הדין האזרחי אלא פועל לפי הוראות תקנות השיפוט, שמכוחן הוא מכונן סדר הליכי ומתווה ראייתי שנראה בעיניו ככזה שיתרום להפיכת הליך בירור הפלוגתא בין הצדדים לפשוט, מהיר, זול ונגיש יותר.

עמידה על תכלית אחרונה זו של הדברים ניתן למצוא כבר בדברי ההסבר להצעת החוק המקורית שכוננה את סמכותו של בית המשפט.¹⁶⁵ גם שם וגם בדברים שנאמרו בדיונים שנערכו בכנסת לקראת הקריאה הראשונה ולקראת הקריאות השנייה והשלישית, הודגש כי פישוט הפרוצדורה הוא בבחינת פררוגטיבה של בית משפט מובחן זה, והוא יתבצע אד הוק מכיוון שבנסיבות העניין המונח לפניו סבור בית המשפט כי יהיה נכון וצודק לעצב סדר דיוני וראייתי שונה מזה המקובל והתקני.¹⁶⁶ הבנה יסודית זו מצאה את ביטוייה המפורש בהוראת סעיף 62 לחוק בתי המשפט ובהוראת תקנה 9 לתקנות השיפוט. הוראות אלה קובעות כי לבית המשפט נתונות סמכויות הדיון של בית משפט שלום מן המניין, אולם הוא רשאי שלא להשתמש בסמכויות אלה, והלכה למעשה להחליף את הוראות הדיון המחייבות באחרות, "אם נראה לו הדבר מועיל יותר להכרעה צודקת ומהירה".¹⁶⁷

161 ע"א 189/66 ששון נ' "קדמה" בע"מ, בית חרושת למכונות וציוד, פ"ד כ(3) 477, 479 (1966).

162 בש"א 2399/11 זנגריה נ' זנגריה (פורסם בנבו, 30.3.2011).

163 רוזן-צבי, לעיל ה"ש 1, בעמ' 73.

164 שם, בעמ' 58–59.

165 הצעת חוק שיפוט בתביעות קטנות, התשל"ה–1975, ה"ח 208, 209 (במסגרת ס' 4 להצעת החוק, כמו גם במסגרת דברי ההסבר לסעיף זה).

166 ד"כ 73, לעיל ה"ש 17, בעמ' 2871, 2886; ד"כ 77, לעיל ה"ש 17, בעמ' 3510–3511.

167 תק' 9 לתקנות השיפוט, וסיפת ס' 62(ב) לחוק בתי המשפט.

אלא, וזה עיקר, שבהוראות אלה לא הייתה כוונת המחוקק, כמו גם כוונת מתקין התקנות, להפוך את בית המשפט לתביעות קטנות למקום שבו מופקעים מהזירה הדיונית כל כללי הפרוצדורה וסדרי הראיות. אם זו הייתה הכוונה, לא היה נקבע בהוראת תקנה 13 לתקנות השיפוט בתביעות קטנות כי "בית-המשפט יקבע את סדר הבאת ראיות וטענות הצדדים בדרך שנראית לו" – פשיטא כי במקום ללא סדרי דין אין כל צורך בהוראה כגון דא. כל כוונתם של מנסחי ההוראות אלה הייתה לאפשר גמישות מושכלת בדרכי בירור המשפט בשל אופיו המובחן של טריבונל זה, שבו למהירות הדיון ולפשטות ההכרעה חשיבות קריטית עבור מתדיינים רבים.

התמונה אפוא היא זו: בקובעם את ההוראות הנורמטיביות המאפשרות לבית המשפט לתביעות קטנות שלא להיות כפוף להוראות הדיון והראיות התקניות, לא התכוונו המחוקק ומחוקק המשנה להשיל מעל כתפי בית המשפט את החובה והצורך לעמוד בכללים דיוניים ככלל. ההוראות אלה לא באו כדי לאיין לחלוטין את הצורך להשתמש בבית משפט זה בסדרי דין, או גרוע מכך, כדי לעשות בהם שימוש שרירותי, לא עקיב ולא אחיד. ההפך הוא הנכון. כל שעמד ביסוד הכוונה המקורית של שני אלה היה כי אי-הכפיפות להוראות הפרוצדורה התקנית תאפשר את עיצובם של כללי דיון המותאמים למאפיינים הייחודיים של טריבונל זה.

בפועל, וכפי שיוצג להלן, בית המשפט לתביעות קטנות אינו מתנהל לפי כוונה זו. למעשה, היעדר ההתייחסות העקיבה לסדרי הדין ולדיני הראיות, ובעיקר אי-קביעתן של ההוראות פרוצדורה ברורות ושיטתיות, הן מאפיין מובהק של טריבונל זה.¹⁶⁸ פעילות זו נעשית כדבר שבשגרה, מעשה יום ביומו, בהתעלמות מתכליתם של כללים אלה, ובעיקר ביצירת התנהלות משפטית שעיקרה ריק דיוני רנדומלי שבו אין שוררים עוד כללי דיון וראיות מחייבים ואחידים, ובו נתונות טענות וראיות של בעלי הדין לשיקול דעתו של כל שופט ושופט היושב בדיון. ירצה בכך – יחיל כללי דיון וראיות כראות עיניו, ללא סדר, ללא היגיון מארגן, ללא מסגרת מחייבת או התוויה של שיקול דעת. לא ירצה בכך – לא יחיל כללי דיון וראיות, וגם לא יקבע מסגרת חלופית שתבוא תחת הכללים התקניים.

לא זו הייתה כוונתם של המחוקק ושל מחוקק המשנה בקובעם הוראות אלה, ובצדק לא הייתה. על הפעלה של סדרי הדין להיות מחושבת, לשרת תכלית ברורה ולפעול נקודתית על מנת לאפשר הכרעה שיפוטית ראויה בנסיבות העניין. כך בהליך האזרחי התקני וכך בבית המשפט לתביעות קטנות. כללי הדיון אינם דבר להתעלם ממנו, להפעיל וליישם באופן שרירותי, משל היו סרח עודף או זבוב טורדני שכל שנדרש לגביו הוא סילוק מהיר במחי יד. אכן, "אין הפרוצדורה מיטת סדום אך גם מזון סתם אין היא, שאתה מקפלו וזורקו ממקום למקום".¹⁶⁹ "מטרתם של סדרי הדין לקבוע כללים לניהול משפט באופן יעיל ויציב, הידוע לצדדים מראש".¹⁷⁰ בכך אף חשיבותם העיקרית: הם מעצבים מסגרת ברורה למתן הכרעה

168 על היות הדבר ממאפייני היסוד של בית המשפט ראו סיני דויטש "בית-המשפט לתביעות קטנות כמגן הצרכן" עיוני משפט ח 345, 362 (התשמ"ב); בכר וקליין, לעיל ה"ש 15, בעמ' 338; לינדר-גנץ, לעיל ה"ש 135.

169 ע"א 430/74 בסמך נ' גזית תכנון שירותי אדריכלים והנדסה בע"מ, פ"ד כט (1) 228, 234 (1974).

170 עניין זנגריה, לעיל ה"ש 162.

שיפוטית מושכלת, המאפשרת "להגן על הזכויות הדיוניות של בעלי הדין, ולהבטיח להם את יומם בבית-המשפט [...] תוך שמירה על השוויון במעמד הדיוני כלפי בית-המשפט".¹⁷¹

מהי אפוא מהותה של ההתנהלות השיפוטית הרווחת בטריבונל זה, ובאופן נקודתי מהי משמעות העומק שהיא מביעה כלפי בעלי דין החיים בעוני? על מנת להבין את התשובה לשאלה זו יש לחזור ולבחון את תכליתם של כמה כללי דיון אזרחי יסודיים, בתוך כדי עמידתנו על אופן מימושם של אלה בבית המשפט לתביעות קטנות. בתוך כך יאפשר דיון מעין זה להציף את בעיית היסוד האמורה אל מעל לפני השטח.

(ב) אופני החלתם של כללי הדיון ומשמעותם של הדברים בעניינם של בעלי דין החיים בעוני

לאיונם של כללי הדיון בבית המשפט לתביעות קטנות, להחלתם השרירותית ולהימנעות השיפוטית לקבוע מתווה פרוצדורלי סדור יש משמעות רוחב הנוגעות בראש ובראשונה לכל בעלי הדין הבאים בשעריו של טריבונל זה (מבלי שננסה לאפיין אותם חברתית-כלכלית): התנהלות שיפוטית מעין זו לא רק שהיא מובילה להיעדר ודאות וצפיות מבחינתם של בעלי הדין ולא רק שהיא מצמצמת את היכולת המוסדית לבקר ולבחון את טיבן של ההחלטות השיפוטיות שניתנות בטריבונל זה. ברובד היסודי ביותר היא קודם כול מאפשרת יחס שונה לבעלי דין שווים, ובכך מביעה חוסר כבוד כלפי נמעניה, באפשרה לנהוג בהם ולהכריע בעניינם מבלי שיתאפשר להם לעמוד על מימוש זכויותיהם ביציבות, בעקיבות ובבירור.¹⁷²

כשבאנשים החיים בעוני עסקינן, קיימת משמעות עומק נוספת להתנהלות שיפוטית זו: כמה מכללי הדיון האזרחי נועדו, בין שאר תפקידיהם, לא רק לאפשר סדר הליכי, לכונן יציבות דיונית ולעצב מערך זכויות וחובות תקני של בעלי הדין אלא גם, ולמצער הלכה למעשה, לשמש אמצעים להגנה על בעלי דין חלשים, לצמצם את הפערים בינם ובין שאר המתדיינים בהליך המשפטי ולהעניק את האפשרות הכנה של הבטחת ההכלה החברתית שלהם ושל השתתפותם הפעילה וההוגנת בזירה הדיונית.¹⁷³ מנגנונים דיוניים אלה מסמלים ומבטאים את לב ליבה של המלחמה באחרותם של אנשים החיים בעוני במסגרת ההליך המשפטי. הם נאבקים בהדרה, בשוליות ובהפרדה שחווים אנשים אלה בהופכם למתדיינים שקולם נשמע ושדרישותיהם זכאיות ליחסו המובחן והמכבד של בית המשפט. כפי שנראה להלן, זו גם הסיבה שהחלה שרירותית של הוראות הדין המכוננות מנגנונים דיוניים אלה,

171 ע"א 2328/07 גיל נ' דרזנר, פס' 8 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה (פורסם בנבו, 3.5.2009).
172 Julian A. Sempill, *Ruler's Sword, Citizen's Shield: The Rule of Law & the Constitution of Power*, 31 J. L. & POL. 333, 366–374 (2016); Timothy Endicott, *The Oxford Lecture on Arbitrariness*, 27 CAN. J. L. & JURIS. 49 (2014); Thomas I. Cook, *Law, Arbitrariness and Ethics*, 30 CAL. L. REV. 151 (1942).
173 Helen Hershkoff, *Poverty Law and Civil Procedure: Rethinking the First Year Course*, 34 FORDHAM URB. L. J. 1325 (2007); Kevin R. Johnson, *Integrating Racial Justice into the Civil Procedure Survey Course*, 54 J. LEGAL EDUC. 242 (2004); George Olshausen, *Rich and Poor in Civil Procedure*, 37 GUILD PRAC. 77 (1980).

מבלי לקבוע מתווה סדור בעניינם, עלולה לפגוע בעיקר במתדיינים המאופיינים בעוניים, תוך שהיא מבנה ומשמרת את חולשתם.

(1) צמצום פעולתם של מנגנוני תיעוד, הנמקה ופומביות דיוניים ומוסדיים

מה משותף לצורך לנהל פרוטוקול של הדיון שנערך בבית המשפט, לנמק את ההחלטה השיפוטית בסופו של דיון זה ולפרסם בשיטתיות פסקי דין? ומהי המשמעות מבחינתם של בעלי דין חלשים בהיעדרו של פרוטוקול דיון המייצג את עיקרי הדברים שנאמרו, הוסכמו והוחלטו בבית המשפט, של היעדר החלטה שיפוטית המבטאת תהליך חשיבה סדור ושל אי-פרסום מסודר ומקיף של פסקי דין כשבבית המשפט לתביעות קטנות עסקינן?

פשיטא כי שלושה אמצעים אלה מקדמים, כל אחד בדרכו, את הגברת השקיפות בבית המשפט באמצעות שמירה על רצף של זרימת מידע בנוגע למתרחש בין כתליו. בכך הם מאפשרים ביקורת של ערכאת הערעור על החלטות בית המשפט (ולכן גם את הסיכוי לקבלת תוצאות שיפוטיות נכונות ומדויקות יותר), הם מהווים את הבסיס לקיומו של דיון ציבורי על אודות פסיקתו, הם מקנים לחוקרים את היכולת לתעד ולנתח את המונח ביסוד החלטות אלה, הם מקדמים יעילות מוסדית, והם תורמים לחיזוק אמון הציבור במערכת המשפט ובפעולתה.¹⁷⁴ כשמדובר בבית המשפט לתביעות קטנות מבטאים אמצעים אלה גם את הסיכוי שקיים לבעל הדין שהפסיד בערכאה הראשונה לנסות ולהצביע על עילה למתן רשות ערעור: בשל אופיו המובחן של טריבונל זה, אמת המידה למתן רשות הערעור היא מחמירה במיוחד. מכיוון שכך, רק הצבעה על טעות שיפוטית גלויה – כזו שבמסגרתה נפל פגם מהותי בולט וברור בפסק הדין – היא שתוכל לאפשר לבעל הדין שהפסיד בערכאה הדיונית לפנות לבית המשפט המחוזי בבקשת רשות ערעור.¹⁷⁵

אלא שלשלושת המנגנונים האמורים קיים מכנה משותף נוסף, סמוי מן העין: כולם מבטאים את היכולת, את הכוח ואת ההזדמנות של אנשים החיים בעוני להישמע, להיראות ולהיות משתתפים שווי ערך ושווי זכויות בתוככי הזירה המשפטית. תיעוד הדברים הנאמרים בהליך המשפטי בפרוטוקול הדיון, התייחסות מנומקת ומבוררת לדברים אלה ופרסום בפומבי של הטענות, של ניתוחן המשפטי ושל ההכרעה בעניינן, הן כולן פעולות מבוססות-כבוד המייצגות אמירה ברורה של בית המשפט כלפי בעלי דין המאופיינים בחולשתם: אנו "רואים" אתכם, אינכם שקופים בעינינו, המערכת המשפטית מקשיבה לכם קשב רב ומתייחסת ברצינות לטענותיכם במנותק ממצבכם הכלכלי וללא קשר למעמדכם החברתי. אכן, הכלים הדיוניים האמורים הם גם מנגנונים מוסדיים המעניקים לבית המשפט את ההזדמנות להעביר לנמעניו, בין שאלו מאופיינים בחולשתם היחסית ובין שלא, מסר נורמטיבי של הכלה חברתית, המאפשר השתתפות מכבדת בהליך לכל רובדי האוכלוסייה, המתיר גם לחלשים כלכלית להיות חלק מעיצוב מערך הזכויות והחובות החברתי. בית משפט המקדיש זמן לנמעניו אינו מזלזל בהם. הוא מתעד את אמירותיהם, מנמק את

174 רוזן-צבי, לעיל ה"ש 1, בעמ' 77–92.

175 רע"א 2095/15 אולמי נפטון בת ים בע"מ נ' משיח, פס' 4 (פורסם בנבו, 20.5.2015); רע"א 7535/16 דהרי נ' לדרמן, פס' 6 (פורסם בנבו, 26.12.2016); חבקין ונמרודי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 401.

החלטותיו בעניינם ואף דואג לפרסם קביעות מנומקות אלה ברבים למען יובן על ידי כולם: עסקינן באזרחים שווים.

מנגנוני התייעוד, ההנמקה והפרסום הדיוניים בתביעה פלונית מעבירים אפוא מסר ובאים אפוא לשרת לא רק את בעלי הדין הספציפיים מושאי אותה תביעה, אלא אף את הציבור כולו. הם מאפשרים את עיצובו של המסר האמור באמצעות מתן פומבי לאמירות, להסכמות ולנימוקים מושא התביעה וההכרעה בה, הם מתירים איתור, למידה וניתוח של הכרעת בית המשפט בנוגע לאלה (ולכן מקיימים פוטנציאל של הגנה על בעלי דין חלשים ושל שינוי ושיפור עתידי), ובאמצעות כל אלה הם אף מעניקים לממסד המשפטי את הזכות להילחם באחרותם של אנשים החיים בעוני, באפשרם להם לנכוח ובאפשרם לקולם להדהד בין כותלי הזירה המשפטית.

תקנות השיפוט בתביעות קטנות קובעות את הכלל שלפיו בית המשפט אומנם נדרש לעמוד בדרישת ההנמקה ובחובת ניהול פרוטוקול הדיון, אך בתמציתיות בלבד.¹⁷⁶ בקביעה זו יש היגיון רב. הנמקה תמציתית ותייעוד עיקרי הדברים שאירעו בבית המשפט (בשונה מהנמקה ארוכה ומתייעוד מדוקדק) יכולים לסייע בהפחתת עלויות הדיון לצדדים, בהגעה להכרעה שיפוטית במהירות, ביעילות ובפשטות, כיאה לאופיו ולתכליתו של טריבונל מובחן זה.

אלא שבמצאות הדברים נראים אחרת. עיון ברישומי פסקי הדין שנתקבלו בבית המשפט לתביעות קטנות (כפי שאלו הגיעו לידי הח"מ מהנהלת בתי המשפט) מעלה כי רבות הן ההחלטות הסוטות מהוראות אלה כשאין מקיימות את הדרישה האמורה בעניין תמציתיות ההנמקה והתייעוד.

דרך אחת לפעול כאמור היא באמצעות מתן פסק דין בתובענה המסתכם במילה "כמבוקש". ודוק: אין מדובר בהחלטה שיפוטית לבקשת ביניים שהעלה בעל דין במסגרת ההליך אלא בפסק דין סופי המכריע בתובענה כולה. רישומי פסקי הדין האמורים מראים כי דרך פעולה זו רווחת בקרב שופטי בית המשפט לתביעות קטנות, וכי היא ננקטת זה שנים הן באשר לטענות התובע (שאז בית המשפט מקבל את תביעתו במלואה) והן באשר לטענות הנתבע (שאז בית המשפט דוחה את התביעה לחלוטין).¹⁷⁷

176 בעניין פרוטוקול הדיון ראו תק' 14 לתקנות השיפוט. בעניין הנמקת פסק הדין ראו את לשון תק' 15 (ב), שם.

177 ת"ק (ת"א) 16761-09-15 בן שלמה נ' הראל ביטוחים ופיננסים (פורסם בנבו, 19.5.2016); ת"ק (ת"א) 9615-09-08 מלמד נ' נופש ישיר בע"מ (פורסם בנבו, 23.11.2009); ת"ק (י-ם) 24798-10-10 ניאזוב נ' סיני (פורסם בנבו, 18.1.2011); ת"ק (י-ם) 55054-01-11 מורסיאנו נ' שירון יוזמות (פורסם בנבו, 22.5.2011); ת"ק (חד') 41433-07-10 פיאדה נ' עיריית חדרה (פורסם בנבו, 28.3.2011); ת"ק (חד') 22463-01-11 כחלון נ' חברת החשמל לישראל בע"מ (פורסם בנבו, 6.3.2011); ת"ק (חד') 43138-12-10 חשן נ' מסארווה (פורסם בנבו, 28.4.2011); ת"ק (י-ם) 21987-06-10 נסאסרה נ' שטייגמן (פורסם בנבו, 18.1.2011); ת"ק (נצ') 8522-09-16 בקשי נ' החברה לפיתוח החברה לפיתוח (פורסם בנבו, 1.12.2016) (הטעות בציון שמה של הנתבעת הוא במקור. בפסק דין זה לא טרח בית המשפט לא רק להביא את תמצית פרוטוקול הדיון או את תמצית נימוק הכרעתו, אלא אף לציין את שמה המלא של הנתבעת).

דרך שנייה לסטות מהוראות מנגנוני התייעוד וההנמקה ננקטת כאשר בית המשפט סומך את ידיו על הסכמת הצדדים לסיום הסכסוך ביניהם בפשרה. גם במקרים אלה, הרווחים מאוד בין כתליו של טריבונל זה, בולטים בהיעדרם הנימוק והתייעוד, ולו המינימליים, שלהם בית המשפט מחויב, ופסקי הדין מתחילים ומסתיימים, רובם ככולם, בשמחה שמביע בית המשפט על קיומה של הפשרה ובברכות שהוא מרעיף על המתדיינים בהסכימם לה.¹⁷⁸

דרך שלישית לפעול בניגוד לחובת ההנמקה והתייעוד, גם היא בבחינת התנהלות סטנדרטית בבית המשפט לתביעות קטנות, ננקטת כשפסק הדין הסופי בתובענה כולה מתמצה ב"שורה תחתונה" אחת, הווה אומר בקביעה מנותקת-הקשר, רקע ופרטים, שכל כולה הוראת ביצוע מכיוונו של בית משפט לכיוונו של בעלי הדין. על פי רוב מדובר בהחלטות שיפוטיות המחייבות את הנתבע לשלם לתובע סכום כסף כלשהו, או כאלו המורות על מחיקתה או דחייתה של התביעה, והן ניתנות ללא הנמקה כלל, ומבלי שצורך להן פרוטוקול דיון.¹⁷⁹

המכנה המשותף של כל הפרקטיקות האלה הוא פשוט: כאשר בית המשפט לתביעות קטנות מפעיל כל אחת מהן, לא יכול אדם שלא היה צד לדיון המשפטי להבין את מסכת העובדות שהובילה לסכסוך (כלומר את עילת התביעה), להתחקות אחר דרישתו המקורית של התובע בכתב תביעתו (כלומר אחר הסעד המבוקש), לברר את הפער שבין סעד מבוקש זה ובין התוצאה הסופית של פסק הדין או לנתח את מידת האחריות שמגלמת התנהגותו של הנתבע כלפי התובע, התנהגות שיש לה משמעות רוחב חברתית כשמדובר בגוף איתן כלכלית שהוא בבחינת נתבע סדרתי. למעשה, בכל פעם שבית המשפט נוקט אחת מפרקטיקות אלה הוא מוציא מתחת ידו טקסט משפטי חסר ערך מוסף מבחינה אופרטיבית עבור מי שאינו בעל דין בתובענה זו. אבל בעשותו כן, הוא עושה דבר נוסף: כאשר הוא בוחר שלא להעניק מקום פומבי, מנומק ומבורר לטענות של תובעים המאופיינים בחולשתם היחסית, הוא בוחר אף שלא לאפשר לקולם של בעלי דין אלה להישמע ברבים, להיקלט בקרב קוראים חיצוניים ולהשפיע על עמדותיהם ומחשבותיהם בנוגע לחוק ולמשפט. בפעולות אלה – אי-תייעוד, אי-הנמקה ואי-קיומו של דיון מבורר ופומבי – הוא תורם להמשך קיומו של המצב הנוהג שלפיו מקומם של בעלי דין אלה בזירת המשפט האמורה

178 ת"ק (עכו) 53135-06-16 סגנוני נ' סלקום ישראל בע"מ (פורסם בנבו, 12.9.2016); ת"ק (עכו) 51572-02-15 כעביה נ' חברת החשמל לישראל בע"מ (פורסם בנבו, 11.1.2016); ת"ק (פ"ת) 30514-02-11 ניסן נ' קל אוטו בע"מ (פורסם בנבו, 4.7.2011); ת"ק (י-ם) 27396-01-11 שריקי נ' אולי (פורסם בנבו, 29.8.2011); ת"ק (פ"ת) 3094/08, 7279/08 דרור נ' סגל (פורסם בנבו, 17.2.2009); ת"ק (ב"ש) 892-09 אלכסיי נ' סורין (פורסם בנבו, 4.8.2010); ת"ק (ת"א) 19104-07-10 דומן-חן נ' שמולביץ (פורסם בנבו, 4.7.2011).

179 ת"ק (חי') 43507-12-11 פלדי נ' לכיש טורס חברה לנסיעות ותיירות (1979) בע"מ (פורסם בנבו, 19.1.2012); ת"ק (ק"ש) 16172-03-12 אלון נ' אלון (פורסם בנבו, 19.4.2012); ת"ק (מס') 20375-11-11 אלדין נ' אלדין (פורסם בנבו, 3.1.2012); ת"ק (נת') 13954-05-09 נוימן נ' הראל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 28.12.2009); ת"ק (קר') 49797-02-11 מג'די נ' כלל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 13.4.2011); ת"ק (חי') 22107-02-11 חזן נ' גילן (פורסם בנבו, 10.7.2011); ת"ק (נת') 33717-05-15 טל נ' מי מיקרון בע"מ (פורסם בנבו, 29.2.2016).

הוא שולי, וממילא שיכולתם להיכנס אל לב ליבה של עשייה זו ולהשפיע מתוכה על זולתם היא חסרת חשיבות.

השלמת התמונה האמורה מתאפשרת באמצעות הכרת הפרקטיקה הנוהגת בעניין מנגנון פרסום פסקי הדין של בית המשפט לתביעות קטנות. רק מיעוט מהחלטות שיפוטיות אלה אכן מתפרסם ברבים.¹⁸⁰ רוב רובם של פסקי הדין הניתנים בערכאה זו נותרים מנת חלקם של בעלי הדין בלבד ואינם מגיעים לתודעה של נמענים אחרים. למעשה, עיקר הקורפוס המשפטי המבסס את התנהלותו ואת קביעותיו של בית המשפט לתביעות קטנות – ובו מיהות השחקנים שיש להם חלק בזירה משפטית זו, סוג התביעות הנדונות בו ויחסו של בית המשפט לתובעים ולנתבעים מסוגים שונים – נותר רובו ככולו עלום עד לקבלת מידע נקודתי מהגורמים המוסמכים לכך.¹⁸¹

גם בכך, בדיוק כמו בעניין מנגנוני התייעוד וההנמקה, יש משום תרומה למצב דברים חברתי שבו לא רק שקולם של תובעים חלשים שהגישו תביעה וניהלו הליך משפטי אינו נשמע באופן משמעותי, אלא אף להכרה של תובעים חלשים עתידיים, אלה ששוקלים הגשת תביעה כאמור, בדבר יכולתם להשתתף השתתפות מלאה ולהיות חלק פומבי, ולכן נראה לעין, מאינטראקציה חברתית זו. דבר הלמד מעצמו: כשמצמצם מקומם של מנגנוני התייעוד, ההנמקה והפומביות הדיוניים בבית המשפט לתביעות קטנות, נפגעים לא רק הערכים המוכרים והידועים כדוגמת שקיפות, יעילות והיכולת לקיים ביקורת עתידית אפקטיבית אלא גם, וחשוב לא פחות מכך, היכולת המוסדית של מערכת המשפט לממש את הפוטנציאל הפרוגרסיבי הטמון בבית המשפט לתביעות קטנות ולהילחם באחרותם החברתית של אנשים החיים בעוני.

(2) יחס לא אחיד כלפי מנגנון לגילוי מידע שתכליתו צמצום פערי כוחות בזירה הדיונית

הליכי גילוי מוקדם הם שם כולל לכמה וכמה מנגנונים דיוניים המופעלים בשלבי המשפט הראשונים בהליך האזרחי התקני, שבמסגרתם מחליפים בעלי הדין מידע שקשור לסכסוך המשפטי התלוי ועומד, על פי רוב לצורך הכנתו של השלב הדיוני הבא, שלב ההוכחות.

180 ספירה ידנית שביצע הח"מ במאגרי המידע המקוונים "נבו", "תקדין", "פדאור", "פסק-דין" ו"דטה חוק ומשפט" העלתה כי בשנת 2017 פורסמו במאגרים אלה 19,252 פסקי דין של בית המשפט לתביעות קטנות אף שעל פי נתונים רשמיים שפרסמה הנהלת בתי המשפט ניתנו בערכאה זו 50,271 פסקי דין בשנה זו (ראו הרשות השופטת בישראל דו"ח שנתי 2017 25 (2018) <http://bit.ly/2UreNo7>). חשבון פשוט מראה כי בשנה זו פורסמו ברבים רק 38.2% מסך כל פסקי הדין שנתן בית המשפט לתביעות קטנות. מצב דומה היה בשנת 2016. בשנה זו פורסמו במאגרי המידע המקוונים 13,330 פסקי דין אף שניתנו בה 43,944 פסקי דין (ראו הרשות השופטת בישראל דו"ח שנתי 2016 25 (2017) <http://bit.ly/2UqCdtD>). גם כאן אפוא פורסמו רק 30.3% מסך כל פסקי הדין שפורסם בית המשפט. ושוב, הדברים חוזרים על עצמם גם בשנת 2015. בשנה זו פורסמו 14,007 פסקי דין במאגרי המידע המקוונים מתוך 41,878 פסקי דין שנתן בית המשפט (ראו הרשות השופטת בישראל דו"ח שנתי 2015 26 (2016) <http://bit.ly/2RXyszi>), כלומר פרסום של 33.4% מסך כל פסקי הדין שניתנו בשנה זו.

181 ולראיה, לצורך קיומו של מחקר זה נדרש הח"מ להגיש בקשות חופש מידע להנהלת בתי המשפט, ובהן לבקש פרטי מידע שונים על אודות תיקים שהתנהלו בטריבונל זה, אך רובם ככולם לא פורסמו ברבים או לא הונגשו לעיונו של מי שאינו בעל דין בתובענות אלה.

נהוג לסבור כי לחלופת המידע בין בעלי הדין יש שתי מטרות עיקריות: ראשית, ביסוסו של הליך משפטי מיועד, נטול הפתעות, המבוסס על חשיפת העובדות מושא הפלוגתא, בשונה מהסותרתן. שנית, קידום פשרות וצמצום מחלוקות התובענה.¹⁸² תפיסה קונפליקטואלית של ההליך האזרחי רואה אפוא בהליכי הגילוי המוקדם משום הליך ביניים שמטרתו לסייע לבעלי הדין הניצים ולהעניק להם כלים לסיים את הסכסוך סיום מיטבי, אם באמצעות האפשרות להימנע לחלוטין מהתדיינות שיפוטית ואם, משהוחלט על קיומו של הליך כאמור, באמצעות הכנה שלמה וכוללת, עובדתית וראייתית לשלב ההוכחות.¹⁸³ אף שמפתה לחשוב שדי באלה כדי לעמוד על תכליתיו של הגילוי המוקדם, הרי שבכך לא סגי. היסטורית ומעשית נוצרו הליכי הגילוי המוקדם כדי לשרת ייעוד אחד נוסף – פתיחת דלתו של בית המשפט בפני קבוצות אוכלוסייה חלשות חברתית-כלכלית באמצעות הנגשתו של מידע רלוונטי לפתרון הסכסוך: אחת ממטרותיו הראשוניות של מנגנון דיוני זה הייתה נטרול פערי כוחות חברתיים שיטתיים בין מתדיינים עשירים לעניים באמצעות יצירת אמצעי שיאפשר לאנשים החיים בעוני לקבל את המידע שלו הם זקוקים לצורך הוכחת טענותיהם.

כידוע, מתדיינים חלשים מתקשים פעמים רבות בהשגת מידע הרלוונטי לניהול תביעתם או הגנתם בשל אמצעיהם הכלכליים הדלים. הליכי הגילוי המוקדם מאפשרים לבעלי דין אלה לקבל את המידע האמור במנותק משאלת אמידותם הכלכלית. בכך שימשו הליכים אלה, ואמורים לשמש גם היום, אמצעי דיוני בעל ממד וערך חברתיים, מוסריים וערכיים, ובעל פוטנציאל של קידום שוויון בין בעלי הדין בהיותו מנגנון לחימה באחרותם של אנשים החיים בעוני בהליך המשפטי.¹⁸⁴

תקנות השיפוט בתביעות קטנות אינן כוללות הוראות כלשהן המסדירות את סמכותו של בית המשפט לתביעות קטנות לנקוט את הליכי הגילוי המוקדם או להימנע משימוש בהליכים אלה. עם זאת עיון בפסיקתו של בית משפט זה העוסקת במנגנון הגילוי המוקדם מאפשר את סיווג יחסו של טריבונל זה להליכי הגילוי לשניים: מן העבר האחד ניתן למצוא לא מעט פסקי דין שבהם בית המשפט משתמש שימוש שוטף במנגנון זה. פעמים נעשה הדבר לבקשת בעל דין ופעמים ביוזמת בית המשפט. בעיקר בולט בדבוקה זו של פסקי דין

182 ROGER S. HAYDOCK, DAVID F. HERR & JEFFREY W. STEMPEL, FUNDAMENTALS OF PRETRIAL LITIGATION 213–217 (6th ed. 2007); Maurice Rosenberg, *Federal Rules of Civil Procedure in Action: Assessing Their Impact*, 137 U. PA. L. REV. 2197, 2198 (1989).

183 מיכאיל קרייני "הגילוי המוקדם בהליך האזרחי בישראל: מגמות" משפטים לח 578–574, 559 (2008).
184 Kathleen L. BLaner, Alfred W. Cortese & Donald H. Green, *Federal Discovery Crown Jewel or Curse*, 24 LITIG. 8, 65 (1998) ("Discovery was considered a crown jewel because it sought to open the courts to all elements of society. The drafters saw an imbalance of power between the wealthy and the poor. By mandating a full exchange of information, the drafters thought that they could help less powerful litigants prove their legal claims and thus redress the imbalance"). והשוו אבנר קדם הודיות, שאלונים, וגילוי מסמכים בהליך האזרחי 1 (2009) ("הכלים הדיוניים של גילוי מסמכים ושאלונים, נועדו, עד כמה שהדבר אפשרי, ליצור שוויון בין בעלי הדין ולהעמידם עד כמה שניתן, בעמדה התחלתית ובנקודת זינוק, פחות או יותר שווה").

השימוש הטריטוריאלי בהליכי הגילוי כאמצעי סטנדרטי שההליך המהיר והמובחן בתביעה הקטנה לא אמור לסכל או לשבש.¹⁸⁵

מן העבר השני בולטות החלטות שמוציא בית המשפט לתביעות קטנות מתחת ידו ובהן הוא מדגיש, חוזר והדגש, כי הליכי גילוי אלה אינם מאפיינים, אינם מתאימים, אינם מקובלים ואינם נוהגים בטריבונל זה, וכי בית המשפט לתביעות קטנות אינו מוסמך כלל להורות עליהם.¹⁸⁶ פעמים הוא אף קובע כי בשל הצורך של הצדדים בהליכי גילוי אלה, התביעה אינה מתאימה עוד להתברר בהליך מובחן זה, וכי עליה לעבור לבית משפט השלום ולהתברר בו בהליך מלא הכולל סדרי דין תקינים.¹⁸⁷

הדואליות שביחסו של בית המשפט לתביעות קטנות להליכי הגילוי המוקדם אינה רק תוצאתית, בבחינת מתן היתר לקיומם של הליכי הגילוי או דחייה על הסף של בקשות אלה, אלא קודם כול רטורית. בית המשפט מדבר בסוגיה זו בשני קולות מנוגדים לחלוטין זה מזה: מצד אחד הוא נוקט את הלשון: "מדובר בתביעה קטנה ועל כן לא נתקיים הליך של גילוי מסמכים"¹⁸⁸ או "אין זו מדרכו של בית-משפט זה ליתן צווים לגילוי ולעיון במסמכים"¹⁸⁹ או "תביעה בבית-המשפט לתביעות קטנות, אין נוקטים [בה] בהליכים מקדמיים כדוגמת שאלונים וגילוי מסמכים"¹⁹⁰ ואפילו "נקבע בדין שבערכאה זו לא ינהגו סדרי הדין של שאלונים וגילוי מסמכים".¹⁹¹ ומצד שני, באותה נשימה אך באזור גאוגרפי אחר, הוא אומר: "לא מצאתי כל הוראה בתקנות סדר הדין האוסרות על הגשת בקשה להמצאת/גילוי מסמכים".¹⁹²

קיומו של אי-סדר שיפוטי בנוגע לעצם השאלה אם בכלל לאפשר החלפת מידע כאמור מעמיד תובעים בכוח ובפועל המאופיינים בחולשתם היחסית בעמדה דיונית נחותה בהליך

185 ת"ק (ב"ש) 1100/08 אבי נ' יוסי (פורסם בנבו, 26.3.2009); ת"ק (ת"א) 33005-11-10 מורסיאנו נ' שוקרי (פורסם בנבו, 4.7.2011); ת"ק (ב"ש) 24720-03-15 שריקי נ' קריספין (פורסם בנבו, 16.3.2015); ת"ק (ד"ר) 681-09 דנינו נ' אינוז (פורסם בנבו, 7.9.2010); ת"ק (חי') 12260-01-09 ברגמן נ' הוט טלקום שותפות מוגבלת (פורסם בנבו, 31.5.2009); ת"ק (עפ') 21638-03-12 סלקום ישראל בע"מ נ' שלבי (פורסם בנבו, 25.10.2012); ת"ק (טב') 27665-09-14 דמאיו נ' סלקום ישראל בע"מ (פורסם בנבו, 3.2.2015).

186 ת"ק (בי"ש) 1058/02 מורכן נ' נמט, פס' 72 (פורסם בנבו, 7.10.2002); ת"ק (ת"א) 42849-07-15 קליינבאום נ' גולן טלקום בע"מ, פס' 12 (פורסם בנבו, 4.4.2016); ת"ק (רח') 18044-12-09 קהא נ' כרטיסי אשראי לישראל בע"מ, פס' 73 (פורסם בנבו, 21.3.2010).

187 ת"ק (י-ם) 37468-01-13 אשכנזי נ' טורים (פורסם בנבו, 10.5.2013); ת"ק (פ"ת) 28629-12-16 אדלשטיין נ' סימפלי קלאב בע"מ, פס' 11 (פורסם בנבו, 19.1.2017); ת"ק (נת') 7404-10-13 מנלה נ' שפיר מגורים ובניין בע"מ (פורסם בנבו, 10.5.2014).

188 ת"ק (ת"א) 19188-07-14 כהן נ' התעשייה פרסום וטלוויזיה בע"מ, פס' 66 (פורסם בנבו, 13.12.2015).

189 ת"ק (ת"א) 4605-07-14 סיגאוי נ' איי. קיו. טק שירותי תוכן בתשלום, פס' 49 (פורסם בנבו, 18.3.2015).

190 ת"ק (צפת) 54568-12-11 נשיא נ' לוי, פס' 7 (פורסם בנבו, 25.11.2012). וראו לשון דומה מאוד בת"ק (כ"ס) 30346-11-09 צופיון נ' עיריית כפר סבא, 2 (פורסם בנבו, 22.4.2010) ("בבית-המשפט לתביעות קטנות אין הליך של שאלונים. אי אפשר לקיים במסגרת דיון מהיר כפי שקבע החוק הליכים מורכבים שנידונים בבית-משפט השלום").

191 ת"ק (י-ם) 1958/03 מזרחי נ' בנק לאומי, פס' 2 (ר) (פורסם בנבו, 25.9.2003).

192 ת"ק (א"י) 19043-05-11 פלאפון תקשורת בע"מ נ' חמו, פס' 1 (פורסם בנבו, 11.1.2012).

התביעה הקטנה. תובעים אלה זקוקים פעמים רבות למידע שאינו מצוי בידם על מנת לבסס את טענותיהם ולהוכיח את עילת תביעתם. מקום שבו אין מנגנון מוסדי מוסדר להחלפת מידע, כפי שיש בהליך האזרחי התקני, מצוי המידע הרלוונטי רק בידיו של צד אחד – הנתבע הממוסד, זה המצוי ממילא בעמדה עדיפה על יריבו.

אך אם נעמיק ראות נראה כי הפסיקה שהובאה לעיל מצביעה על מצב דברים שבו שולט בבית המשפט לתביעות קטנות כאוס דיוני שרירותי לחלוטין באשר לשאלת הליכי הגילוי המוקדם. בנסיבות אלה מקבלים חלק מהתובעים, אלו ששפר עליהם מזלם, את המידע שנדרש להם ישירות מיריביהם החזקים מהם, ולמולם חלק אחר מהתובעים, אלו שאתרע מזלם ושבקשתם למידע כאמור מסורבת, והם נאלצים לנהל את ההליך בלעדיו או לזנוח את תביעתם כליל בהיעדר יכולת להוכיחה.

פרקטיקה דיונית זו מעידה על חוסר הפנמת הפוטנציאל הפרוגרסיבי הגלום בבית המשפט לתביעות קטנות. ככזו היא אף תורמת בתורה להבניית אנשים החיים בעוני בבית משפט זה כחלשים: במישור ראשון היא יוצרת תמריץ שלילי שיש בו כדי להרתיע תובעים בכוח המאופיינים בחולשתם להגיש תביעה בהליך זה. תובעים אלה אינם יודעים אם יזכו למידע שלו הם זקוקים אם לאו, ולכן גם אינם יודעים אם יהיה בכוחם להוכיח את תביעתם במידה הנדרשת. במישור שני, מקום שבו לא הורתעו תובעים אלה וכבר הפכו לתובעים בפועל, הרי שפרקטיקה זו מייעדת את המידע שלו הם זקוקים רק לחלקם, ובמצב דברים זה נותר מידע הנדרש להוכחת התביעה רק בידי בעל הדין שיש ביכולתו לשלם בגין השגתו. יוצא כי בעניינם של תובעים אלה היא פועלת באופן לא שוויוני, דבר שעלול להסליל את חלקם לכדי עמדה דיונית נחותה בבית המשפט.

א-הסדר הדיוני השורר בעניין גילוי מוקדם של מידע נדרש הוא אפוא לבנה נוספת הפוגעת ביכולתו המוסדית של בית המשפט לתביעות קטנות לחזק תובעים חלשים, להכניסם אל בין כותלי ההליך, לאפשר להם להשמיע בו את קולם, להשפיע על מצבם, ובסופו של דבר לצמצם את הפערים המתקיימים בעולם המציאות בינם ובין נתבעים ממוסדים ומבוססים כלכלית. גם באמצעותו מעוצב המתדיין החלש כמי שאין כל צורך להטות לו אוזן ולהקשיב לצרכיו המובחנים, שבהתגברות עליהם יוכל להיות שווה בין שווים.

(3) חוסר אחידות במנגנון קביעת מקום הדיון שמטרתו איזון דיוני והגנה על בעלי דין חלשים

עקרונותיו הדיוניים של ההליך האזרחי התקני עוצבו בעיוורון אפריורי למיהות המתדיינים בו, במובן זה שאין בכוחם לחזות מראש מי מבעלי הדין בתביעה נתונה הוא בעל ממון ומי לא. מכיוון שכך, נקבעו כללי סמכות השיפוט המקומית כך שהתובע בוחר את מקום ניהול התובענה באחד האתרים שבהם הנתבע נמצא או באחד המקומות שבהם מתקיימת זיקה ברורה בין הנתבע ובין עיקר התביעה, בבחינת "התובע הולך אחר הנתבע". פשיטא כי בכך חתרו הכללים ליצירת שיווי משקל דיוני בין תובעים לנתבעים: מצד אחד הם מאפשרים לתובע לבחור בין כמה אפשרויות גאוגרפיות שונות את אזור השיפוט הנוח לו ביותר לקיום התביעה, ומצד שני הם מאפשרים לנתבע (בעיקר זה המאופיין בחולשתו) להביא את הגנתו

בפני בית המשפט ולקבל את יומו באופן מלא, באמצעות כך שכל האפשרויות הגאוגרפיות שמהן התובע בוחר מקיימות זיקה מובהקת לנתבע ולמקום שבו הוא נמצא. כך יוצרים כללי הסמכות המקומית איזון דיוני בין תובעים לנתבעים, נקודת מוצא שווה ככל האפשר בין שני שחקנים שמיהותם עדיין אינה ברורה.¹⁹³

כללי הדיון המסדירים את מקום השיפוט בהליך האזרחי התקני חלים בנוסח זהה גם בבית המשפט לתביעות קטנות,¹⁹⁴ אלא שלא כמו ההליך האזרחי הרגיל, לבית המשפט לתביעות קטנות יש יכולת נרחבת הרבה יותר להנגיש את יכולת בירור הפלוגתא עבור תובעים חלשים, לאפשר להם להשמיע קול, לחזק את יכולתם לעמוד על זכויות, ולמעשה לשמש עבורם מקור כוח וגורם מעצים בשל אופיו הייחודי של ההליך המתקיים בו. מכיוון שכך, יש לבית המשפט לתביעות קטנות שתי אפשרויות עקרוניות להסדיר סמכות שיפוט זו באמצעות פסיקותיו: אפשרות אחת היא לנקוט גישה מצמצמת, כזו שנצמדת ללשון תקנות הדיון ושומרת על עקרון היסוד שלפיו הולך התובע אחר הנתבע; אפשרות שנייה היא לאמץ גישה מרחיבה שלפיה התובע יכול להגיש את תביעתו ולנהלה כמעט בכל אזור גאוגרפי שיבחר.

להלכה נראה הגיוני ונכון להחיל בטריבונל זה דווקא את האפשרות השנייה שהוצגה לעיל, הווה אומר לאפשר לתובע, לפחות באותם המקרים שבהם עסקינן בבעל דין חלש כלכלית, מרחב תמרון רחב יחסית באשר לשאלת המקום שבו יתקיים ההליך המשפטי, שהרי ריכוך ביישום עיקרון דיוני זה יפעל לאיזון מערך הכוחות הלא שוויוני הרווח בהליך זה. למעשה, דווקא ההליך האזרחי התקני מאופיין במגמה שיפוטית מובהקת של הפחתה במעמד שאלת סמכות השיפוט המקומית,¹⁹⁵ ואילו בבית המשפט לתביעות קטנות שורר מצב אחר – חוסר אחידות מוחלט המופעל מבלי להפנים נכוחה את משמעות העומק של סמכות השיפוט המקומית בעניינם של תובעים בכלל ושל תובעים חלשים בפרט, ומבלי לנסות ולהסדיר קו שיפוטי שיגשים את פוטנציאל ההעצמה החשוב כל כך כשמדובר בתובעים חלשים.

כך, מן העבר האחד ניתן לזהות פסקי דין רבים המקפידים על דרישות הדיון האמורות, ולכן מורים על העברות דיון סיווגיות, ולעיתים אף על מחיקה או ביטול של תובענות שלא הוגשו במקום המקיים זיקה גאוגרפית הדוקה ומובהקת עם הנתבע.¹⁹⁶ מן העבר השני ניתן

193 אסף טבקה ועידו באום "להחזיר עטרה ליושנה": מקומה הראוי של הסמכות המקומית בסדר הדיון האזרחי" **עלי משפט** ט 175 (2011); אסף טבקה "על הדבש ועל העוקץ": סמכות השיפוט המקומית ב'תביעות אינטרנט' **הפרקליט** נב 365 (2013).

194 החרג היחיד לכך מצוי ברישת תק' 2 לתקנות השיפוט בתביעות קטנות ונוגע לדחיית האפשרות של קביעת מקום השיפוט לנוכח תניית שיפוט שעליה הסכימו הצדדים. אפשרות זו קיימת בהליך התקני בשל הוראת תק' 5 לתקנות סדר הדיון האזרחי, אך אינה אפשרית בבית המשפט לתביעות קטנות.

195 רע"א 188/02 **מפעל הפיס נ' כהן**, פ"ד נז(4) 473, 478–477 (2003); בש"א 1307/00 **אריה חברה ישראלית לביטוח בע"מ נ' שריקי** (פורסם בנבו, 28.3.2000); רע"א 11556/05 **קמור רכב בע"מ נ' חימו**, פס' 5 (פורסם בנבו, 27.2.2006); רע"א 11180/08 **עיריית מודיעין-מכבים-רעות נ' ארד ד.** הנדסה בע"מ, פס' 8–9 (פורסם בנבו, 6.5.2009); סטיבן גולדשטיין וערן טאוסגי "הפחתה במעמד שאלת הסמכות בבתי המשפט הכלליים" **עלי משפט** ג 279, 292–300 (2003).

196 ת"ק (קצ') 16181-08-15 **מרום נ' הנתיב המהיר בע"מ** (פורסם בנבו, 8.11.2015); ת"ק (ד"י) 1035/04 **דרורי נ' פסיפיק יבואני מכוניות בע"מ** (פורסם בנבו, 14.4.2004); ת"ק (י-ם) 3347/06 **טורנהיים נ' חב'**

לזהות פסקי דין רבים הניתנים בטריבונל זה שהטמיעו את רוח התקופה בדבר מקומה של סמכות השיפוט המקומית ומיישמים את עיקריה תוך שהם מקלים על תובעים להגיש את תביעתם ולנהלה כמעט בכל מקום שבו יחפצו.¹⁹⁷

האלמנט המטריד בקו פסיקתי זה אינו טמון רק בחוסר האחידות המאפיינת אותו. עיקר הבעיה בכגון דא נובעת מהעובדה הפשוטה שבית המשפט לא הביא כלל בחשבון, למצער לא כעניין כולל ומוסדר, את התוצאות והמשמעויות שיש לפסיקתו בכל אחת מהאפשרויות העומדות על הפרק בכל הנוגע לתובעים חלשים. שהרי אם נחשוב על כך, משמעותן של פסיקות שקובעות מסגרת צרה, מצומצמת ודווקנית לשאלת מקום השיפוט בתביעות קטנות היא הלכה למעשה החלשה מוסדית של תובעים חלשים החיים בעוני בטריבונל זה. בפני

אופיר טורס בע"מ (פורסם בנבו, 22.10.2006); ת"ק (רח') 53667-02-16 ב.ר.א. יזמות עסקית בע"מ נ' דרור (פורסם בנבו, 19.10.2016); ת"ק (קר') 44339-05-16 א.ג.ש ייעוץ פיננסי בע"מ נ' מגיד (פורסם בנבו, 31.10.2016); ת"ק (די') 1158/06 ברקת נ' אליה (פורסם בנבו, 3.1.2007); ת"ק (י-ם) 2622/07 גונן נ' שלום (פורסם בנבו, 21.11.2007); ת"ק (עפ') 11014-06-09 ברק נ' הדקה ה-90 (פורסם בנבו, 7.3.2010); ת"ק (אי') 1460/06 אמיר חברה להנדסה וסחר נ' שטרית (פורסם בנבו, 5.6.2007); ת"ק (י-ם) 60213-01-14 גואלי נ' ויקאריאטו (פורסם בנבו, 22.8.2014); ת"ק (ק"ש) 23595-09-16 דה פוז נ' סגרון (פורסם בנבו, 20.12.2016); ת"ק (ב"ש) 53720-02-13 י.בהרי יזמות והנדסה נ' לוי (פורסם בנבו, 13.6.2013); ת"ק (י-ם) 1241/08 בן עמי נ' חברת הדקה ה-90 (פורסם בנבו, 3.4.2008); ת"ק (בי"ש) 4605-07-14 סיגאוי נ' ניסן (פורסם בנבו, 7.10.2014); ת"ק (ב"ש) 13078-07-13 סלג חלקי חילוף נ' גבאי (פורסם בנבו, 8.12.2013); ת"ק (בי"ש) 7548-02-14 רונן נ' כהן (פורסם בנבו, 5.8.2014); ת"ק (ראשל"צ) 524/09 הדקה ה-90 נ' יודה (פורסם בנבו, 17.6.2009); ת"ק (נצ') 30932-05-10 גרסיאני נ' פסטיבל הגורמה הכשר (פורסם בנבו, 29.12.2010); ת"ק (נצ') 29980-04-10 כפרי נ' בית החולים הוטרנירי (פורסם בנבו, 28.12.2010); ת"ק (חי') 1175-11-16 מסינגר נ' גלזר הדרכה בע"מ (פורסם בנבו, 21.1.2017); ת"ק (צפת) 6175-09-08 בוזגלו נ' קווי חופשה בע"מ (פורסם בנבו, 9.11.2008); ת"ק (ב"ש) 665/09 יפרח נ' גולנור (פורסם בנבו, 27.12.2009); ת"ק (ק"ש) 2411-08-16 וקנין נ' ביי אנד דרייב (פורסם בנבו, 6.9.2016); ת"ק (רח') 56418-03-15 מלון לאונרדו קלאב ים המלח נ' קריטי (פורסם בנבו, 11.6.2015); ת"ק (חי') 15815-06-16 גאלב נ' שתיי (פורסם בנבו, 20.9.2016); ת"ק (עפ') 1439-03-08 זנו נ' תחנת דלק "פז ירמיהו" (פורסם בנבו, 24.8.2008).

197 ת"ק (עפ') 37066-03-12 אל על נתיבי אויר לישראל בע"מ נ' ברש (פורסם בנבו, 15.10.2012); ת"ק (נצ') 36213-04-12 חברת לופטהאזה – נתיבי אויר גרמניים נ' סולומוביץ (פורסם בנבו, 7.6.2012); ת"ק (עפ') 6032-12-11 אל על נתיבי אויר לישראל בע"מ נ' לוי (פורסם בנבו, 6.9.2012); ת"ק (די') 53894-01-14 גרינברג נ' הדקה ה-90 בע"מ (פורסם בנבו, 4.3.2014); ת"ק (ק"ג) 19070-12-15 הדקה התשעים נ' אמסלם (פורסם בנבו, 3.3.2016); ת"ק (קר') 4254-06-08 קרמסקי נ' הדקה התשעים בע"מ (פורסם בנבו, 2.10.2008); ת"ק (ק"ג) 5919-12-12 סיוון-גלוטק נ' הדר (פורסם בנבו, 6.2.2013); ת"ק (ק"ג) 12531-05-12 רוז נ' תשר געש אגש"א (פורסם בנבו, 25.6.2012); ת"ק (ראשל"צ) 49964-06-15 ארנברג נ' אטרי (פורסם בנבו, 30.9.2015); ת"ק (ראשל"צ) 268-09-12 אד אקטיב בע"מ נ' דויטש (פורסם בנבו, 16.12.2012); ת"ק (נצ') 8669-03-13 כהן נ' עפפי (פורסם בנבו, 8.12.2013); ת"ק (נצ') 58840-10-13 אוחיון נ' סלימאן (פורסם בנבו, 8.12.2013); ת"ק (ראשל"צ) 7460-03-15 יחיד נ' דהן (פורסם בנבו, 15.6.2015); ת"ק (פ"ת) 1761-06-11 רשת מלונות פתאל נ' אלבוז (פורסם בנבו, 10.7.2011); ת"ק (אשד') 518/08 שלמה נ' הדקה ה-90 בע"מ (פורסם בנבו, 25.12.2008); ת"ק (אשד') 3979/08 עזריה נ' אשת ארגון שירותי תירות בע"מ (פורסם בנבו, 30.12.2008); ת"ק (י-ם) 20438-03-12 חברת סומפלוניסקי נ' חברת חובקי עולם בע"מ (פורסם בנבו, 3.12.2007); ת"ק (חי') 28475-05-14 נחמן נ' קרייזל (פורסם בנבו, 13.6.2014).

תובעים אלה מושם עתה מכשול גאוגרפי המונע מהם לנהל את תביעתם קרוב למקום מגוריהם או עבורתם ומחייב אותם לכתת רגליהם אל פורום רחוק, המקיים זיקה עם הנתבע. מנגד, נפקותן של קביעות שלפיהן על בית משפט זה לאמץ פרשנות רחבה לשאלת מקום השיפוט היא משום חיזוק לתובעים אלה. בפרשנות שיפוטית כגון דא יש כדי לעודד אותם לעמוד על זכויותיהם, לבוא להסתופף בצילו של בית המשפט ולהשמיע שם את קולם כאחד האדם.

מכאן שקו פסיקתי לא אחיד שננקט ביחס לשאלת סמכות השיפוט המקומית בבית המשפט לתביעות קטנות יוצר מצב שבו לחלק מהתובעים ניתנת הקלה בהבאת תביעתם לבירור שיפוטי, ובפני חלק אחר מושם מכשול. מכיוון שעיקר חשיבותו של טריבונל זה, למצער ברמת הפוטנציאל הפרוגרסיבי הגלום בו, היא בהנגשת ההליך השיפוטי, בייחוד בפני אלו המאופיינים בחולשתם, הרי שהמשמעות של קו פסיקתי כגון זה שתואר לעיל בקרב פלח אוכלוסייה זה היא קודם כול יצירת תמריץ שלילי עבור תובעים בכוח להביא את תביעתם בפני בית המשפט. היגיעה הכרוכה בדבר, חוסר הוודאות באשר לשאלת מיקום ההליך המשפטי והמחיר הכלכלי שבו הם נדרשים לעמוד בשל מימון הגעתם והגעת עדיהם לפורום רחוק עלולים להפוך את תביעתם – תביעה קטנה כאמור – לבעלת תוחלת שלילית, או למצער לצנן את הרצון לטרוח טרחה רבה כאשר רף ההוצאות עולה.

המכנה המשותף למשמעותה של הפסיקה האמורה נוגע אפוא בליבת הבניית אחרותם של אנשים החיים בעוני: פסיקה זו מקשה את הכניסה להליך השיפוטי רק נוכח מוגבלות כלכלית או מחסור במשאבים. בכך היא מרחיקה את האדם החי בעוני מזירת הפעולה המשפטית, יוצרת עבורו מהמורה נוספת המקשה עליו להשמיע את קולו בהליך זה ותורמת בתורה לקטלוגו כמי שאינו חלק אינטגרלי מההווה, מהפעילות ומהמרחב שיכולים לאפשר לו השתתפות פעילה ותורמת בעיצוב חייו וחיי זולתו.

צחק הגורל: דווקא הטריבונל המשפטי בעל הפוטנציאל הרב ביותר להכיל ולשתף בו אנשים החיים בעוני יוצר קו שיפוטי מוסדי שעלול להרחיק מקרבו פלח אוכלוסייה זה, לקטלוגו ולבססו כ"אחר". הוא עושה זאת קודם כול משום שהוא אינו עומד במובחן על תכליתה של סמכות השיפוט המקומית ולא על חשיבותה לאנשים החיים בעוני במסגרת טריבונל שמבקש להפוך את הדיון המשפטי לנגיש, נוח וקל. מכיוון שכך, הוא מתעלם ממקומם, המצוי והרצוי, של תובעים חלשים בטריבונל זה, ובעיקר אינו מפנים נכוחה את המשמעות החברתית של מדיניות פסיקתית כגון זו שהוא נוקט כלפיהם.

(ג) סוף דבר: שאיפה ליתר שוויון שמנציחה את אי-השוויון, מבנה חולשה ומשמרת אותה בהתייחסו לכללי הדיון האזרחי כתב בית המשפט העליון: "נכון הוא כי סדר דין אינו העיקר, אולם אין לעקר אותו מכל תוכן".¹⁹⁸ ובאותו המקום הוסיף: "סדרי דין אינם בגדר הוראות שרירותיות של מחוקק המשנה. תכליתן של תקנות סדרי הדין – קיומו של משפט

198 ע"א 9598/07 עמר-פלצר נ' Samuel Rozenbaum Diamonds, פס' 4 לפסק דינו של השופט הנדל (פורסם בנבו, 4.2.2010).

הוגן".¹⁹⁹ מה משמעותם של דברים אלה בהקשרו של בית המשפט לתביעות קטנות? מהי חשיבותם לאנשים החיים בעוני המבקשים להתדיין בטריבונל זה?

זכור, עוד מראשיתו הוקם בית המשפט לתביעות קטנות כזירה שיפוטית נטולת גינונים דיוניים רשמיים, כזו המאפשרת לשופט היושב בדین לבחור אילו כללי פרוצדורה להחיל, ולפי איזה משטר דיוני יהיה נכון ומתאים בנסיבות העניין לנהל את ההליך – הכול על מנת לאפשר את ביצועו הלכה למעשה של מנגנון צדק מהיר, פשוט וזול ביחס להליך האזרחי התקני. ההנחה הייתה כי אי-כפיפות לכללי הדיון הרשמיים ויצירתו של מתווה דיוני חלופי תחתיו יכולות לסייע בהנגשתו של הדיון המשפטי לכל דצריך, במנותק מרמת הידע המקצועי שבה מחזיק התובע בכוח או מהיקף המשאבים שהוא רוצה או יכול להשקיע בתביעתו. מכאן שביסוד התרת הרסן היחסית האמורה עמדה כוונה שיש בכוחה לחזק תובעים פוטנציאליים המאופיינים בחולשתם. תובעים כאלה אמורים לקבל באמצעות הוראה כגון זו הזדמנות להיכנס אל בין כותלי ההליך ביתר קלות, להשמיע בו קול ברבים, ובכך להשפיע על חייהם ועל חיי שכמותם במידה רבה מזו שבהליך האזרחי התקני.

אלא שבחינת פסקי הדין שניתנים בבית המשפט לתביעות קטנות מעלה תמונה שונה. בית המשפט נכון פעמים רבות, רבות מאוד, לנהל הליך חסר עוגנים דיוניים, בהשליכו אל מעבר לכתפו כללי יסוד פרוצדורליים מבלי להבחין בתכליתם הפרוגרסיבית או בפוטנציאל ההעצמה הגלום בהם.

את כל אלה עושה בית המשפט – והדיון הנוכחי עמד על פרטי הדברים של כללי התיעוד, ההנמקה, הפרסום, הגילוי המוקדם וקביעת סמכות השיפוט המקומית – מבלי שהוא נותן את דעתו לנפקות פעולתו בעניינם של בעלי דין המאופיינים בחולשתם. כגון דא הוא חדל מלהבין כי כשעסקין בכללי דיון שמטרתם צמצום פערים, שתכליתם חיזוק חלשים, ושפעולתם במתן הזדמנות אמיתית לאלו הזקוקים לכך להתדיין עם בעלי דינם באופן שוויוני, הרי שאיונם של כללים אלה, או למצער חוסר אחידות בהם ללא קביעת חלופה שתסייע במימוש היסוד הפרוגרסיבי הגלום בהם, עלול לפגוע בעיקר בתובעים המאופיינים בחולשתם.

וזה אולי נקודת הסיום, כמו גם נקודת ההתחלה, שיש בה כדי להסביר התנהלות שיפוטית זו. בבית המשפט לתביעות קטנות, כך הראה פרק זה, חסרה חשיבה סדורה וכוללת על אודות תכליתם של כללי הפרוצדורה הפרוגרסיביים וכן על האפשרות לסטות מהם במקרים מובחנים או לעמוד על קיומם במקרים אחרים. מתן מקום משני בחשיבותו, שולי ממש, לכללי דיון אלה הוא בבחינת סימן היכר מובהק של טריבונל זה. כל עוד ימשיך בית המשפט לבודד את האירועים המגיעים לפתחו, להתייחס לכל אחד ואחד מהם כמכלול המצדיק את עצמו, ואת עצמו בלבד, במנותק מהפוטנציאל הגלום בו להשפיע על מתדיינים אחרים ועל פרטים אחרים בחברה, וכל עוד יימשך הלך הרוח אשר למקומם השולי של כללי הדיון בטריבונל זה, הנובע מההתנהלות האמורה, ימשיך בית המשפט שלא לתרום לחיזוקם של הזקוקים לחיזוק, בין כתליו ומחוץ להם. בכך ימשיך להיות חלק קטן, כמעט לא חשוב, במלחמה באחרותם של אנשים החיים בעוני.

ב. בית המשפט לתביעות קטנות בישראל: לקראת חשיבה מחודשת

נקודת מפתח שהזינה את הדיון במאמר עד כה, וחשוב שתובהר אף בנקודת הסיום שלו, עוסקת בהכרה הנדרשת בכוחו ובעוצם ידו של הדיון האזרחי בכלל ושל זה המתקיים בבית המשפט לתביעות קטנות בפרט, לעצב, להגדיר ולאפיין משמעויות חברתיות, כלכליות ופוליטיות עבור נמעניו שלא בורכו במשאבים כספיים ניכרים: בין שנודה בכך ובין שלא, כללים אלה מכילים בהגדרה השלכות חלוקתיות ופוליטיות רבות משמעות. כל קביעה נורמטיבית בדבר אופן ההתנהלות בבית המשפט לתביעות קטנות; כל החלטה בנוגע למתן היתר ייצוג מקצועי לבעלי הדין בהליך; כל הכרעה ליזום, לאשר או לעודד פשרה, גישור או בוררות בטריבונל זה; כל החלטה שרירותית בנוגע ליישום או להיעדר יישום של כללי דיון מצמצמי פערים חברתיים – לכולן נפקות עצומה מבחינתם של בעלי דין החיים בעוני. התעלמות ממאפיין יסוד זה לא תשנה את מצב הדברים הקיים. היא רק תותיר אותו על כנו. השאלה אפוא היא מה ניתן ומה ראוי לעשות נוכח קיומם של הדברים. ראש וראשון בתיקוננו של מצב הדברים הקיים מתנקז לשאלת מקומם של כללי הדיון בהתנהלותו היום-יומית של טריבונל זה. הפתרונות המוצעים שיובאו להלן יוצאים מנקודת הנחה שלפיה התוויה, פיקוח והסדרה דיונית, בשונה מהזנחה, מהתעלמות ומזלזול בשדה משפטי זה, הם המפתח למימוש הפוטנציאל הפרוגרסיבי הגלום בהליך התביעה הקטנה. הותרת זירת הדיון לצדדים עצמם, ליד המקרה או לנטיות הלב של היושב בדין עלולה לפגוע בסופו של דבר דווקא במתדיינים המאופיינים בחולשתם. לעומת זאת פעילות דיונית מוסדרת, למצער באמצעות עקרונות כלליים אך אחידים ליישום, תאפשר את יצירתה של זירה החותרת תחת אחרותם של אנשים החיים בעוני, כזו שיכולה לקדם הליך שוויוני והגון יותר בטריבונל זה. מעשית, שאיפה זו מנביעה שלושה מישורי תיקון אפשריים בכל הנוגע לכל אותם סממנים שעליהם הצביע המאמר.

1. פיקוח, פרסום, ניהול, הגבלה ואיזון של הייצוג המקצועי

הליך תביעה קטנה המבקש לשרת נכוחה את ייעודו החברתי נדרש לחתור למימושן וליישומן של הוראות החוק והפסיקה המעגנות את איסור הייצוג, את חובת שמירת השוויון בין בעלי הדין ואת אחריותו של בית המשפט לשמור ולפקח כי אלה אכן מתקיימים הלכה למעשה. זהו אפוא המסד הרעיוני להתווייתם של הנהגים הדיוניים בבית המשפט לתביעות קטנות, וזהו גם היסוד שצריך להנביע את שינוי הדין הנוהג בענייננו. במסגרת זו פעולות אחדות יכולות לסייע לנוגעים בדבר.

(א) מניעה, ולמצער צמצום, של תופעת המייצגים המקצועיים

השלב הראשון בשינויו של המצב הקיים טמון בהגדרה, בתיחום ובהגבלה של תפקיד האדם המייצג נתבע ממוסד כדי שתצומצם האפשרות להפיכתו של מייצג זה למייצג מקצועי. כזכור, הרעיון המארגן שביסוד עיצוב חריג היתר הייצוג היה הניסיון להשוות את מעמדם של בעלי דין חלשים בהליך התביעה הקטנה לזה של בעלי דין אחרים שאינם מאופיינים בחולשתם. דא עקא שהלכה למעשה עיקרון זה מיושם באופן שאינו הולם את תכליתו –

כשבית המשפט מתיר פעמים רבות לנתבעים איתנים לשמר את כוחם העדיף ולהעתיקו מעולם המציאות לתוככי ההליך – ובכך מסכל את הפוטנציאל הפרוגרסיבי הגלום בבית המשפט לתביעות קטנות. תחילתה של הדרך אפוא צריכה להתמקד בהגבלת אותו כוח עדיף ובחתימה ליישום אפקטיבי יותר של הוראות הדין ושל ההיגיון שבבסיסם.

בכגון דא ניתן לשאוב בסיס השראתי מהצעה שהעלה בעבר אלן ורטהיימר (Wertheimer).²⁰⁰ בקצירת האומר טוען ורטהיימר כי לא ניתן ליצור שוויון דיוני באמצעות הגדלת המשאבים הניתנים לבעלי דין חלשים בשל העובדה הפשוטה שלבעלי דין אמידים או חזקים תמיד יעמדו משאבים רבים יותר. לפיכך הוא סבור כי שוויון כאמור יכול להיווצר כשהעלויות שיהיה ניתן להוציא בהליך זה יוגדרו לפי כמות המשאבים שיכול להוציא במסגרתו בעל הדין החלש. כך, על בעל הדין האמיד יותר יוטלו מגבלות שיחייבו אותו לרמת הוצאות ומשאבים שלא תעלה על רף זה.

הצעה זו, שספק עד כמה היא ישימה בהליך האזרחי התקני, יכולה להוות מסד לחשיבה מחודשת על אודות רגולציה אפשרית על המשאבים שמשיקעים צדדים שונים בבית המשפט לתביעות קטנות, ובשל הפוטנציאל הפרוגרסיבי של טריבונל זה – גם על הטלת מגבלות פעולה על מייצגים מקצועיים של תאגידים מאורגנים ואיתנים כלכלית. כך, ביישום בענייננו, קביעת מכסה מספרית שנתית מרבית שבמסגרתה יותר למייצג עובד החברה להביא את דבר הגנתו בפני בית המשפט היא משום דוגמה אפשרית לחשיבה מעין זו. דוגמה נוספת להטלת מגבלה כאמור היא הצעה שלפיה ייצוג כאמור יותנה בעבודה לאורך פרק זמן מינימלי אצל הנתבעת. בהצעה מעין זו יש היגיון רב. היא מונעת מנתבעים סדרתיים את היכולת לשכור בשיטתיות את שירותיהם של סטודנטים למשפטים, של מתמחים או של מייצגים מקצועיים לשמש באי כוחם; היא מגדילה את הסיכוי ליישום הוראות הדין ולמימוש הרוח שבבסיסם, וחשוב לא פחות מכך, היא מחזקת את הסיכוי של תובע חלש לנהל הליך משפטי בעל סיכוי ממשי, כזה שאינו מנוהל ומואפל בידי בא כוח מקצועי שהדיפת תיקים כמו שלו היא לחם חוקו.

אם השלב הראשון בשינויו של מצב הדברים הקיים עסק בהגדרת מיהותם של המייצגים, השלב השני דורש את הברור ואת הפיקוח השיפוטי אשר לאנשים אלה. כפי שראינו, פעולת הייצוג המקצועי בבית המשפט לתביעות קטנות מתרחשת, רובה ככולה, "מתחת לרדאר" המשפטי והציבורי. משפטן לו יישאל לעניין ייצוג זה, סביר להניח כי ישיב בברור מאליו: בית המשפט רשאי להתיר ייצוג כאמור במקרים חריגים למי שאין ביכולתו לבצע פעולה זו בעצמו ביצוע ראוי או מניח את הדעת. גם התשובה המערכתית הרשמית הנוגעת לסוגיה זו, זו המיועדת לציבור הרחב והמונגשת לו באמצעות חוברת המידע שהוציאה לאור הנהלת בתי המשפט, מעניקה תשובה דומה: בבית המשפט לתביעות קטנות מתמודדים זה עם זה הצדדים בלבד, ללא ייצוג מקצועי. זה האחרון מתאפשר רק במקרים נדירים שבהם מצא לנכון בית המשפט לאשר את הדבר.²⁰¹

200 Alan Wertheimer, *The Equalization of Legal Resources*, 17 PHIL. & PUB. AFF. 303 (1988).

201 מערכת בתי המשפט זכותון – תביעות קטנות חוברת מידע 9–10 (לא צוינה שנת פרסום) <http://bit.ly/2DH5qLk>.

תמונת המצב במציאות, כפי שתוארה לעיל, כשהדברים אמורים לעניין היקפה הממשי של התופעה היא אפוא נחלת הידע של מעטים ובודדים. הנתונים המהותיים והפרסונליים שהוצגו לעיל אינם מוכרים כלל לציבור הרחב. למעשה, הם תוצאה של עבודת ניתוח מאומצת שארכה חודשים ארוכים, כמו גם של מידע שהגיע לידי הח"מ רק לאחר שהגיש בקשות חופש מידע מהנהלת בתי המשפט.

לא ראוי שמצב דברים זה יימשך. פרטי המייצגים בבית המשפט לתביעות קטנות נדרשים להיות פתוחים לציבור, נגישים וברורים, על מנת למנוע מצב שבו מייצגים אלה הופכים למייצגים מקצועיים. רק בדרך זו יוכל הציבור בכלל ונמעני טריבונל זה בפרט, מתדיינים ושופטים כאחד, לדעת בבירור אם הוראות החוק והפסיקה הנוגעות לסוגיות נאכפות, ובהמשך לכך, אם בעלי דין המאופיינים בחולשתם אינם נפגעים רק משום התעלמות מוסדית מהמתרחש בין כותלי בית המשפט. אופן פעולה זה יאפשר לבית המשפט לדעת לאשורם של דברים אם אדם העומד בפניו והמציג עצמו כנציגה של חברה נתבעת הוא אכן עובד של החברה או מייצג מקצועי שנשכר על מנת לייצגה במקרה נתון או במסגרת מקרים דומים.

הבירור שמקיים היום בית המשפט בכל הנוגע לזהותו של המייצג האמור הוא מינימלי, וככזה חסר וחלקי מאוד במהותו. לכן מייצגים מקצועיים באים והולכים בטריבונל זה כדבר יום ביומו. הם מייצגים בשכר חברות שונות ללא כל מורא, פעמים רבות ביום דיונים אחד, באותו בית משפט ובפני אותו שופט.

הבירור והפיקוח השיפוטי הנוגע לסוגיה זו נדרש אפוא להיות הדוק ורציני יותר. כשנתבע ממוסד בתביעה קטנה מופיע בטריבונל זה באמצעות מייצג (לרבות באמצעות אדם היושב על ספסלי בית המשפט ורק לוחש באוזנו של עובד החברה המייצג אותה כיצד להתנהל בהליך), על בית המשפט להקפיד כבר בתחילת הדיון, ועוד לפני בירור הדברים המהותי, לבחון בבירור את מיהותו של אדם זה. יש לחייב נתבעים אלה להגיש בפני בית המשפט תצהיר חתום אשר ל-(1) פרטיו המלאים של הנציג מטעמם, (2) הרקע המקצועי שלו (לרבות השאלה אם הוא מחזיק בהשכלה משפטית²⁰²), (3) תפקידו המדויק בתאגיד, (4) משך הזמן שבו הוא עובד בו (על מנת למנוע מצב דברים שבו יגויסו עובדים חדשים לתאגיד אך לצורך הייצוג בבית-המשפט), (5) מספר הפעמים באותה השנה שבה ייצג את החברה הנתבעת בבית המשפט לתביעות קטנות, ו-(6) הצהרתו כי הוא אינו עובד כמייצגה של חברה אחרת (על מנת למנוע מצב דברים שבמסגרתו יועסק כמייצג מקצועי בכמה חברות בעת ובעונה אחת באחוזי משרה נמוכים). תצהיר מעין זה יאפשר קבלת החלטה

202 היות המייצג בעל השכלה משפטית יכול לשמש עבור בית המשפט אות וסימן לקיומם המסתבר של פערי כוחות בינו ובין תובע המאופיין בחולשתו. מכיוון שכך, יהיה ראוי שבמצב דברים שבו המייצג מחזיק בהשכלה שכזו ייטה בית המשפט שלא להתיר את פעילותו כאמור. כל מצב אחר יאפשר, הלכה למעשה, את עקיפת הוראת סעיף 63(ב) לחוק בתי המשפט ואת קיומו של נוהג שלפיו ייצוג חברות בהליך זה ייעשה בידי עורכי דין. אף שבהמלצה מעין זו יש משום הכבדה על פעילותן של חברות הנתבעות בהליך זה, נראה שהיא עולה בקנה אחד לא רק עם תכליתו של ההליך ועם הפוטנציאל הפרוגרסיבי הגלום בו אלא אף עם הנחיית הפסיקה במקרים דומים (עניין לבטר, לעיל ה"ש 114, פס' 4).

שיפוטית מושכלת בעניין המגבלות שהוצעו לעיל בדבר קביעת מכסת ייצוג וקביעת משך זמן מינימלי לעבודה בחברה הנתבעת כתנאי לייצוג.

כדי להעניק לדברים ביסוס מעשי בעל משמעות, יש להורות על העברתו של מידע זה במלואו לא רק לבית המשפט עובר לקיום הדיון – כמו גם להורות על תיעוד קבוע שלו בפרוטוקול כבר בתחילתו – אלא גם ובד בבד על הזנתו ופרסומו במאגר מידע ייעודי שתקים ותנהל הנהלת בתי המשפט. באתר אינטרנט זה תרוכז רשימה מסודרת, ברורה ונגישה לחיפוש של אנשים ששימשו מייצגים בטריבונל זה, הגופים המסחריים שיוצגו על ידיהם, פרטי מועדים רלוונטיים ונתוני התיקים שבהם בוצע ייצוג זה. כך יהיה ניתן ליצור במהירות ובאמינות רשימה ברורה של מייצגים כאמור ושל הקשר שהם מקיימים בהקשר הנוכחי עם התאגידים הנתבעים בבית המשפט לתביעות קטנות. בהמשך לכך, פרסום הנתונים בשקיפות ובמפורש יכול לסייע לשמירה ולאכיפה אמיתית של הוראות הדין הנוגעות לסוגיה זו במניעת הפיכתם של המייצגים בבית משפט זה למייצגים מקצועיים, ובכך להועיל בצמצום כל אותן התוצאות שנדונו לעיל הנוגעות לבעלי דין חלשים הנאלצים להתמודד עם מייצגים מקצועיים אלה.

השלב השלישי בחתירה לשינויו של מצב הדברים הקיים מצוי בהטלת אחריות על נתבעים ממוסדים בגין חריגה כאמור מהוראות הדין. כיום כמעט שאין מופעלת סנקציית כלשהי כלפי מייצגים ומיוצגים החורגים מהוראות הדין. באותם מקרים ספורים שבהם בית המשפט מגלה כי בא כוחה של חברה נתבעת הוא מייצג מקצועי בשכר ולא עובד מן המניין של התאגיד (ברוב המקרים הסוגיה אינה עולה כלל), יש מי שנוהגים להתעלם מעובדה זו ולהמשיך בדיון משל לא קרה דבר, ויש שנוהגים להסתפק בהוראה שלפיה אין לאשר פעולת ייצוג זו. גם בכך וגם בכך אין כדי למנוע את פעולת הייצוג הבאה. ודאי שאין באלה משום יצירת תמריץ כלשהו בפני המייצגים והמיוצגים כאחד לפעול לפי הוראות הדין.

מצב דברים זה ראוי שישתנה, ועל מנת שישתנה יש לחתור ליישומה של מדיניות שתהווה משום תמריץ כאמור: הטלת אחריות אישית על נתבעים ממוסדים לעמוד בהוראות הדין, למשל באמצעות קביעתה של סנקציה שתופעל כלפיהם בכל פעם שבה הם חורגים ממסגרת הדין המחייבת. דרך אחת כזו יכולה להיות קביעה שלפיה נתבעות אלה יהיו חשופות להטלת קנסות כספיים מצד בית המשפט.²⁰³ החיסרון הטמון בגישה זו הוא ביכולתה של נתבעת ממוסדת ואמידה "לקנות" את אפשרות הייצוג המקצועי, שהרי בקביעה שיפוטית מעין זו אין מניעה של עצם הייצוג אלא אך הטלת סנקציה בגין קיומו. לפיכך דרך שנייה ליצירת תמריץ כאמור יכולה להתקיים בקידום מדיניות שלפיה על בית המשפט לראות בשליחת מייצג מקצועי כבא כוחה של נתבעת ממוסדת, בניגוד להוראות הדין, משום אי-התייחסות לדיון, היינו מצב דברים החושף את הנתבעת לקבלת פסק דין בהיעדר הגנה.

203 במספר קטן של מקרים כבר פעל בית המשפט כאמור. ראו למשל ת"ק (ת"א) 50337-01-14 כהן נ' רודניק (פורסם בנבו, 5.4.2015).

ניתוח הפסיקה של בית המשפט לתביעות קטנות מראה כי אף שנקבעו בעבר מספר החלטות ברוח זו,²⁰⁴ לא ניתן להצביע על קיומה של מגמה או נטייה שיפוטית מובהקת או רוחבית כזו. אם כבר, הרי שבית המשפט המחוזי כבר נקט בעבר גישה מקילה, במובן זה שפסק כי בנסיבות אלה ראוי לדחות את מועד הדיון על מנת לאפשר את הופעתו של נציג שרשאי על פי דין לייצג את הנתבעת הממוסדת.²⁰⁵ למותר לציין שגישה מעין זו מובילה לא רק לסרבול בירור הפלוגתא ולהוצאה כספית מיותרת ונמשכת של התובע. היא אף מייצרת עבור נתבעים מתוחכמים תמריץ לגרירת רגליים, להתארכות הסכסוך ולהפרתו הגלויה והבוטה של הדין. לעומת זאת גישה הפוכה, כזו שתנחה את בתי המשפט לתביעות קטנות לקדם מדיניות קשיחה כלפי מפירי דין אלה, יכולה לאותת להם מה יכול להיות המחיר לפעולתם זו, שלא בוצעה במקרה או כלאחר יד, ובכך ליצור בקרבם הרתעה מפני ביצוע פעולות כאלה בעתיד לבוא.

אין להכחיש: הגבלת כוחן של נתבעות מאוגדות וממוסדות בכוח ובפועל אך בשל היותן איתנות כלכלית היא סוגיה מורכבת שיש לנהוג בה ברגישות ובשום שכל. מטבע הדברים סוגיה זו טומנת בחובה ממדים שאינם יכולים להתברר במסגרת צנועה זו (כדוגמת מידת ההכבדה שבה יכולות לעמוד חברות מסוגים שונים המעסיקות היקפים משתנים של עובדים) ויאלצו להתברר במחקרים עתידיים שיאמצו גישה אמפירית יותר ונורמטיבית פחות לצורך בירורה. אך מורכבותה ורגישותה של הסוגיה אינן יכולות להסיט את מבטנו מהעיקר: נקודת האיזון הקיימת בבית המשפט לתביעות קטנות באשר לשאלת הייצוג המקצועי אינה יכולה להיות על כנה. נקודת איזון זו מתירה לצד אחד בלבד של הפלוגתא כוח עדיף, שהוא על פי רוב תרגום כוחו בעולם המתקיים מחוץ לכותלי בית המשפט, בעוד ליריבו נסללת עמדה דיונית נחותה בהגדרה, שהיא בעלת פוטנציאל פגיעה גבוהה ככל שהתובע חלש יותר כלכלית וחברתית.

מכאן שאף שהרעיונות המובאים כאן מנוסחים כהצעות בלבד, בבחינת קווים מנחים לחשיבה וליישום בעתיד לבוא, יש לתת את הדעת על שני אלה: ראשית, הם אינם שוללים מהחברות הנתבעות את זכות ההגנה האפקטיבית בבית המשפט לתביעות קטנות אלא אך מחייבים אותן שלא לנצל את יתרון היחסי ולתרגם אותו לכדי יתרון דיוני באמצעות עקיפת הוראות הדין. כך הם מאפשרים להן להמשיך ולקיים מערך הגנה יעיל שבו מי שטיפל בסוגיה המשפטית במסגרת עבודתו השוטפת הוא שיביא את הגנתה בבית המשפט (כל עוד

204 למקרים חריגים כאלה ראו ת"ק (ת"א) 17-01-26598 מרי נ' ישיר אי.די.איי. אחזקות בע"מ (פורסם בנבו, 15.6.2017); ת"ק (חי') 9-08-15052 דהן נ' בר ששת, פס' 12 (פורסם בנבו, 10.8.2010); ת"ק (ת"א) 14-07-10827 ישראלי נ' ש. שלמה תחבורה (2007) בע"מ (פורסם בנבו, 3.8.2015). עוד יצינו בהקשר זה מספר אזהרות שהפנה בית המשפט לתביעות קטנות בכמה הזדמנויות כלפי נתבעים ממוסדים ואיננים, שלפיהן אם יתייצבו לדיון המשפטי כשהם מיוצגים על ידי מי שאינו רשאי לייצגם, ייחשבו למי שלא התייצבו לדיון. ראו למשל ת"ק (ת"א) 17-03-31236 בן יששכר נ' אוהיון (פורסם בנבו, 8.5.2017); ת"ק (ת"א) 17-03-39229 כהן נ' אי.די.איי. חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 9.5.2017); ת"ק (ת"א) 17-03-32648 פוזאילוב נ' מגדל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 10.5.2017); ת"ק (ת"א) 17-03-31331 עזרא נ' הפניקס חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 10.5.2017); ת"ק (ת"א) 17-03-28947 נעים נ' מיכאלוב (פורסם בנבו, 10.5.2017).

205 רת"ק (מחוזי ת"א) 15-09-3448 ק.ש. חתמים בינלאומיים בע"מ נ' זמיר (פורסם בנבו, 21.9.2015).

הוא אינו עוקף את הוראת סעיף 63(ב) לחוק בתי המשפט, ואך מונעים מהן את היתרון שבייצוג סדרתי על ידי מקצוענים. שנית, וזה עיקר, נראה כי אף שהרעיונות האמורים טומנים בחובם הגבלה והכבדה על נתבעות איתנות, מידת התועלת שהם יכולים להביע גבוהה בהרבה ממידת הנזק שהם עלולים לחולל. בהפעלה מושכלת, כזו שתביא בחשבון את מורכבות הצורך להכיר באינטרסים של כל הנוגעים בעניין, הם יכולים להוות את ראשיתו של מהלך כולל בדרך להשוואת כוחות הניצים בבית המשפט לתביעות קטנות, טריבונל שכפי שעלה מהדיון שנערך בפרק הקודם, מקיים פרקטיקות דיוניות שאינן מביאות לידי מימוש את הפוטנציאל הפרוגרסיבי הגלום בו.

(ב) העמדת כוח כנגד תופעת הייצוג המקצועי

את פערי הכוחות המתאפשרים בתוככי בית המשפט לתביעות קטנות, בשל ההתנהלות שתוארה לעיל של מייצגי הנתבעים המקצועיים, אפשר לצמצם בעזרת אמצעי נוסף שניתן לקדם לצד זה הראשון: מתן היתר לסטודנטים למשפטים ולמתמחים לייצג בהתנדבות בתביעות של אנשים חלשים נגד תאגידים מאורגנים, מכוח הוראת סעיף 63(ב) לחוק בתי המשפט. על מנת לקיים את הפוטנציאל הפרוגרסיבי הגלום בו נדרש כי ייצוג זה יינתן לתובעים חלשים בחינם, כנגד הצגת מסמכים המעידים על נזקקותו של מבקש השירות. למען תפקודו התקין יכול שירות מעין זה להיות מוסדר במסגרת קליניקות בבתי ספר למשפטים, או להינתן על ידי ארגונים חברתיים ועמותות ללא כוונת רווח העוסקים בהעצמת אזרחים המאופיינים בחולשתם. שלא כמצב הקיים כיום, שבו ניתן סיוע בייצוג התחום לסוג עניינים מסוים,²⁰⁶ או כזה שניתן לאו דווקא לבעלי דין חלשים,²⁰⁷ חותרת הצעה זו לתצורת ייצוג שתכליתה העצמה ממוקדת של מתדיינים, בכוח ובפועל, המאופיינים בחולשתם החברתית-כלכלית, ובכך יכולה לשרת שירות מוחשי ומעשי יותר את הפוטנציאל הפרוגרסיבי החשוב כל כך הטמון בבית המשפט לתביעות קטנות.

להצעה זו היגיון רב: ראשית, היא אינה סותרת את הוראת סעיף 63(א) רישא, האוסרת על ייצוג בעל דין בבית משפט זה על ידי עורך דין. שנית, היא עולה בקנה אחד עם התנאים הקבועים בסעיף 63(ב) ואינה סותרת אף אחד מהם: הייצוג אינו נעשה בתמורה, הוא אינו נעשה במהלך העסקים הרגיל של הסטודנט או המתמחה, ועל מנת שלא ייחשב ככזה הנעשה בדרך קבע, ניתן לקבוע כי הוא יוגבל באמצעות קביעת מכסה מספרית כלשהי שתתפרס על פני תקופת לימודיו או התמחותו של המייצג.

התועלת שעשויה לנבוע מההצעה אינה מובנת מאליה: יש בה כדי לאפשר את צמצום פערי הכוחות שמתיר המצב הקיים בשתיקתו וכן את סימונו האפשרי של שוויון הליכי בין שני צדדים שאינם שווים בעולם המציאות. סטודנטים למשפטים ומתמחים מחזיקים בידע, ביכולות ובמיומנויות מקצועיות בתחום המשפט שהן עדיפות בהגדרה על אלו של אדם

²⁰⁶ על פי הוראת צו שיפוט בתביעות קטנות (ארגונים מייצגים), התשל"ז-1977 רשאית המועצה הישראלית לצרכנות לספק שירות כאמור לפי תחום עיסוקה.

²⁰⁷ מבירור שערך הח"מ עם קברניטי המועצה הלאומית להתנדבות עלה כי המועצה מקיימת שירות מעין זה, אך הוא פועל בבית משפט אחד בלבד (בית המשפט לתביעות קטנות בתל אביב) ובאמצעות כמה עשרות מתנדבים המסייעים לכ-200 פונים בחודש, מבלי לבצע הבחנה רלוונטית באשר למצבם החברתי-כלכלי.

שאינו בקיא בהלכות הדין. אומנם המתכונת המוצעת כאן היא מצומצמת, וככזו אינה מאיינת את היתרונות הרבים שבהם מחזיקות הנתבעות החזקות והמיוצגות שתוארו לעיל. נתבעות אלה עדיין מיוצגות על ידי מערך משפטי סמוי מן העין, הן עדיין מתפקדות כ"שחקן חוזר" בזירתו של הליך זה, והן עדיין נעזרות ב"לחשנים" ובסייענים למיניהם שמאפשרים להן לשמר את כוחן היחסי העודף גם בזירת הדיון. עם זאת העמדת כוח נגד תופעות אלה, כפי שהצעה זו אכן מבקשת לקדם, יכולה לאזן, ולו במעט, את כפות המאזניים כל אימת שתובע חלש נאלץ להתמודד עם נתבעת מאורגנת וחזקה בבית המשפט לתביעות קטנות. בעזרתה יוכלו גם תובעים אלה להציג טיעון משפטי סדור, מנומק, מבוסס עובדתית ומשפטית ומיועד בנוגע לזכויותיהם, היינו כזה שבהגיעו להתמודד עם טענות הנתבעות הממוסדות אינו מוסלל אפריורית לכדי עמדת נחיתות דיונית.

אמת, יישומה של הצעה זו ידרוש הקפדה שיפוטית יתרה הנוגעת לקיצורו, לייעולו ולפשטותו של הדיון המשפטי, על מנת להותיר על כן יסודה את תכליתו של בית המשפט לתביעות קטנות. הדבר ידרוש ניהול שיפוטי אקטיבי, מושכל והחלטי של ההליך המשפטי, שהרי עתה יעמדו אל מול בית המשפט לא אך צד אחד בעל רקע משפטי-מקצועי מוקדם אלא שניים. עם זאת ניהול שיפוטי נחוץ, פסקני ותקיף של הדיון יכול להרוויח מעצם נוכחותו של תובע שאינו הדיוט גמור בתחום המשפט, ובעיקר יכול להרוויח מכך מוסד התביעות הקטנות, שבעזרת יישום הצעה כאמור יוכל לממש ביתר שאת את הנגשת המשפט, העומדת ביסוד הקמתו, וכן את הפוטנציאל הפרוגרסיבי הגלום בבסיסו.

למעשה, הצעה מעין זו כבר קיימת בטריבונלים דומים בעולם, ובית המשפט לתביעות קטנות באונטריו שבקנדה הוא דוגמה מייצגת לכך. הדין בפרובינציה זו מתיר לאנשים בעלי רקע משפטי מוקדם שאינם מוסמכים כעורכי דין ואינם פועלים כאמור, לסייע בייצוגם של יחידים בבית המשפט לתביעות קטנות.²⁰⁸ מחקרים מראים כי הדבר אכן תורם לא רק לייעול ההליך המשפטי המתקיים בטריבונל זה, לקיצורו, לפישוטו ולהגמשותו, אלא אף מאפשר את תחילת עיון כפות המאזניים מקום שבו נאבקים זה בזה צד שכוחו דל וצד שכוחו עדיף ושהוא אף מיוצג על ידי בעל מקצוע מנוסה וידען.²⁰⁹ בכך עשויה לתרום גם הצעה זו אפוא לצמצום הפערים הכלכליים והחברתיים הקיימים מחוץ לכותלי בית המשפט בין אנשים החיים בעוני ובין אלה שלא, ככלי נוסף למלחמה באחרותם של החיים בעוני.

2. שימוש מושכל וזהיר בחלופות דיון

הפרק שעסק בסוגיה זו בחלקו הקודם של המאמר זיהה כמה בעיות הנוגעות לבעלי דין החיים בעוני. עיקר הדברים נגע לנפקות היותם של הליכים אלה סודיים, למשמעות העומק של הפרטת הליך בירור הסכסוכים המדינתי ולתוצאות הנובעות מאופייה המשוחרר והחופשי של המסגרת הדיונית המסדירה אותם.

Courts of Justice Act, R.S.O. 1990, c.43, s 26; Law Society Act. R.S.O. 1990, c.L-8- Law 208
Society of Upper Canada, by-law 4, Licensing, ss 5-6, 13, 28-35. יצוין כי הוראה זו מתירה את
הייצוג האמור ליחידים ככלל ולא דווקא לאנשים החיים בעוני.

Jonathan Silver & Trevor C.W. Farrow, *Canadian Civil Justice: Relief in Small and Simple* 209
Matters in an Age of Efficiency, 8 ERASMUS L. REV. 232, 241 (2015).

על אף קיומן של בעיות אלה ברי כי יישוב סכסוכים בדרכים חלופיות הוא לא רק רעיון מחויב המציאות, הוא אף מצב דברים הטומן בחובו ערך ציבורי שיש בו כדי לשרת את מערכת השפיטה המדינתית, וממילא אף קבוצות אוכלוסייה החיות בעוני המבקשות לבוא בשעריה ולהתדיין כשווים בין שווים: בשל מספרם הרב של התובענות המוגשות לבתי המשפט – ומנגד בשל מיעוט המשאבים השיפוטיים המוקצים לליבון – ניתוב תיקים אל מחוץ למערכת הרשמית מונע את היווצרותו של עומס יתר שעלול למנוע תפקוד תקין בבירור התביעות.

נוכח הדברים הללו נראה כי האיזון הנדרש בסוגיה זו בבית המשפט לתביעות קטנות נובע מרוח המקור להיווצרותן של הבעיות שתוארו לעיל: אותה מסגרת דיונית המתירה לבעלי הדין לשלוט שליטה נרחבת בהליכים החלופיים, ובה בעת מקצה מקום מצומצם ומוגבל במובהק לפיקוח ולאסדרה שיפוטית שלהם. זירה מעין זו לא ראוי שתמשיך להתקיים במציאות שבה אנו חיים, בעיקר משום שבמתכונתה הנוכחית דווקא החופש שהיא מייצרת מנביע פוטנציאל רב לשימוש לרעה, לפגיעה ולניצול כל אימת שאחד מבעלי הדין הוא חלש.

מכאן נראה כי הצעד העיקרי הנדרש לצורך שיפור מצב הדברים הקיים וצמצום טווח ההשפעות השליליות העלולות לנבוע ממנו בבית המשפט לתביעות קטנות הוא הגברת השליטה והפיקוח השיפוטיים על מהלכם ותוצאתם של הליכים חלופיים בתוך כדי בחינת נפקות הרוחב של ההסכמות שהושגו במסגרת זו. כפי שראינו, בבית המשפט לתביעות קטנות לא נכון להתיר את זירת חלופות הדיון אך להחלטות ולבחירות של בעלי הדין. לשם מימוש הפוטנציאל הפרוגרסיבי שטמון בו נדרשים בטריבונל זה פיקוח ושליטה הדוקים יותר הן על מהלכם והן על תוצאתם של ההליכים החלופיים בשל חשיבותם של אלה לבעלי דין החיים בעוני.

לפיכך כאשר נחשף בית משפט להסכם פשרה או להבנות שהושגו בדרכים האמורות – והלכה למעשה הוא מיועד בכך הן כאשר מגיעים הצדדים הניצים להסדר גישור²¹⁰ והן כאשר הם שבים לאולמו בבקשה ליתן תוקף להסכמה שאליה הגיעו לאחר משא ומתן שניהלו ביניהם במסדרונות בית המשפט – טוב יעשה אם יידרש לבחון את טיבם ואת משמעותם של הסכמים וקביעות אלה: האם אחד מבעלי הדין הנוגעים לאירוע מאופיין במוגבלותו הכלכלית? אם כן, עד כמה אמיתית וכנה היא הסכמתו לדברים (וכן, האם הסכמה זו לא נכפתה עליו או שהיא תוצר של לחץ, איום או חוסר הבנה)? ובהמשך לכך, מה משמעותו של אישור שיפוטי הניתן להסכם מעין זה, שאליו הגיעו הצדדים מבלי לעבור את עינו הבוחנת של בית המשפט, הן מבחינת המתדיינים מושא ההליך האמור והן מבחינת צדדים דומים בדיונים עתידיים?

נקודה אחרונה זו היא חשובה. כאשר בית המשפט בוחן את תוצאת ההליך החלופי שהושגה בין כתליו, אין הוא יכול להתרכז אך בנתונים הספציפיים האופפים את הפלוגתא שבגינה הגיעו הצדדים לבית המשפט או שלאורה הגיעו להסכמות הנוגעות לפתרונה. בד בבד עליו לבחון גם את המשמעות של סודיות ההסכמות שהושגו במסגרת ההליכים

210 ס' 279(ז) לחוק בתי המשפט; תק' 9(ב) לתקנות בתי המשפט (גישור), התשנ"ג–1993.

החלופיים על בעלי דין אחרים המאופיינים אפיון דומה. בעשותו כן, עליו לשקול לא רק היבטים הנוגעים להיעדר קיפוחו של צד חלש להסכם זה אלא גם ובעיקר את משמעותם של הדברים ככל שאלו רלוונטיים לבעלי דין חלשים בעתיד לבוא. בעיקר עליו לבחון אם קיים אינטרס ציבורי לפרסום פרטי הפשרה או ההליך החלופי, הן כשמדובר בעניין שכלל הציבור נדרש לדעת והן כשנמעני הסוגיה העתידיים הם אנשים החיים בעוני הזקוקים לקבלת מידע זה.²¹¹ כבר כיום הדיון מאפשר פרסום הסכמי פשרה בתביעות המאופיינות בפערי כוחות מובהקים.²¹² לדעתי, ראוי להרחיב מצב דברים זה גם למקרים שבהם מתקיימים פערים כגון אלה בשל חולשתו החברתית-כלכלית של התובע בבית המשפט לתביעות קטנות.

אכן, פעולה נחושה בכיוון זה עלולה ליצור בקרב בעלי דין מסוימים, בעיקר אלו המאופיינים בהיותם נתבעים סדרתיים בטריבונל זה, משום תמריץ שלילי להודות בעובדות מסוימות או להינן להסכמות שונות במסגרת ההליכים החלופיים, שהרי בכך עלולים להתפרסם ברבים פרטים שעד עתה היו מוכמנים, בין השאר הודות לסודיות המאפיינת הליכים אלה. עם זאת – ועל אף המחיר הדיוני הצפוי, שעיקרו הארכת ההליכים החלופיים וסרבולם, ועל אף המחיר המהותי שעלול לקום אם בעל דין חלש לא יזכה בפשרה רצויה מבחינתו אך בשל האינטרס הציבורי – פיקוח שיפוטי הדוק כאמור, כזה המבוסס מחויבות לא רק לשלום ולהרמוניה שבין בעלי הדיון אלא גם ובעיקר לעקרונות יסוד כמו צדק ואי-ניצול החלש, יכול לתרום להקטנת הסיכוי להנצחת פערי הכוחות הן בין בעלי הדיון בפלוגתא נתונה והן כאלו המתקיימים ככלל בעולם המציאות. התערבות בפרטי הפשרה או פרסום הקביעה בהליך החלופי, בשל קיומו של אינטרס ציבורי, יכולים לאפשר לבית המשפט לסכל התנהלות סדרתית של נתבעים חזקים כנגד תובעים חלשים בכוח ובפעול, לחשוף את ההקשר החברתי הרחב של הפלוגתא שהובאה בפניו ולטרפד את השתקתן של בעיות רוחב חברתיות שלולא צעד זה יוסתרו כלא היו.

אכן, במצב דברים שיש בו משום פגיעה בערכים ציבוריים או קיפוח בעלי דין החיים בעוני אך בשל חולשתם, ראוי כי תינתן לבית המשפט הסמכות להתערב בפרטי ההליך החלופי, הזכות לשנותם, ובמקרה הצורך אף היכולת להטיל וטו על מימושם. מצב הדברים הנוהג כיום, שבמסגרתו משמש בית המשפט לתביעות קטנות במקרים רבים מספור חותמת גומי להסכמות הצדדים, לא ראוי להמשיך ולהתקיים. על המדינה ועל בית המשפט כזרועה הארוכה חלה אחריות לבחון את סבירותן של הסכמות הניתנות במצבים המאופיינים בפערי כוחות, וקמה חובה לשקול במסגרת זו שיקולים ציבוריים ורחבים העולים בקנה

Harold H. Koh, *The Just, Speedy, and Inexpensive Determination of Every Action*, 162 U. PA. 211 L. REV. 1525, 1540 (2014) ("As we press to make procedural rules more efficient, we must also ensure that procedural rulemaking does not diminish our public judicial capacity to contest public norms openly and generate governing norms with substance on novel issues. In short, we must constantly ask not just, 'How can we settle more cases?' but also, 'What if they had settled *Brown v. Board of Education*?' Would the law, or the world, now really be in a better place?")

212 הדוגמה הטיפוסית היא כמובן תביעות ייצוגיות. ראו אביאל פלינט וחגי ויניצקי *תובענות ייצוגיות* 629–627 (2017).

אחד עם ערכי השוויון וההגינות שביסודו של כל הליך משפטי. מקום שבו אלו נסתרים, נדחקים או נעקפים, היא אינה יכולה לעמוד מנגד ולהחריש. המעורבות השיפוטית, שההצעות האמורות אינן ממצות את טווח האפשרויות הנוגעות לה, היא אפוא אבן יסוד בחשיבה המחודשת על אודות טיב ההשפעה של ההליכים החלופיים על בעלי דין החיים בעוני. פיקוח ואסדרה הרואים לנגד עיניהם הן אינטרסים נקודתיים בפלוגתא נתונה והן שיקולים חלוקתיים בהיבט ציבורי נרחב יותר חיוניים לצורך בחינה מחודשת של המצב הקיים. חשיבה מעין זו – שבסיסה שוויון, שתשתיה כבוד, ושמטרתה העצמת החלש – היא תנאי האפשרות לתיקונו.

3. רפורמה נורמטיבית: יצירת מתווה דיוני שיסודו חיזוק בעלי דין חלשים

בדיון שנערך לעיל ראינו כי ההליך האזרחי כולל כמה הוראות דיוניות שתכליתן, או למצער פעולתן המעשית, היא במתן תמריץ וחיוזוק לבעלי דין חלשים בזירה המשפטית. במסגרת זו דנו בנהגים חשובים ביותר עבור תובעים אלה: מנגנוני התייעוד, ההנמקה, הפומביות, הגילוי המוקדם וקביעת מקום השיפוט. כפי שעלה מניתוח זה, למנגנונים האמורים יש לא רק תפקיד רגולטורי או כזה המיועד ליצירת יעילות דיונית או סדר הליכי. מיוחסות להם גם משמעויות פרוגרסיביות שיש בהן כדי להילחם באחרותם של אנשים החיים בעוני.

מכיוון שהפרק שעסק במנגנונים אלה זיהה בבית המשפט לתביעות קטנות סטייה חסרת סדר מהוראות דין אלה, כזו שחותרת תחת הפוטנציאל הפרוגרסיבי האמור, נראה כי במבט לעתיד אומנם יהיה נכון להמשיך ולאפשר לבית המשפט גמישות כללית ביכולתו לנהל את ההליך המשפטי, אך חשוב כי הדברים ייעשו באופן מבוקר ובעיקר מושכל, היינו כזה שאינו חותר תחת רעיונות היסוד המארגנים את פעילותו של הטריבוטל.

כך, יהיה נכון לחייב את בית המשפט להורות מהו המתווה הדיוני הנראה לו נכון לבירור הפלוגתא. במסגרת מתווה זה יוכל לקבוע כי הוראות דיון מסוימות, כאלה שעלולות לסרב או להכשיל את בירורה הראוי של הפלוגתא, לא יופעלו בהליך זה או יופעלו בו חלקית בלבד. שני שלבי פעולה למתווה מוצע זה: בשלב הראשון, ועם קבלת כתבי הטענות לידי, ראוי לו לבית המשפט לבדוק מי הצדדים שעתידים להופיע בפניו: האם ניתן לאפיין אחד מהם כחלש? האם יש פער גלוי בין בעל דין זה ובין יריבו? האם יריב זה, על פי רוב הנתבע, הוא ממוסד? אם המענה לשאלות אלה הוא חיובי, על בית המשפט להקפיד על מתן מענה מושכל וכן על מתן הוראות בנוגע לשלוש סוגיות עיקריות: ראשית, בעניין הסמכות המקומית: בהתחשב באפיונם האמור של הצדדים, האם ראוי להקפיד על יישום כללי סמכות אלה כלשונם בתקנות השיפוט? או שמא נכון יותר לאמץ גישה ליברלית שתקל על התובע להביא את הדברים לבית המשפט? האם יישום גישה קפדנית כאמור עלול לקפח את התובע אך בשל חולשתו הכלכלית? שנית, בעניין מידע הנדרש להוכחת עילת התביעה: האם ניכר כי לתובע חסר מידע כאמור? האם חסר זה נובע מחולשתו הכלכלית? האם אפשר להשלים מידע חסר זה באמצעות הוצאת צו לגילוי או לעיון במסמכים שיינתן מבעוד מועד ועוד לפני קיומו של ההליך המשפטי עצמו? שלישית, בעניין יכולתו הפוטנציאלית של התובע להביא בפני בית המשפט דברים קוהרנטיים: האם חזותו ותוכנו של כתב התביעה מעיד על קושי כאמור? האם סביר להניח כי אי-קבלת סיוע בעניין זה עלולה למנוע מהתובע

את מימוש זכויותיו או את קבלת הסעד שתובע רגיל בהליך זה זוכה להם? האם מתן היתר אפריורי לאדם חיצוני, זר להליך, להביא את הדברים בפני בית המשפט יכול לסייע בכגון דא?

בשלב הדברים השני ראוי לה להתוויית שיקול הדעת להתמקד בכמה סוגיות עיקריות. אם התיק מועבר לבירור בהליך חלופי, ראוי כי עובר לכך יבחן בית המשפט אם יש במתכונת הקיימת של בירור זה כדי לפגוע בתובע אך בשל היותו חלש ובשל פערי כוחות שמתקיימים בינו ובין הנתבע. גם לאחר שההליך הסתיים בהליך חלופי, ראוי לו לבית המשפט לשאול עצמו מה טיבה של תוצאה זו, אם התובע מבין למה הסכים ועל מה ויתר, ואם ניתן לאפיין את הצד שכנגד כנתבע חוזר וסדרתי, ולכן הותרת פרטי תוצאת ההליך החלופי סודיים עלולה לפגוע באנשים אחרים אך בשל אי-פרסומם.

אם התיק אינו מועבר לבירור בהליך חלופי אלא מנוהל בבית המשפט בהליך התביעה הקטנה, ראוי לו לבית המשפט לבחון אם מהלך הדיון הנוגע לבירור הפלוגתא עלול להתאפיין ביתרון כוח מובהק וניכר של אחד הצדדים ביחס ליריבו, אם הדבר עלול לנבוע מהיות הנתבע מאוגד ומיוצג, אם נתבע זה מיומן בהרבה מן התובע, ואם הותרת מצב דברים זה ללא התערבות פעילה של בית המשפט עלולה לקפח את התובע החלש אך בשל היותו חלש. אם המענה לשאלות אלה הוא חיובי, טוב יעשה בית המשפט אם ייצוק תוכן מהותי לנקודות שהועלו בשלב הקודם בנוגע ליצירת המתווה הדיוני, וכך ההליך המשפטי יחול בתצורה שתאפשר לו לצמצם את פערי הכוחות בין הצדדים, ובכך להעמיד במרכז הדיון המשפטי את הפלוגתא ולא את כוחם, העדיף או החסר, של בעלי הדין המופיעים בפניו. חשיבה ופעולה בנתיב כזה יכולות לסייע לבית המשפט לממש את הפוטנציאל הפרוגרסיבי הגלום בטריבונל זה, ובסופו של דבר לתרום לצמצום פערי כוחות דיוניים וחברתיים. כפי שניתן לראות, העקרונות שהוצגו בתת-פרק זה ראוי שינוסחו כשאלות נקודתיות. בדרך זו יהיה ניתן להותיר בפני בית המשפט גמישות ביחס לניהול ההליך ובד בבד לוודא כי התוויית הדרך אינה מותירה מאחור מתדיינים חלשים בטריבונל זה. עיקרם של הדברים יכול להיות מנוסח כמחון קבוע שיעמוד לנגד עיניו של בית המשפט, כעקרונות שינוסחו בתקנות השיפוט או כהוראת נוהל של מנהל בתי משפט השלום. מנגנון קיבוע העקרונות חשוב פחות ממימושם בפועל.

ג. סיכום ומסקנות

הדיון שנערך לעיל הציג כמה סימני היכר המאפיינים את ההליך בבית המשפט לתביעות קטנות בישראל – כולם נובעים משלוש בעיות תשתית המגלמות את תבנית החשיבה והפעולה הרווחת בטריבונל זה. בעיית יסוד אחת באה לידי ביטוי בהתעלמות מופגנת מכלל היעדר הייצוג ומיישום מהופך שלו, המתיר סיוע מקצועי לגורמים חזקים שלא הייתה כלל כוונה לחזקם. בעיית יסוד שנייה באה לידי ביטוי בהעדפה שיטתית של סיום סכסוכים באמצעות חלופות דיון ולא במסגרת בירור משפטי. בשונה מהכשל הרעיוני והמעשי הראשון, שבמסגרתו בית המשפט מחיל דין שונה מקום שבו נדרש שוויון, הרי שכאן מופק הקושי באמצעות החלת דין שווה מקום שבו נדרשת הפנמתו של שוני יחסי הנובע מאותה

אחרות חברתית של אנשים החיים בעוני. בעיית יסוד שלישית באה לידי ביטוי בהתנהלות דיונית המאופיינת בשרירותיות, בחוסר סדר ובהיעדר חשיבה קוהרנטית על אודות תכליתם של כמה מנגנונים פרוצדורליים הזוכים בטריבונל זה ליחס לא עקיב.

לצד שלושת סימני היכר אלו מאופיין בית המשפט לתביעות קטנות בישראל אף בסימן היעדר מובהק, שהוא בבחינת המכנה המשותף לשלוש בעיות יסוד אלה: היעדר חשיבה והפעלה מוסדית סדורה של כללי הדיון, עד כדי אי־קיומם או קיומם הרנדומלי, כזה העוטה מחלצות אידאולוגיות של הנגשה הליכית ויצירת זירה דיונית משוחררת וחופשייה. אכן, ביחסו של בית המשפט לשאלת היתר הייצוג, לסוגיית ההעדפה השיטתית לפשרות על פני קיום הליך משפטי כלשהו ולעניין הסטייה מיישומם של כללים פרוצדורליים, בבסיס כל אחד מאלה טמונה הנחת היסוד המשותפת שלפיה כשבבית המשפט לתביעות קטנות עסקינן, הרי שכללי הדיון עלולים אך להפריע ליושב בדין להביא את הצדדים לכדי סיומה המהיר ביותר האפשרי של הפלוגתא.

דא עקא שבכך שופך בית המשפט את התינוק עם מי האמבט. כללי הדיון לא נוצרו אך כדי לעצב סדר או כדי לכוון מתווה יעיל לסיום הפלוגתא. בין שנסבור כי הם התפתחו כדי לעודד את הכניסה המקיפה והנרחבת אל בין כותלי ההליך, בין שנחשוב כי מטרתם היא להשפיע על הכוונה ותיקון של התנהגות עתידית, ובין שנאמין כי ההליך שהם יוצרים הוא חלק מהחיים החברתיים והפוליטיים וככזה מבטא ערכים ציבוריים־דמוקרטיים, הרי שדבר אחד ברור: כללים אלה התפתחו על מנת לאפשר את קיומו של הליך ולא על מנת להצדיק את היעדרו. הם נוצרו מתוך רצון להעניק הזדמנות כנה להשמעת קול, להשתתפות מלאה והוגנת, ליצירת שעת כושר לשינוי ולתיקון – ולא להימנעות מהם.

בית משפט המקל בכבודם של כללים אלה אולי בא לברך אך במידה רבה יוצא מקלל: הוא אינו טורח לברר, עם עצמו ועם נמעניו השונים, מה תכליתם של כללי הדיון שאליהם הוא מתייחס בשרירותיות או שאותם הוא מבטל במחי יד (למשל אם הם באים על מנת לצמצם פערי כוחות ולחזק חלשים), הוא אינו שואל מה תהיה תוצאתה החברתית והמשפטית של סטייה רנדומלית שכזו מהדין (למשל במי היא עלולה לפגוע ואת מי היא עשויה לחזק), והוא אינו תוהה שמא יש בכל אלה דווקא משום חתירה תחת עצם רעיון קיומו – יצירתה של זירה דיונית נגישה, מאפשרת ומכילה, שמעניקה הזדמנות כנה לקיום הליך משפטי, ולו חלקי, למי שאינו מאופיין באיתנותו.

בשונה ממה שאולי מקובל לחשוב, דיון זה הראה כי חוסר הסדר הדיוני והיעדר ההקפדה, היישום והשמירה על כללי פרוצדורה כלשהם במסגרת בית המשפט לתביעות קטנות יש בהם כדי לפגוע קודם כול ולהחליש תחילת התחילות דווקא תובעים חלשים. לא כל הכללים האלה מהווים משום אבני נגף בפני תובעים כאמור. בחלק ניכר מהעוגנים הפרוצדורליים האמורים יש כדי לכוון עבור תובעים אלה מעמד דיוני שווה ככל האפשר למתדיינים האחרים בהליך. הם יכולים להילחם באחרותם של אנשים החיים בעוני, לשבור את המעגל השוטה שבמסגרתו מוגבלות כלכלית מהווה חוסר אפשרות לברר סכסוך בזירה המשפטית, ובסופו של דבר להיות תנאי אפשרות לקיומו של הליך משפטי מכבד ושוויוני.

טריבונל בעל פוטנציאל פרוגרסיבי רב כל כך שאינו מביא את כל אלה בחשבון תורם להחלשתם של בעלי דין חלשים ממילא, להבניה ולשימור של אחרותם. הוא עושה כן תוך

שהוא עוצם את עיניו מלראות אחרות מובחנת זו ותוך שהוא מניח תחתיה שוויון דיוני מעושה. דא עקא, שהעלמתו של השוני וההנחה המלאכותית של נקודת התחלה שווה לכאורה בין כל בעלי הדין בטריבונל זה, דינה להותיר מאחור רק את החלשים שבהם.